

# ürün

SOSYALİST DERGİ

Eylül  
1974

3



TÜSTAV

I. Gönül

TÜSTAV

TÜSTAV

**ürün**  
SOSYALİST DERGİ

Sahibi : Ural ATEŞER ● Yazı İşleri Müdürü :  
Nuri SAMYELİ ● Yönetim Yeri : Divanyolu,  
Kıcdfarer Cad. No : 38/2, İSTANBUL ● Ya-  
zışma ve Havale Adresi P.K. 41 Sirkeci/İSTAN-  
BUL ● Genel Dağıtım : DE - DA, Çağaloğlu  
Yokuşu, Kemaliye Han, No 4/14, İSTANBUL.

● Ankara Dağıtımı : HAT KİTAPEVİ, Sosyal Sitesi 2. Çarşı Katı, No 6,  
Kızılay/ANKARA ● Abone Şartları : Yıllık 100, Aitü Aylık 50 lira. Dış  
Ülkeler için iki katıdır ● Dizgi - Baskı : BAŞARAN MATBAASI  
● Kapak Baskı : TURAN OFSET.

# İÇİNDEKİLER

<b>YORUM</b> .....	3
<b>OLAYLAR</b>	
Dünyada İlk anti-faşist Ayaklanma .....	4
Tüm İktisatçılar Birliği (T.İ.B.) Kuruldu .....	10
Kıbrıs, Orta Doğu ve Emperyalizm .....	12
Irak ve Kürt Sorunu .....	23
Kıbrıs Olayları ve Sendikalar .....	31
<b>İNCELEMELER</b>	
Türkiye Toplumunun Gelişimi ve Dönüşümü II. NECATİ ÖZTÜRK .....	34
<b>ÇEVİRİLER</b>	
Bilimsel Düşünce Metodu P. KOPNİN (S.S.C.B. Bilimler Akademisi Muhabir Üyesi) .....	81
Bizde Sendika İhtiyacı ve Örgütlenmeleri G. DİMİTROV .....	95
İşçi Sendikalarının Görevleri G. DİMİTROV .....	111



## YORUM

Son günlerin hızla gelişen olayları arasında unutulduğu yada unutturulduğu anlaşılan iki haber, «emekçi kitlelerden ve halktan yana» olduğunu iddia eden siyasal iktidarın niteliği ve gelecekle ilgili tasarılarını aydınlatma açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu haberlerin ilk şöyle :

Bakanlar Kurulu, kamu kuruluşları, özel işyerleri ve her türlü kültür ve eğitim kurumunda, «ÖZEL KORUMA TEŞKİLATI» kurulması yolunda bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Tasarı kanunlaşacak olursa, bütün işyerlerinde ve bütün müesseselerde İçişleri Bakanlığının emriyle özel ekipler kurulacak, bu ekipler, müesseselerde meydana gelecek bütün olaylarda «suçluyu» tesbit edecek, yakalayacak, nezaret altına alacak ve delilleri toplayacaktır. Bu teşkilata bağlı olanların silah kullanma yetkisi de bulunacaktır.

İkinci haber ise şöyle :

Ramî kışlasında yapılan bir tatbikatta A.B.D.'den tanesi 900 bin liraya alınan ve «Panzer» adı verilen 11 zırhlı araç ilk defa kullanılmıştır. 240 beygir gücündeki panzerler önüne çıkan engellerden kolayca atlayabilmektedirler. Tatbikat sırasında, anarşistlerin ve kanunsuz grevcilerin direnişlerine karşı göz yarıstıcı el bombaları kullanılmış, otomatik silahlarla ateş edilmiş, dev panzerler anarşistlerin koruduğu kışlaya girerek hepsini teslim almıştır. Toplum Polisi Müdürü Necati Karahasanoğlu, «Şimdiye kadar bu panzerlerin eksikliğini daima hissettik. Bir tanesi 500 polise bedel», demiştir... Anarşist kılığına giren polisler ise mevzilere saklanarak taş ve bomba atarken, «BAĞIMSIZ TÜRKİYE».. «SÖMÜRÜCÜLER DEFOLSUN» diye bağırmışlardır. Resmî elbiseli polisler, anarşist hüviyetine giren polisleri kısıvrak yakalayıp götürmüşlerdir.

Aslında bu iki haberin yorumunu, «CHP'nin ve siyasal iktidarın ilerici, anti-tekeli, anti-faşist, anti-emperyalist» olduğunu iddia eden bazı «sol» çevrelere bırakabiliriz, ama biz yine de şu basit ve en temel gerçeği hatırlatmakta yarar görmekteyiz :

Bir ülkede tekeli sermaye hakimse —üstelik emperyalizmin işbirlikçisi— yani fabrikalar, madenler, bankalar gibi temel üretim araçları kapitalistlerin elinde bulunuyorsa, orada insanın insan tarafından sömürüştü vardır; orada milyonlarca insan, ufak bir sömürücü azınlık yararına çalışır. Böyle bir ülkede sermaye gücüne sahip olanlar siyasal gücü de ellerinde bulundururlar. Bunun aksi düşünülemez. Siyasal iktidar, demokratik-sol, sosyal-demokrat nitelikte dahi olsa, bütün çalışmalarında genel olarak ülke hakim sınıflarının, özellikle de tekellerin ne yaptığını, düşündüğünü ve istediğini dik-kate almak zorundadır; kendini tekellerin yönetimine bırakmak zorundadır. Çünkü bizzat kendisinin varlık nedeni, tekelleri yaratan kapitalist ve emperyalist sistemdir. Bu da açıkça gösterir ki, tekellerin hakimiyetindeki bir ülkede, sözde en keskin ve en demokratik bir siyasal iktidar varolsa bile, bu aslında tekellerin hakimiyetinin ustaca maskelenmiş bir şeklinden başka birşey değildir.

Yazımızın başlangıcında verdiğimiz iki haberi; yani, «emekçi kitlelerden ve halktan yana olduğunu» iddia eden bir siyasal iktidarın gelecek ile ilgili «halka ve emekçi kitlelere karşı» hazırlıklarını bu gerçeklerin ışığı altında değerlendirmek zorundayız.

ÜRÜN



**OLAYLAR**

## dünyada ilk anti-faşist ayaklanma

23 Eylül 1923'de **Bulgaristan**'da başlayan ayaklanma, dünyadaki ilk anti-faşist ayaklanmadır.

Bu ayaklanma, faşist zorbalığa ve kapitalist sömürüye karşı kendiliğinden patlak veren bir halk hareketi değil fakat keskin bir devrimci durumun ve Bulgaristan Komünist Partisinin bilinçli ve kahramanca yaptığı bir çalışmanın ürünüdür.

Gelişimi içinde çok önemli askeri ve siyasal başarılar kazanan ayaklanma, sonunda başarısızlığa uğramasına rağmen, Bulgar sosyalistleri ve yurtseverleri için çok önemli bir **devrim okulu** ve 9 Eylül 1944 kesin zaferinin habercisi olmuştur.

Sadece Bulgar sosyalistleri için değil, fakat bütün dünya sosyalistleri açısından da son derece büyük bir önem taşıyan bu tarihi ayaklanmayı dergimiz sütunlarına kısaca da olsa alarak, dünyadaki bu ilk anti-faşist ayaklanmanın 51. yılını saygıyla anmakta ve selâmlamaktayız.

### 23 EYLÜL 1923 ANTI-FAŞİST AYAKLANMASI

9 Haziran 1923'te Bulgaristan'da faşist bir darbe ile Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği'nin demokratik yönetimi devrilmiş ve ülkede kanlı faşist bir diktatörlük kurulmuştur.

Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi, olayların gelişimini tam olarak değerlendiremediği için, hatalı bir karar almış ve olanlar karşısında tarafsız kalacaklarını ilân etmişlerdir.

9-14 Haziran arasında Bulgaristan Komünist Partisi ve Bulgaristan Halk Çiftçi Birliğinin bölge komitelerinin ortak yönetiminde patlak veren ve temelde kendiliğinden bir nitelik taşıyan ayaklanma kanla boğulmuştur. Bu durum, ülkenin geçirmekte olduğu siyasal krizi daha da ağırlaştırmıştır.

Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi, 14 Haziran, 2 ve 31 Temmuz'da Bulgaristan Komünist Partisine gönderdiği mektuplarla ve çektiği telgraflarla, Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesinin 9 Haziran faşist darbesi karşısındaki tarafsızlığını ilân etmesini şiddetle eleştirmiştir.

Komintern'in Genel Sekreteri Vassil Kolarov, Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesinin yanlışını anlamasına yardımcı olmak için 23 Haziranda Bulgaristan'a gelmiştir.

5-7 Ağustos tarihleri arasında Bulgaristan Komünist Merkez Komitesi toplanmış ve şu tarihi kararı almıştır: faşist diktatörlüğün yıkılması ve bir işçi-köylü iktidarının kurulması için hiç gecikmeksizin bir silahlı ayaklanma hazırlanacaktır.

Ağustos ayının başlangıcında, B.K.P.'si Merkez Komitesi, Bulgaristan Halk Çiftçi Birliğine bir **Birleşik Cephe** kurulması için çağrıda bulunmuştur. Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği bu çağrıya uymayı kabul etmiştir.

15 Ağustos'ta «Novo vreme» dergisinde, **Bulgaristan Komünist Partisi'nin kurucusu ve «Balkanların Lenin'i» olarak tanınan büyük işçi sınıfı devrimcisi Dimitre Blagoev'in «Siyasal Kriz»** adlı bir yazısı yayınlanmıştır. Dimitre Blagoev, bu yazısında; emekçileri, bir Birleşik Cephe içinde Komünist Partisi ve işçi sınıfı yönetiminde, sermaye ve burjuva faşist gericiliğe karşı birleşip bir işçi ve köylü iktidarı kurmak için mücadeleye çağırıyordu.

22 Ağustos - 10 Eylül tarihleri arasında Georges Dimitrov, Parti yayın organı «Rabotnitchi Vestnik»te, emekçilerin faşizme karşı Birleşik Cephenin oluşturulması ile ilgili Leninist doktrini birbiri peşi sıra yazdığı 10 ayrı yazıda yaratıcı bir biçimde geliştirecek açıkladı.

G. Dimitrov, «Birleşik Cephe ve Sermayenin Saldırısı» adlı yazısında; Bulgaristan Komünist Partisi adına, Bulgaristan Halk Çiftçi Birliğini ve emekçileri temsil eden diğer parti ve örgütleri, halkın hayati ekonomik ve siyasal çıkarlarını savunmak için bir Birleşik Cephede birleşmeye çağırmıştır. Dimitrov, «Birleşik Cephe ve Burjuva Gericiliği» adlı yazısında, faşizmi, gerici burjuvazinin, burjuva iktidarı güçlendirmek için emekçilerin demokratik hak ve

özgürlüklerini en vahşi biçimde çiğneyen bir aleti olduğunu göstererek, faşizmin siyasal özünü açıklamıştır. «Birleşik Cephe ve Siyasal Kriz» adlı yazısında Dimitrov, Bulgaristan'da acil temel sorunu ve bunun çözümünü incelemiştir: iktidar kimin olmalıdır? Kapitalist azınlığın mı, yoksa halk çoğunluğunun mu? Dimitrov, bu yazısında, Birleşik bir Cephe içinde siyasal partileri ve ekonomik örgütleri ile birleşmiş olan emekçilerin zaferi için bütün koşulların şimdiden hazır olduğunu kanıtlamıştır. Dimitrov, «Emeğin Birleşik Cephesinden Korku» adlı yazısında, Komünist Partisinin doğru taktiğinden korkan burjuvazinin, kararsız ve siyasal açıdan deneysiz unsurları aldatmayı deneyebileceği hakkında okurları uyarmıştır. «Birleşik Cephe ve Sınıfsal İşbirliği» adlı yazısında Dimitrov, Birleşik Cepheyi, proletaryanın, emekçi köylülüğün ve ilerici entelijansiyanın kapitalist burjuvaziye karşı bir sınıf mücadelesi taktiği olarak ele alıp, bu taktiğin, sosyal-demokrat yöneticilerinin burjuvazi ile sınıfsal işbirliği taktikleri ile taban tabana zıt olduğunu açıklamıştır.

Dimitrov'un bu yazı serisinin sonucusu 19 Eylülde yayınlanan «Şimdi veya Hiçbir Zaman» başlığını taşımaktadır. Dimitrov, burada, faşist iktidarın Bulgaristan Komünist Partisine öldürücü bir darbe indirmesi için acele etmesi gerektiğini ilân eden burjuva basının maskesini indirmiştir. Dimitrov, bu yazısında ayrıca, faşist iktidarın gittikçe artan baskısının, emekçi halkın kendisini soygunculara karşı savunmak ve kendi kaderine kendisinin hakim olması için harekete geçmeye zorunlu kılacağını açıklamıştır.

6 Eylülde Devrimci Sendikalar Genel Konseyi, ülkenin diğer sendikal örgütlerine, sermayenin ve faşizmin saldırısına karşı bir Genel İş Federasyonu oluşturulması için çağrıda bulunmuştur. Bu arada, İçişleri Bakanlığının, Bulgaristan Komünist Partisine 12 Eylülde öldürücü bir darbe indirilmesi ile ilgili bir gizli emri ele geçirilmiştir. Öldürücü darbeden tam zamanında haberdar olan Bulgaristan Komünist Partisi, 10 Eylül günü, bölgesel örgütlerini bu darbe ile ilgili olarak ne yapılması gerektiği hakkında uyarmıştır.

12 Eylülde, faşist yönetim, Bulgaristan Komünist Partisinin militanlarını kitleler halinde tutuklayarak, Partinin binalarını ve lokallerini kapatarak, Parti basını yasaklayarak beklenen darbelerini indirmiştir.

Ülkenin tüm emekçileri bu barbarca saldırıyı protesto etmişlerdir. Bu arada, Sofya'da Halk Evi önünde Halk Meydanında yaklaşık olarak 3000 işçi ve emekçi toplanmış ve faşist yönetimin bu vahşi saldırısını şiddetle protesto etmiştir.

12 Eylül günü, ayaklanma Maglich'de ve Goliarno Drianovo'da başlamıştır. **Bu tarih, Bulgaristan işçi ve köylülerinin şanlı anti-faşist ayaklanmasının başlangıç tarihidir.**

Sofya işçileri 12 Eylülde, faşist saldırıya karşı bir protesto grevini başlatmışlar ve Grev Komitesi, polisin dağıtmaya çalıştığı bir protesto mitingi çağrısı yapmıştır. Mitinge katılan işçiler ve polis arasında şiddetli çatışmalar olmuştur.

20 Eylül günü toplanan Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi, genel ayaklanmanın kesin tarihini saptamıştır. Ayaklanmanın 22 Eylülü 23 Eylülle bağlayan gece başlamasını kararlaştıran Merkez Komitesi, bir Devrimci Yüksek Askeri Komite seçmiş ve emirlerini bölge devrimci komitelerine göndermiştir.

19-23 Eylül de ayaklanma Stara Zagora vilayetinde başlamıştır. Bu vilayetten hemen sonra, Sliven, Loveç, Pazarçık, Burgaz, Pernik, Varna, Şumnu, Tırnovo, Tragoviçe, Yambol, Plevne, Gabrovo, şimdi Blagoevgrad, Sofya, Plovdiv vilayetlerinde de ayaklanma kendini göstermiştir. Bu vilayetlerdeki bir çok kent, kasaba ve köyde işçi ve köylü iktidarları kurulmuş, faşist yönetim silahlı güçleri ile son derece eşitsiz koşullar içinde kahramanca çarpışılmıştır.

Ayaklanmanın en büyük başarılar kazandığı yer ise Kuzey-Batı Bulgaristan olmuştur. Bu bölgede genişleyen ayaklanma sonucu Ferdinand, Berkovitsa, Biala Slatina, Oriakhova ve 249 köyde işçi ve köylü iktidarı kurulmuştur.

Kısa süreli de olsa büyük başarılar elde eden Bulgaristan Komünist Partisi yönetimindeki ayaklanma, taktik hataların olduğu kadar, silah, malzeme, araç, v.d. yokluğunun etkisiyle ve faşist güçlerin nicelik ve nitelik olarak üstünlüğü karşısında daha fazla tutunamıyarak yenilgiyi kabul etmek zorunda kalmışlardır.

27 Eylül günü, faşist yönetim kuvvetleri Kuzey-Batı Bulgaristan'daki son direnme merkezi olan Ferdinand'a saldırmışlar ve kanlı çarpışmalardan sonra burayı işgal etmişlerdir.

Bu kentteki Bölge Devrimci Komitesi, devrimci birliklerin Yugoslavya sınırına doğru çekilmelerine karar vermiştir. Soukhata Padina denilen yerde, 300 kadar devrimci, devrimci birliklerin Yugoslavya sınırına doğru çekilmelerine karar vermiştir. Soukhata den 29 Eylülle kadar faşist yönetimin silahlı güçlerini oyalamak için kahramanca çarpışmış ve bu son direniş de dünyadaki ilk anti-faşist ayaklanmanın sonucunu noktalamıştır.

Bundan sonra ise faşistler, hiç bir yargılama yapmaksızın, meydanlarda ve sokaklarda devrimcileri, kadınları, yaşlıları, ço-



cukları kitleler halinde öldürmüşlerdir. Ülkenin her tarafında yüzlerce ev yakılıp yıkılmıştır. Halk düşmanı faşist yönetim, zincirlerinden boşanmış ve halkı görülmemiş bir vahşetle yıldırma girişmiştir. Faşist yönetimin bu terör ve baskı uygulamaları ise, Georges Dimitrov'un dediği gibi: «Halk kitleleri ile faşist burjuvazi arasında hiçbir şeyin dolduramayacağı kanlı bir uçurum açmıştır. Bundan sonraki yıllarda, faşizm Bulgaristan'da durumunu hiçbir zaman sağlamlaştıramamış ve dayanacağı geniş bir sosyal temel yaratamamıştır. Buna karşılık, Komünist Partisinin Birlik bir Cephe oluşturmak için yaptığı fedakâr mücadele ve yorulmak bilmez çabaları, Parti ile halk kitleleri arasındaki bağları daha da sağlamlaştırmış ve Partiyi demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde şehir ve köy emekçilerinin en sağlam kılavuzu düzeyine yükseltmiştir.»

Bu durumu en iyi biçimde değerlendiren anti-faşist ayaklanmanın büyük yöneticileri Vassil Kolarov ve Georges Dimitrov, Ekim ayında Bulgaristan işçi ve köylülerine gönderdikleri ünlü **açık mektupta**; Bulgaristan işçi ve köylülerinin, faşizme karşı verdikleri ortak mücadelenin ateşinde kenetlenen kardeşliklerini muhafaza edip geliştirmelerini belirtmişler ve mektubu şöyle noktalamışlardır :

«...Yenilgi bize nasıl galip gelmeyi öğretecektir! Herşeye rağmen gelecek, emekçi Bulgar halkının, işçi ve köylü iktidarınıdır.

**ŞEREFLİ SAVAŞÇILAR BAŞINIZI DİK TUTUNUZ!**

### **BAŞARISIZLIĞIN NEDENLERİ**

Buraya kadar gelişimini kısaca açıkladığımız bu şanlı anti-faşist ayaklanmanın neden yenilgi ile bittiğine ve ne sonuçlar sağladığını da kısaca görelim.

Herşeyden önce, Parti ayaklanma öncesinde ve sırasında daha henüz siyasal eylem ve örgütsel alanındaki zayıflıklarının üstesinden yeterince gelememişti. Georges Dimitrov'un Leipzig faşist mahkemesinde söylediği sözler de bunu kanıtlamaktadır: «Bu kahraman ayaklanmadan gurur duyuyorum. Sadece ben ve Partim, o devirde sağlam bolşevikler olmadığımızı pişmanız. İşte bu yüzden, **başında proletarya olan bu tarihsel halk ayaklanmasını başarı ile örgütlemeyi ve gerçekleştirmeyi başaramadık.**»

Ayaklanmanın hazırlık döneminde halk kitlelerini faşist diktatörlüğe karşı harekete geçirmek için gerekli olan siyasal mücadeleye yeterince önem verilmemesi, Georges Dimitrov'un dediği gibi:

«Kitleler arasında yetersiz siyasal çalışma, kitlesel propoganda kampanyalarının yokluğu» ayaklanma hazırlığının en zayıf noktası olmuştur. Yeni Dimitrov'un dediği gibi «hazırlık çalışmalarında, kitle siyasal eylemlerine genel olarak ikinci bir önem» verilmiştir.

Bunun doğal sonucu olarak, Sofya, Plovdiv, Varna, Burgaz, Plevne, Gabrova gibi büyük kentlerin proletaryasının kitlesel olarak harekete katılmayışları olmuştur. Oysa, Büyük Ekim Devriminin gösterdiği gibi, geniş sanayi merkezlerinin işçileri harekete katkıları olmaksızın kesin zafer olanaksızdır.

Ayaklanma öncesi, köylüler henüz küçük burjuva hayallerini ve özerk bir köylü iktidarı isteklerini bütünüyle terketmemişlerdi. Bununla beraber, Eylül ayaklanmasının ateşinde, işçi sınıfı ile yoksul köylülük arasında artık yıkılması olanaksız olan kardeşçe kenetleme gerçekleşmiştir.

Parti kadrolarının bütünüyle etkili ve yaygın bir çalışma gösterememeleri de ayaklanmanın birbirine bağlı ve düzenli olarak gelişmesini engellemiştir. Bu da, hareketlerin birbirinden kopmasına ve dolayısıyla ayaklanmanın zayıflamasına yol açmıştır. Bir askeri partizan hareketi gerçekleştirilememiş, askeri alanda taktik hatalar hareketi başarısızlığa mahkum etmiştir.

Hataları genel olarak gözden geçirdiğimizde ise, temel hatanın her şeyden önce şu noktada toplandığını görmekteyiz: Bulgaristan Komünist Partisi, o dönemde daha henüz gerçek Lennist bir partiniteliği kazanmamıştı ve Dimitrov'un dediği gibi: «Eylül ayaklanmasının verdiği kanlı ders, Partiyi kesinlikle Bolşevikleşme sürecine sokmuştur». Böylece, Eylül ayaklanması olumlu ve olumsuz yönleriyle verdiği ilk ve en önemli ders; dünya işçi sınıfı partilerinin, gerçekten işçi sınıfı partisi niteliğine sahip olmaları için Leninist parti yapısı kabul etmeleri zorunluluğudur.

Eylül anti-faşist ayaklanmasının verdiği ikinci büyük ders ise, anti-faşist mücadelenin başarıyla gerçekleştirilmesinde en önemli sorunun faşizme karşı Birleşik Cephenin yaratılmasında yorulmaksızın ve duraklamaksızın çalışmak gerekliliğidir. Ancak böyle bir Birleşik Cephe, faşizme karşı en tesirli silah görevini görebilir ve görmüştür.

9 Eylül 1974 Bulgar Devriminin 30 ncu yıl dönümüdür. 1923 Eylül anti-faşist ayaklanması, Bulgaristan işçi sınıfının süreç içerisinde geçirdiği siyasal mücadele pratiği vede faşizme karşı savaş yürütmekte olan S.S.C.B.'nin nesnel koşullar gereği zorunlu desteğiyle gerçekleşen Bulgar Devrimini saygıyla anıyoruz.

# tüm iktisatçılar birliği (T.İ.B.) kuruldu

Haziran ayı içerisinde kurulan ve düzenli aylık bültenlerle sesi ni duyurmaya çalışan TİB, yayınladığı kuruluş bildirgesinde; amaçlarını, özetle şöyle belirtmektedir :

«Halktan kopuk, halktan uzak olarak halkın sorunlarının ele alınmasının, gerçek aydın niteliğiyle bağdaşmadığını biliyoruz. Gerçek aydın sorumluluğunun, sorunlara halkla elele, onun içinde ve onun çıkarları doğrultusunda çözüm getirmeyi gerektirdiği inanındayız. İktisat biliminin toplumumuzun sosyo - ekonomik sorunlarına çözüm getirilmesinde yardımcı olacak bir biçimde kullanılması ve bundan elde edilecek sonuçların halkımıza iletilmesi gerektiği kanısındayız. Bu nedenlerle, iktisatçılar ve iktisada ilgi duyanlar adına kurucu üyeler olarak bizler, (...) toplumun sorunlarından soyutlanmış bir bilim anlayışına karşı çıkmakta ve bilimin, halkımızın ekonomik - demokratik mücadelesinde yararlı hale getirilmesini savunmaktayız.»

## TİB'İN OTURUMLARI

### AET BOYUNDURUĞU

Sunulan programa uygun olarak TİB, bir seri konferans verdi.

TİB kurucularından, Dernek Sekreteri Aydın Köymen, «AET BOYUNDURUĞU» adlı önemli konuşmasında özetle;

«AET, kapitalizmin tekelci aşamasına varmış Batı Avrupa ülkelerinin, sistemin yaşayabilmesi, bu sistemde egemen unsur olan sermayenin daha da güçlenebilmesi, bu sistemin ihtiyacı olan pazarların genişletilmesi, A.B.D.'nin dünya ticareti üzerindeki egemenliğinin kırılması amaçlarına yönelmiş bir işbirliği girişimidir. Bu yüzden Ortak Pazar, sanıldığı gibi serbest ticarete dönüş değil, bunun tam aksine ülke ölçeğini aşan, bölge ölçeğinde bir koruyuculuk denemesidir... AET ile olan ilişkiler bu şekilde geliştirilirken, ileri düzeyde sanayileşmiş Ortak Pa-

zar ülkelerine karşı son derece geri bir sınai yapıya sahip bulunulduğu hiç hesaba katılmamış, Türkiye ile Ortak Pazarın çelişen çıkarlarının yarattığı sorun, Türkiye çıkarlarının tümüyle feda edilmesi yoluyla çözümlenmiştir.

«... Gümrük duvarlarının kaldırılması, AET sermayesine kapıların ardına kadar açılması, ekonomide devlet girişimciliği ve düzenlemeciliğinin asgari düzeye indirileceğinin taahhüt edilmesiyle; bir yanda bağımsız, dışa dönük, teknolojik üreten, kısacası nitelikli ve çağdaş sanayileşme amacı plan sayfalarında kalmaya mahkum edilip bir düş haline getirilirken; öte yandan gücünü emperyalist ilişkilere borçlu olan işbirlikçi sanayi ve ticaret burjuvazisinin alabildiğine güçlenmesine olanak yaratılmıştır. Bununla da kahnımyarak, ekonomi politikasının ve ekonomik alandaki mevzuatın AET ülkele-rindeki yaklaştırılması ilkesinin kabulü ile, Türkiye'deki tek ve değişmeyecek düzenin kapitalist düzen olduğu tescil edilmiş, egemen sınıfların geleceği teminat altına alınmıştır.

«Türkiye, katma protokolle birlikte AET'ye, maliyeti Türkiye toplumuna çok çok yüksek olacak tavizler vermiş, karşılığında koskocaman bir hiç elde etmiştir. AET sermayesinin çıkarları doğrultusunda, daha çok tüketim malları üretiminde yoğunlaşacak, dışa bağımlı, iç piyasaya dönük, montajcı bir sanayi; dışa-

rıya devamlı kalifiye işçi akımı; artan işsizlik ve kötüleşen gelir bölüşümü; önümüzdeki yıllarda acıları giderek daha fazla duyulacak olan, AET'ye verilen tavizlerin topluma maliyetinin başlıcalarındandır...»

### **ÇOKULUSLU TEKELLER VE ULUSLARARASI TEKELCI SERMAYE**

TİB üyesi Yıldırım Koç, seri konferansların ikincisinde, «Çokuluslu Tekeller ve Uluslararası Tekelci Sermaye» üzerinde durarak; İkinci Dünya Savaşından sonra emperyalist ülkeler arasında daha üst düzeyde bir bütünleşmenin gerçekleştiğini, aralarındaki gelişmelerin ortadan kalkmamasına rağmen, az gelişmiş ülkelerdeki ilerici ve devrimci hareketler ve sosyalist blok karşısında yokolmamak için bu gelişmelerin ikinci plana itildiğini ve Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlarda barışçıl yollarla peyderpey çözüldüğü veya çözümünün ertelendiğini belirterek; bu yapı içinde çokuluslu ve çeşitli endüstrilerde faaliyette bulunan tekellerin gelişimini, bu günkü hakimiyetini ve azgelişmiş ülkeler üzerindeki yeni oyunlarını sergilemiştir.

Amacı çerçevesinde cımlu bir girişim olan Tüm İktisatçılar Birliği'nin Türkiye toplumunu araştırma çalışmaları ile Türkiye işçi sınıfı hareketinin gelişimine büyük katkılarda bulunacağı inancındayız.

# kıbrıs, ortadoğu ve emperyalizm

Kıbrıs olaylarını gereğince değerlendirebilmemiz için Emperyalizmin dünya stratejisi çerçevesinde Orta Doğu bölgesini ve bu bölgede Türkiye'nin, emperyalizmin kendisine yüklediği «tarihi misyonu»nu anlamamız zorunludur.

Türkiye 15 Ekim 1951'de yayınlanan ve A.B.D., İngiltere ve Fransa Genel Kurmay Başkanlarının yanı sıra o zamanki Türkiye Silahlı Kuvvetler Genel Kurmay Başkanının imzası da bulunan Nato'ya girişimizi tescil eden ortak bildiriye imza atarken şunları amaçlamaktadır : «Orta Doğuyu hedef tutan bir tecavüz hareketini bertaraf etmek ve bu bölgenin sulh ve emniyetini korumak umumî menfaat iktizasındandır. Bu maksatla bir Orta-Doğu Kumandanlığının tesisi lüzumlu görülmüştür. Esasen böyle bir kumandanlığın kurulmasındaki faideyi prensip olarak hükümetimiz (Türkiye hükümeti) daha evvel teslim etmiş ve bu görüşünü ilgili devletlere bildirmiş bulunmaktadır.»

Burada açıkça görüldüğü gibi, Türkiye Nato'ya, Orta Doğuya yönelen emperyalist ağın bir unsuru olarak katılmıştır. Bölgenin sulh ve emniyetinin korunması, daha sonraki olaylarla da ispatlanacağı gibi bölgedeki emperyalist çıkarların korunması, anti-emperyalist hareketlerin ezilmesi anlamına gelmektedir.

Gelişim içinde 1960'lara gelindiğinde Nato üyesi Türkiye'nin, Nato stratejisi içinde Orta Doğu halklarına karşı tutumu; Bağdat Paketi, Süveyş olayı, Irak İhtilali karşısındaki tavrı, Bağdat Paketi'nin CENTO'ya dönüştürülmesi ile yeterince belgelenmiş ve somutlaşmıştır. Kısacası, Nato üyesi Türkiye, «Emperyalizmin Orta Doğuda ileri kolu» olduğunu ispatlamıştır.

1960'lardan günümüze kadar ise Orta Doğu bölgesinde gelişen olaylar, emperyalizmin de bu değişiklikler karşısında yeni tavırlar

almasını ve stratejisinde buna uygun düşen düzeltmeler yapmasını gerektirmiştir. Bu değişiklikleri kısaca şöyle değerlendirebiliriz :

1 — A.B.D. - Mısır yaklaşması.

2 — Emperyalizmin, Türkiye, İran ve Pakistan'ın oluşturdukları RCD bölgesel ortak pazarından hareketle, bunu daha da genişleterek Orta Doğu ülkelerinde yaygınlaştıracak yeni kuruluşları (özellikle ekonomik) gerçekleştirme girişimleri.

3 — AET ile Orta Doğu ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi.

Bu maddeleri tek tek açıklarsak, Orta Doğudaki son gelişimleri ve bu gelişimler içinde Türkiye'nin ve dolayısıyla Kıbrıs'ın yerini daha açıklıkla saptayabiliriz :

Son Arap-İsrail savaşlarından sonra Mısır ile A.B.D. arasındaki yakınlaşma özellikle dikkati çekmektedir. Daha Nasır'ın sağlığında Mısır'da başlayan sol güçleri tasfiye hareketi, Enver Sedat'ın yönetimindeki Mısır'da daha da geniş boyutlara vararak A.B.D. - Mısır yaklaşması için, Mısır hakim sınıfları açısından ülke içi uygun işbirliği ortamı yaratılmıştır. A.B.D.'de Mısır için hayati önemdeki Süveyş kanalının tekrardan açılması için gerekli ekonomik ve teknolojik yardımı Mısır'a sağlayacağına dair teminat vermiştir.

«Süveyş kanalının açılmasını gerçekleştirmek ve savaşın altüst ettiği Süveyş yöresini yeniden canlandırmak üzere iki yada üç milyar dolar gerekecektir... ..Birleşik Amerika, öteki büyük Batı ekonomilerine, kendi öncülüğünde kurulacak bir konsorsiyum aracılığıyla Süveyş'i açıp onarmayı önermektedir. Mısır'ı Batı ekonomik ve mali sistemine çekmeyi amaçlayan muhtemel konsorsiyum, yaklaşık olarak, 2,5 milyar dolarlık bir güç olacaktır... Mısır'a Yardım Konsorsiyum'una, Dünya Bankasının 200, İran'ın 850, Basra Körfezi ülkelerinin 700, Suudi Arabistan'ın 190, Abu Dabi ve Katar'ın 200, Japonya'nın 240, İngiltere'nin 25, Federal Almanya'nın 22 milyon dolar koyarak katılması söz konusudur.» (Ali Gevgilili - Milliyet 31 Temmuz 1974)

A.B.D. böylece, bir yandan Orta Doğu Arap ülkeleri arasında en etkili ülke olan Mısır'ı Batı iktisadi sistemi içine çekmeye çalışırken diğer yandan da Orta Doğu ülkelerini emperyalizme bağımlı yeni kuruluşlar içinde birleştirme çalışmalarını içinde bulunmaktadır Şöyle ki :

Emperyalizmin, CENTO askeri örgütünün (NATO'nun bölgesel uzantısı), ekonomik yapısı olan ve bir anlamda bölgesel bir Ortak Pazar niteliği taşıyan RCD örgütü modeli üzerinde Orta Doğu bölgesinde yeni denemelere girişmekte olduğu görülmektedir. Bu-

nun en son ve önemli adımı İslâm Kalkınma Bankası olmaktadır. Türkiye'nin de 10 milyon dolarlık bir sermaye ile kurucu ortak üye olduğu bu kuruluşa 24 İslâm ülkesi katılmaktadır. Suudi Arabistan'ın mali işlerle görevli Devlet Bakanı Muhammed Abdülhalil'in açıklamalarına göre; başka uluslararası para fonundan özel çekme hakları tutarı 900 milyon doların karşılığı olan 750 milyon «İslam dinarı» sermaye ile kurulacak Bankanın, kuruluş anlaşmasını şu ülkeler imzalamıştır : Cezayir, Bengaldeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Çad, Mısır, Endonezya, Ürdün, Küveyt, Lübnan, Malaysiya Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Somali, Sudan, Tunus, Türkiye, Kuzey Yemen.

İslâm Bankasının kuruluşuna katılan ülkelerin niteliği ve halen Arap dünyasının gerçekten en ilerici yönetime sahip bulunan ülkeleri olan Irak ve Suriye'nin bu Bankanın kuruluşuna katılmadıkları göz önüne alınırsa İslâm Bankasının emperyalist amaçlara hizmet ettiği açıkça görülmektedir.

Arap ülkeleri ile AET arasında «ekonomik işbirliğinin» gerçekleştirilmesi yolunda da önemli bir girişim son günlerde gözlemlenmektedir :

«Dokuz Üyeli Avrupa Ortak Pazarı (AET) ile 20 üyeli Arap Birliği, iki grup arasında uzun vadeli ekonomik işbirliğinin temellerini atmak üzere ortak bir daimi komisyon kurmayı kararlaştırmışlardır... Bu komisyon sayesinde Ortak Pazar ülkeleri ile petrolden zengin olan Arap ülkeleri arasında daha yakından siyasi ve ekonomik işbirliği mümkün olabilecektir. Ortak Pazar Bakanlar Konseyinin şimdiki dönem başkanı olan Fransa Dışişleri Bakanı Jean Sauvagnargues, anlaşmanın tarihi bir önem taşıdığını söylemiştir. Arap Birliği Genel Sekreteri Mahmud Riad ise, ikili diyalogun her iki taraf için de son derece yararlı olduğunu belirtmiştir. Riad, Avrupa teknolojisi ve Arap sermayesi arasındaki işbirliği sayesinde her iki tarafında güçleneceğini belirtmiştir.» (Milliyet - 2 Ağustos 1974)

Bu yeni gelişimler karşısında Türkiye'nin ve dolayısıyla Kıbrıs'ın önemi ve yeri nedir?

Akdeniz'in «batmayan uçak gemisi» Kıbrıs ise, A.B.D. ve A.E.T. emperyalizmlerinin hayati çıkarlarının bulunduğu veya hayati çıkar perspektifleri görüldüğü Orta Doğu bölgesinin çok daha etkili biçimde kontrol altına alınmasında büyük önem taşımaktadır. Oysa, şeklen de olsa bağımsızlıktan yana Makarios yönetimi, emperyalizmin Akdenizde dolayısıyla Orta Doğu'daki çıkarları için potansiyel bir tehlike durumundaydı. Emperyalizm açısından bu tehlike, Makarios'tan çok, Kıbrıs Komünist Partisi (AKEL)'in git-tikçe güçlenmesinde bulunmaktaydı. Geçreken de, Yunanca İlerici

İşçi Partisi'nin başlangıç harflerinden meydana gelen AKEL ismi ile tanınan bu parti, Kıbrıs'ta en iyi örgütlenmiş, halkla bağlarını en sağlam pekiştirmiş bir partidir. Kıbrıs İşçi Sendikaları Konfederasyonu PEO, AKEL'in kesin yönlendirici altındadır. Parlamento mücadelesi biçimlerinden de yararlanan AKEL, 1970 seçimlerinde Temsilciler Meclisine 15 aday göstermiş ve bu adayların 15'i de kazanmıştır. Son seçimlerde AKEL oyların % 40'ını kazanmasını bilmiştir. 12.000 üyeli AKEL'in, sendikal ve siyasal mücadelede giderek kazandığı bu etkinlik, Kıbrıs'ın gerçekten bağımsızlığı açısından büyük önem taşımaktaydı. Kıbrıs Rum toplumunda ilerici ve sosyalist güçlerin bu etkinliğine rağmen, Kıbrıs Türk toplumu için aynı şeyin söylenmesi olanaksızdır. Eski İngiliz Yönetiminin Savcı Yardımcılığını yapmış Rauf Denктаş gibi cemaat liderlerine sahip Kıbrıs Türk toplumunda sosyalist ve ilerici güçler «periyodik kıyım» girişimleriyle ya susturulmuş yada ortadan kaldırılmıştır.

Buradan da anlayabileceğimiz gibi, Kıbrıs Rum toplumunun önüne geçilemediği takdirde gelişim perspektifi, emperyalizmin çıkarlarını baltalamaktadır. Oysa Kıbrıs Türk toplumu, hiç olmazsa şimdilik, faşist yöneticileri sayesinde emperyalizmin çıkarlarını zedelememektedir

Kıbrıs Türk toplumunun emperyalizm açısından bu değerlendirilişine bir de A.B.D. Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger'in Türkiye'yi şu sözlerle değerlendirdiği zaman, Kıbrıs olaylarının iki bilinmiyenli denkleminde bir bilinmiyeni ortaya çıkmaktadır :

«Biz Türkiye'ye fedakârane nedenlerle değil, Türkiye'nin sahip olduğu büyük politik ve stratejik öneminden dolayı yardım ediyoruz. Bölge olarak Türkiye en tehlikeli jeopolitik stratejik yerdedir. Akdeniz'in savunması büyük ölçüde Türkiye'nin bağımsızlığı ve güvenliğine dayanmaktadır.» (Senato Dış Yardımlar Dairesi Alt Komisyonunda yaptığı konuşma. Milliyet - 4 Ağustos 1974)

Kissinger'in de dediği gibi, A.B.D. emperyalizmi açısından, savunması büyük ölçüde Türkiye'ye düşen Akdeniz'de, yâni Orta Doğu'da, Türkiye'nin politik ve askeri güç olarak ağırlıkta olması gerekmektedir. Askeri ve politik gücünü kanıtlamış bir Türkiye, Orta Doğu'da emperyalist çıkarların en sağlam biçimde koruyuculuğunu yapmaya devam edecektir. Zaten, yazının başında da gördüğümüz gibi, Türkiye'nin Nato'ya kabul edilmesinin nedeni de budur.

Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumu açısından ise soruna yaklaştığımızda; Kıbrıs'ta Makarios yönetimini deviren faşist darbe,



ister Yunan faşist cuntasının çılgın bir girişimi gibi gösterilsin, ister C.J.A. uzmanlarınca hazırlanmış bir Nato içi askeri darbe olsun, sonuçta durum, A.B.D. emperyalizmi ve Nato lehine sonuçlanmış olmaktadır. Şöyle ki;

Kıbrıs, coğrafi temele dayanan federasyon ile fiilen taksim edilmiş olmakta, Kıbrıs Rum toplumu yönetiminin ve Yunanistan «sivil» yönetiminin başına Klerides ve Karamanlis gibi kesin A.B.D. yanlısı faşist yöneticiler getirilmekle beraber, bu faşist yöneticilerin «sivil» görünüşleri ile; dünya kamu oyununa, Yunanistan'da «demokrasinin» gerçekleştirildiği gösterildiği gibi, gün geçtikçe



Hollanda'da yayınlanan «Boğaziçi 73» dergisinden alınmıştır.

patlama durumuna gelen Yunan halkının devrimci potansiyeli us-taca tavizlerle dağıtılmış olmaktadır. Yunanistan'da Komünist Parti'sinin tekrardan legal duruma getirileceği söylentileri ve Nato'nun askeri yapısından Yunanistan'ın çekilme kararlarını bu açıdan değerlendirebilmemiz mümkündür. A.B.D.'nin, Türkiye hükümetinin coğrafi temele dayanan federasyon tezini «bir gecede düşünişip kabul etmesi(!)»; Nato Genel Sekreteri Joseph Luns'un, Türkiye'nin Kıbrıs'ı fiilen taksim eden askeri hareketi karşısında : «Nato'nun Türkiye'ye karışmaya hakkı yoktur» diyerek Nato'nun tav-rını belirlemesi; Karamanlis'in «kendisinin barbar olmadığı(!)» ge-

rekçesi ile Yunanistan'ın, Kıbrıs'a kesinlikle yardım etmeyeceğini ilân etmesi emperyalizmin Kıbrıs'ın **ikili taksim** sayılabilecek, coğrafi temele dayanan federasyonu istediğinin yadsınamaz kanıtıdır.

Böylece, Kıbrıs emperyalizmin çıkarlarını tehlikeye düşürecek bağımsızlığını yitirmekte ve Orta Doğu'nun daha etkili kontrolü için uygun statüye kavuşturulurken, bir yandan Türkiye, politik ve askeri güç olarak «emperyalizmin Orta Doğuda ileri kolu» olduğunu kanıtlamakta, diğer yandan Yunanistan'da faşist yönetime daha demokratik bir görünüm kazandırılıp, Yunanistan halkının devrimci potansiyeli dağıtılmaktadır.

### **TÜRKİYE HAKİM SINIFLARININ TAVRI**

Türkiye hakim sınıfların Kıbrıs olaylarının gelişimi içinde yerince somutlaşan yönelimleri ve isteklerini kanımızca üç belli başlı noktada toparlayabiliriz :

1 — Türkiye işbirlikçi burjuvazisinin, din, tarih, gelenek v.s. gibi yakınlıklardan yararlanarak emperyalist ülke tekelleri ve çok uluslu şirketleri ile Orta Doğu pazarı arasında ki bağlantı zincirinin tamamlayıcı bir halkası olmak.

2 — Kıbrıs'ı «ekonomik bakımdan bütünleştiği bir ünite olarak kabul edip, Türkiye ve Kıbrıs ekonomilerinin etkili bir entegrasyonunu» sağlamak.

3 — Bu girişimlerde bulunurken önündeki hem ekonomik ve hem de siyasal ortamı «...toplum kesimlerinin sarmaş-dolaş olduğu» bir duruma sokmak.

Bu üç noktayı ayrı ayrı ele alarak soruna yaklaşalım :

Türkiye bugün, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği Genel Sekreteri T. Güngör Uras'a göre «Artık kapalı bir ekonomiden çıkıp, belli ölçüde dünya ülkelerine açılma durumunda»dır. Ve Kıbrıs olaylarının da gösterdiği gibi :

«Akdeniz egemenliğinde Türkiye'nin etkinliğinin hiç azalmamış, tam tersine büsbütün büyümüş olması gerçeği, bir çok sorunun karşılığını kendiliğinden getirmektedir... Zira, **dünya coğrafyasındaki büyük yerini koruyabilen bir toplum, her şeyden önce kendi ekonomik ve politik durumunu askeri olmayan araçlara da başvurarak koruyabilir demektir...** Özellikle **federatif** statüdeki bağımsız bir Kıbrısta, Türkiye'nin gücü eskisinden çok daha büyük ve etkili olacaktır. Hem Batı, hem sosyalist sistem, hem de **Arap-İslâm** toplumları başta olmak üzere **Üçüncü Dünya** bakımın-

dan... Kıbrıstaki etkinliği Ankara'nın Batı Avrupa, Sovyetler ve özellikle Orta Doğu (\*) ile olan dışsal ilişkilerinde ekonomik yararlarını son derece artırıcı yepyeni olanaklar yaratacaktır. Kıbrısta olduğu gibi, anayurtta da bu olanakları öncelikle ekonomik gücü yükseltmek amacıyla kullanmak gerekiyor... Türkiye'nin dış kaynak olanakları, yeni statüsüyle büsbütün büyümektedir...» (Alı Gevgilili, Milliyet - 8 Ağustos 1974).

Görüldüğü gibi, emperyalizmin işbirlikçisi Türkiye burjuvazisi temsilcileri ve ideologlarının söylediği gibi içe dönük ve kapalı bir ekonomiden çıkarak, askeri güçlerinin de etkisiyle özellikle Orta Doğu pazarına açılmak istemektedirler. Bu açılışın, emperyalist ülke tekellerinden bağımsız olmadığı, tam tersine bizzat onların istekleriyle gerçekleştiği açıktır. Böylece emperyalist ülke tekelleri, Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan geleneksel bağlarından yararlanarak Orta Doğu pazarına «Made in Turkey» damgalı mamul ürünlerini daha rahat sokabileceklerdir. Bir diğer yazımızda, emperyalizmin «bölgesel bir çeşit alt-emperyalizm» yaratma olarak adlandırabileceğimiz bu yeni stratejisinin Orta Doğuda Türkiye ile beraber ikinci sıçrama platformu olan İran'ı ele alacağız.

Türkiye hakim sınıflarının Kıbrıs olaylarının gelişimi içinde somutlaşan isteklerinden bir diğeri olan Türkiye ve Kıbrıs ekonomilerinin etkili bir entegrasyonunu sağlamak olduğunu, İzmir Ticaret Odası eski Başkanı Dündar Soyer şu sözlerle açıklıyor :

«Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik sorunlarına ve bunların çözüm şekillerine değinmeden, hemen belirtmek isteriz ki, bu sorunların çözüm yöntemleri, büyük ölçüde Kıbrıs için sağlanacak siyasal statüye bağlı olacaktır... Kıbrıs Türk toplumunun bundan böyle elde edeceği daha geniş ve daha sağlam siyasal haklara paralel olarak, ekonomik ve sosyal yönden de güçlendirilmesi, Kıbrıs sorununun uzun vadeli olarak çözümlenmesinin tek ve zorunlu çaresidir. ...Bundan böyle, Kıbrıs sorununu, siyasal, sosyal ve ekonomik yönleri ile bir bütün olarak ele almak ve böyle çözümlenmek gerekecektir... Artık Kıbrıs'ı, anavatanın bir coğrafi uzantısı olmaktan öte, kardeşlerimizin yaşadığı, ekonomik bakımından geliştiği ve bütünleştiği bir ekonomik ünitemiz olarak da düşüneceğiz. Bu iki kardeş ekonomi arasında, her ikisi için de yararlı olacak etkili bir entegrasyonun sağlanması mümkün olacaktır... Ada, gerekli çalışmalarla altyapı tesisleri sağlandığı takdirde, Türk girişimcileri için yeni bir yatırım alanı olabilir. Kıbrıs'ın, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkileri bu hususta bazı kolaylıklar sağlayacaktır. Anavatan ve Yavruvatan iş adamlarının gerçekçi ve ilerici görüşlerinin birleştirilmesi, gerekli yatırım sermayelerinin sağlanması ve yatırım sahalarının tesbiti

(\*) Altını biz çizdik.

bakımından yararlı olacaktır... Artık Kıbrıs ekonomisini, bu ekonominin bağlı bulunduğu siyasal özel şartlardan doğan farklılıklar dışında, anavatan ekonomisini **bütünleyen bir parça** olarak düşünmeliyiz... **Kıbrıs barış harekâtı bir başlangıçtır. Bu hareket, ancak ve ancak, adadaki Türk toplumunun, siyasal, ekonomik ve sosyal bütünleşmesi gereği gibi sağlandıktan sonra son bulacaktır.**  
(\*) (Milliyet - 8 Ağustos 1974)

Türkiye burjuvazisinin bu yeni sömürü alanı için ne düşündüğünü böylece öğrendikten sonra, Türkiye Sanayiciler ve İş adamları Derneği Başkanı Feyyaz Berker de yaptığı açıklamada aynı yöndeki düşüncelerini şöyle belirliyor :

«Ekonomik açıdan kendi kendine yetecek bir Kıbrıs yaratma hazırlıklarına girdik... Biz iş adamları temsilcileri olarak, Kıbrıs'a kendine yetecek bir ekonomik güçlülük kazandırmak çabasındayız. Bu nedenle hazırlıklara başladık.» (Milliyet - 4 Ağustos 1974)

Türkiye hakim sınıflarının Kıbrıs olaylarıyla ilgili olarak sevinçleri ve çıkarları o denli büyüktür ki, binlerce Türk ve Rum emekçisinin öldürüldüğü kanlı bir savaşın Türkiye'ye turizm açısından yararlı bile olacağını savunmaktan geri kalmamaktadırlar :



16 Ağustos 1974 — Cumhuriyet

(\*) Altılarını biz çizdik.

«... Fakat yine de, son siyasal ve askeri gelişmelerin turizmimizin geleceğini yakından ilgilendiren yeni perspektifler açtığını belirtmekten çekinmeyelim. Türkiye'nin şu sıralarda dünyadaki kitle haberleşme araçlarını aralıksız meşgul etmesi, tanıtma açısından küçümsenmeyecek bir olay değildir... Haklı davalarını savunmasını bilen, süngülerin ucunda ölüm yerine demokrasi getiren «yeni bir Türkiye» kendini dünya kamuoyuna kabul ettirmiştir.

Bu kamuoyunu oluşturan kişilerin ise teker teker alınınca birer «potansiyel» turist olduğu ve Türkiye imajını kazandığı yeni parlaklık sayesinde «efektif» turiste dönüşmeye hazır olduğu hatırlanırsa, «Turistler savaştan kaçtı, onlar rahatlarına düşkündür, bir daha gelmezler, turizm endüstrimiz sarsılacak» gibi yüzeysel kaygılara kapılmanın yersizliğinden anlaşılacaktır...

...Başka bir deyişle, Kıbrıs barış hareketından beri Türkiye'nin yalnız siyasal ve askeri prestiji değil, **turistik değeri de artmıştır.**» (Selçuk Bakkalbaşı - Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürü).

Türkiye hakim sınıflarının Kıbrıs olaylarıyla ilgili istek ve dileklerini böylece gördükten sonra, bu istek ve dileklerini yerine getirirken önlerindeki ekonomik ve siyasal çıkmazdan Kıbrıs olayları sayesinde nasıl kurtulacaklarını Hürriyet Gazetesinden, kontenjan senatörü Ecvet Güresin şöyle açıklıyor :

«...Askerlikte erlere «Sağdan say» derler, herkes sayar, itiraz etmez, etmeyi de aklına getirmez. Sun'i değildir hareket, **öyle olması gerektiği için emir itirazsız yerine getirilir.** Bu emir ve davranış aslında birlik ve beraberliğin küçük çaptaki örneğidir, yalnızlığa kaymış kişiseliliğin değişmesidir, toplumsallığa gidilmesidir.

Kıbrıs sorunu Türk ulusunu son gelişmelerle işte böylesine bir silkinmeye yöneltmiş, **toplumsal ayrıcalıklar, türlü çıkarlar ve sınıfsal duygular yüksek oranda bir yana bırakılarak, bütünleşme yoluna girilmiştir.** Arada garip sesler çıkmıyor mu? çıkıyor... dış çevrelerde belirlenen yalnızlık, içerdeki dağınkılığı giderecek, **siyasi kavgalar, hatta sınıfsal kavgalar durulacak ve Türk insanı, daha doğrusu toplum kesimleri sarmaş dolaş olacaktır.**» (\*)

Ege Bölgesi Sanayi Odası Başkanı Şinasi Ertan'da, aynen Ecvet Güresin gibi, Türkiye burjuvazisinin ekonomik sömürülerini ve dış pazarlara açılımlarını gerçekleştirirken, «sınıfsal kavgaların durması» ve «toplum kesimlerinin sarmaş dolaş» olması gerektiğini şu sözlerle açıklıyor:

«Türk ulusunun Kıbrıs davasında gösterdiği milli beraberlik nasıl üstün bir başarı ile sonuçlandıysa, zararlı ve aşırı zıtlasma-

(\*) Altını biz çizdik.

ları duygusal düzeyden kurtarıp, akılcı bir denge ortamına getirebildiğimiz taktirde ekonomik kalkınma ve endüstrileşme gayretlerinde de çok hızlı bir gelişmenin gerçekleştirilebileceği anlaşılmalıdır. Hükümetimizin tüm ulusun yararına olacak bu türlü tutarlı ve akılcı girişimlerini odamızın içtenlikle destekleyeceğini özellikle ve önemle belirtmek isteriz.» (Milliyet - 31 Temmuz 1974)

## NATO VE SİYASAL İKTİDAR

5 Mart 1959'da kapsamı ayrı olan ikili anlaşmalar, Türkiye, İran, Pakistan ile A.B.D. arasında ayrı ayrı imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla CENTO'nun kuruluşu tescil edilmektedir.

Türkiye ile imzalanmış olan anlaşmanın giriş kısmında :

«Londra'da 28 Temmuz 1958 tarihinde, kendilerinin de katıldıkları beyannameyi tatbik mevkiine koymayı arzu ederek 24 Şubat 1959 tarihinde Bağdat'ta imzalanan karşılıklı işbirliği pak­tının birinci maddesi gereğince, bu anlaşmayı imzalayan tarafların emniyet ve müdafaaları için işbirliği yapmayı kararlaştırdıklarını ve yine aynı şekilde, yukarıda zikri geçen beyannamede ifade olunduğu üzere, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin dünya sulhu nef'ine, emniyet ve müdafaaları için işbu beyannameye katılan hükümetlerle işbirliğinde bulunmayı kabul ettiğini ve karşılıklı işbirliği pak­tı azalarının yukarıda zikri geçen beyannamede müşterek emniyetlerini korumak ve doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını nazarı itibara alarak aralarında davranış birliği kurmağa karar verdikleri...»

belirtilmektedir.

Anlaşmanın giriş kısmında açıkça, A.B.D.'nin «bilvasıta» yani ülke içinden bir hareketle tehlikeye düşecek olan emperyalizmin ülke hakim sınıf ve yöneticilerinin güvenliğini korumada ısrarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Birinci madde ise şöyledir :

«Türkiye Hükümeti tecavüze mukavemet etmeye azimlidir. Türkiye'ye karşı tecavüz durumunda Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, talebi üzerine, Türkiye hükümetine yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde Orta Doğuda sulh ve istikrarı idameyi istihdaf eden müşterek karar suretinde derpiş edildiği veçhile, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere, Amerikan Anayasasının uygun ve gerekli gördüğü her türlü harekete girişecektir.»

Görüldüğü gibi, o zamanki yöneticiler, kendi yönetimlerinin devamı, hakim sınıflar ve emperyalizmin yararına, Türkiye'yi Amerika'nın «gerekli her türlü harekete» yani Türkiye'yi silâhlı istilâsına kadar uzanabilecek bütün kapıları açmaktadır.

Yalnız anlaşmadaki «bilvasita tecavüz» kavramının eksik tanımlanması açısından muhalefet saflarından şöyle bir itiraz gelmiştir. «Lübnan örneği hatırlardadır. Lübnan olayları sırasında Devlet Başkanı Camille Chamoun karşısındaki muhalefeti kendi gücüyle bertaraf edemeyeceğini anlayınca, bu muhalefet hareketinin beynelmilel komünizmin sızması, 'bilvasita bir tecavüz' olarak göstermek istemiş ve bu gerekçeyi kullanarak Amerikan askerlerini Lübnan'ın içişlerine müdahaleye çağırmıştır.» Bu itiraz CHP milletvekili Bülent Ecevit'ten gelmiştir. Bülent Ecevit, anlaşmaya bir ülkenin içişlerine karışma, ülke egemenliğinin, bağımsızlığının çiğnenmesi açısından yada halk hareketlerinin meşruluğu açısından değil, yalnızca muhalefetin iktidara gelmesinin önlenme ihtimali açısından itiraz etmektedir. Yani, Bülent Ecevit, «dolaylı saldırı» kavramının tam olarak açıklığa kavuşmasını istemektedir. Ve Bülent Ecevit, herhalde bu kavramın tam olarak açıklığa kavuşmasından sonradır ki, «Ak Günlere» adlı CHP Seçim Bildirgesinin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika bölümünde şunları yazabilmektedir :

«İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan neden ve gereklerle, Türkiye kendi güvenliğiyle Batı savunma sistemi arasında sıkı bağlantı kurmuştur. Bu bağlantı görünür gelecekte de geçerli ve gerekli olacaktır.

CHP, Türkiye'nin ulusal güvenliğini en sağlam biçimde koruyabilmek üzere, içinde bulunduğu ortak güvenlik sisteminde kalmayı... zorunlu sayar.»

Kurulduğu günden itibaren, A.B.D. emperyalizminin saldırgan silahlı örgütü olan NATO'nun, «bölgedeki bütünlüğünün bozulmasını» ve «Nato'nun geleceğini ve esenliğini İngiltere kadar düşündüklerini» her fırsatta belirten Başbakan Bülent Ecevit'in bu sözlerinin, Demokrat Partinin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün söylediklerini ne ölçüde tamamladığı da ilginçtir :

«Şu noktaya da işaret etmek isterim ki, Orta Şark müdafaasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupanın korunması için zaruri bulunduğu kaniiz. Bu itibarla Türkiye Atlantik Paktına iltihak edince Orta Şarkta bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için ilgililerle derhal müzakereye girmeye amade olacağız.»

Buraya kadar kısaca verdiğimiz örneklerle anladığımız gibi :

Hem emperyalizmin dünya askeri örgütü olan NATO ve hem de emperyalist sistem içinde kalarak, anti-emperyalist mücadele vermek olanaksızdır. Eğer bunun yapıldığı söyleniyorsa bu çok usta bir aldatmacadır. Emperyalizmin, yüzyılın ikinci yarısından sonra uyguladığı ve uygulattığı bir taktırdir.

Buraya kadar verdiğimiz belgeler ve örneklerden gördüğümüz kadarıyla, **tayin edici** yönleriyle Kıbrıs olayları :

1 — Emperyalizmin, Orta Doğu stratejisi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken,

2 — Türkiye hakim sınıflarının çıkarlarını yansıtan bir olgu olup, birbirlerinden farklı düşünülemyecek olan A.B.D. ve A.E.T. emperyalizminin, Orta Doğu bölgesindeki çıkarlarını pekiştirmiştir.

Irak

ve

kürt sorunu

Kürtlerin genel olarak yerleşme bölgesi Orta Doğudur. Yaklaşık olarak toplam nüfusları 16 milyondur. Bunun; yaklaşık 8 milyonu Türkiyede, 5 milyonu İranda, 2 milyonu Irakta, 750 bini Suriyede ve 50-60 bin kadarı da Sovyetler Birliğinde yaşamaktadır.

Yerleşme alanları Doğu ve Güneydoğu Anadolu, İran'ın batı kesimi, Kuzey Irak ve Kuzey Suriyedir. Görüldüğü gibi Kürtlerin yerleşme bölgeleri Ortadoğunun en önemli petrol yatakları üzerindedir. Bu yüzden, emperyalizm ve bu ülkelerin burjuvazisi, petrol davasından dolayı kürtler üzerinde çok önemle durmaktadırlar.

Bu dört Ortadoğu ülkesinde de kürtlerin mücadeleleri çeşitli boyutlarda devam etmektedir. Bu mücadele İranda devrimci bir temele oturmuş ve İranlı devrimcilerle beraber omuz oza yürütülmektedir. İranda ki mücadele ileri boyutlara varmıştır. Burada halkın kurtarılmış

bölgeleri vardır ve faşist şah iktidarına, büyük darbeler indirmektedirler.

Suriyede de mücadele devrimci bir biçimde devam etmektedir. Suriye Komünist Partisinin ağırlığını, kürtler teşkil etmektedirler. Suriyeli ve kürt devrimciler ortak devrimci mücadelelerini başarı ile yürütmektedirler.

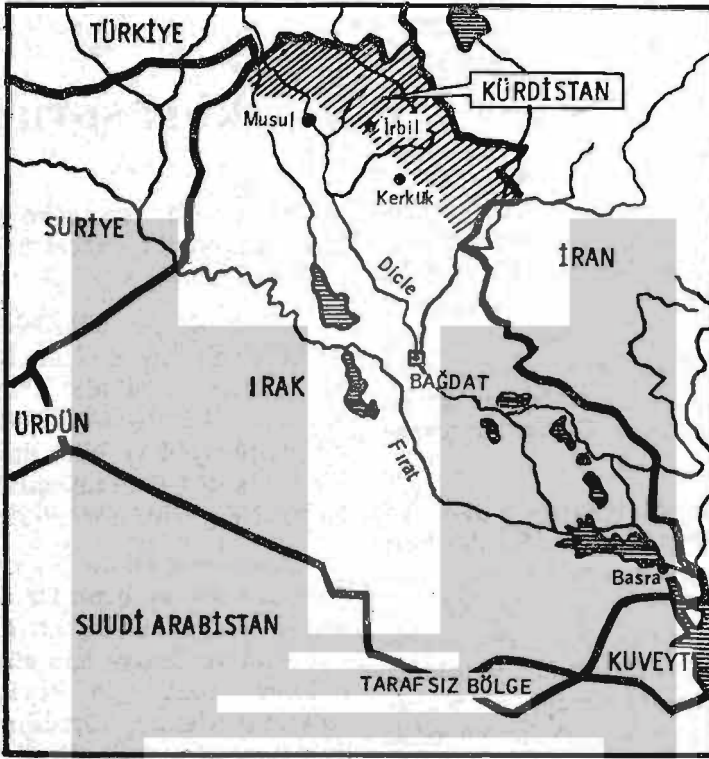
Irakta ise bilindiği gibi kürtlerin mücadelesi uzun bir dönemden beri devam etmektedir. Fakat İran ve Suriye için söylediklerimizi, Irak için söyleyememekteyiz. Çünkü, kürtlerin buradaki mücadelesi devrimci temellerden yoksundur. Iraktaki mücadele aşiret güçlerinin birleştirilmesi ile verilmektedir. Ve mücadelede burjuva şovenizmi etkindir. Iraktaki mücadelenin bu niteliğini çok iyi değerlendiren emperyalizm, Kuzey Irakta, özellikle Kerkük petrol bölgesinde çeşitli oyunlara başvurmaktadır. Ancak Iraktaki kürt mücadelesinin bugünkü boyutlara varmasını belli bir tarihsel süreç içinde



görecelik değerdendirmemiz müm-kündür.

Kuzey Irakta, düzenli hükümet birliklerine karşı ilk büyük çete harekâtı 1942 yılında başlamıştır. Molla Mustafa Barzani, Barzan'a bağlı «Dolemer», «Mizzur» ve «Şirvan» aşiretlerinden topladığı 600 silahlı ile, İngiliz sömürgesi olan Irak'a karşı savaşa girişmiştir. İngilizlerin Irak'a

yardım etmesi karşısında fazla tutunamayıp, 1945 yılında İran'a sığınmıştır. Barzani, İran'da Kürt Devleti kurmak için savaşan Kadı Muhammed ile birleşmiş ve 1944 yılında; S.S.C.B.'nin desteği ile, Kadı Muhammed ile birlikte, merkezi «Muhabbad» olan «Kürdistan Cumhuriyetini» kurmuştur. Bu cumhuriyetin ömrü çok kısa sürmüştür. Faşist İ-



ran yönetimi, kanlı bir mücadele sonucu, Kürt Cumhuriyetini ortadan kaldırmış, Kadı Muhammed ise idam edilmiştir. Barzani, adamlarıyla birlikte Irak'a dönmüştür.

Irak'ta yeniden çete savaşlarına başlayan Barzani, İngilizler karşısında tutunamamış, 1946 yılında, yanında 350 kişiden ku-

rulu Kürt Birliği olduğu halde Sovyetler Birliğine sığınmıştır. Barzani Sovyetler Birliğinde 13 yıl kalmış ve 1958'de General Kasım, Kral Faysal'ı devirince, 1959'da tekrar Irak'a geri dönmüştür.

27 Temmuz 1958'de Irak monarşisinin yıkılmasından 10 gün sonra general Kasım, «Kürt

lerin ulusal haklarının Irak bütünlüğü içinde garanti edildiğini» ilan eden, geçici bir Anayasa yürürlüğe koymuştur.

Şubat 1960'da, Kürdistan Demokratik Partisi (K.D.P.) resmen tanınmıştır.

17 Kasım 1960'da, «Kebat» Kürt gazetesinde çıkan bir makalesinden dolayı KDP Genel Sekreteri İbrahim Ahmet, bir askeri mahkeme tarafından, «Ulusun bağrında ayrılıklar yaratmakla» suçlanarak yargılanmıştır. Bu tarih, bir tutuklama ve baskı dalgasının başlangıcını noktalamaktadır.

1961 yazında, Kürtlerle Irak hükümet güçleri arasında savaş başlamıştır.

9 Şubat 1963'te, Baas Partisi ve Mareşal Abdül Selam Arif'in iktidarı almasından 6 gün sonra, askeri cuntanın çağrısına karşılık veren Kürtler, ateş kesi kabul etmişler; fakat görüşmeler başarıya ulaşamadığından dolayı, mücadele dört ay sonra yeniden başlamıştır.

10 Şubat 1964'te, Mareşal Abdül Selam Arif tarafından, Baasçı yöneticilerin atılmasından üç ay sonra ve Nasır'ın arabuluculuğu sonucunda, «Kürtlerin ulusal haklarının» yeniden tanınması temeli üzerinde bir ateşkes anlaşmasına varılmıştır. Bununla birlikte, anlaşma Kürtlere özerklik hakkı tanımamaktadır.

28 Şubat 1965'de, «Irak'ın gelecekte bile, Kürtlere özerklik vermeyi düşünmediğini» bildiren, Irak İçişleri Bakanının beyanatının hemen arkasından savaş yeniden başlamıştır.

4 Temmuz 1966'de, Başbakan Abdül Rahman Bazzaz'ın sunduğu, özerklik hakkını tanıyan bir plan temelinde, ateşkes anlaşmasına varılmıştır.

22 Ağustos 1966'da, selefinin planını uygulamayı üstlenen Nafi Talib, Bazzaz'ın yerini almıştır. Bununla birlikte Irak hükümeti, bunu izleyen iki yıl boyunca bu yönde hiçbir kanun teklifi hazırlamıyacaktı.

5 Ağustos 1968'de, iktidarı yeniden aldıktan üç hafta sonra Baas Partisi, Bazzaz planını uygulamayı üstlenmiş ve bir genel af çıkarılmıştır.

23 Eylül 1968'de yürürlüğe giren yeni bir Anayasa, Kürtlerin özerklik hakkını sessizlikle geçiştirmiştir. Askeri harekât ta bundan hemen sonra tekrar başlamıştır.

11 Mart 1970'de Bağdat'taki Baasçı rejim, ülkenin kuzeyindeki Kürtlerle 9 yıldan beri süregelen iç savaşın sonuçlanıp, barışın sağlandığını resmen açıklamıştır. «Peşmerga» adı ile anılan Kürt kuvvetlerinin komutanı General Barzani ile Bağdat hükümeti arasında varılan anlaşma, 15 maddeden oluşuyor ve Kürtlere, Irak Cumhuriyeti bünyesinde özerklik sağlanıyordu. Açıklamada belirtildiği gibi, «yeniden yaratılan Kürt-Arap kardeşliği» bütün ülkede herkese bir iç huzuru sağlıyordu.

18 Mart 1970'de, bir karma komite kurulmuştur. Bu komitenin görevi, gözlemcilik olacak ve anlaşmanın bütün hatlarının dört yıl içinde gerçekleşmesi için yapılacak çalışmalarını denetliyecekti.

29 Mart 1970 günü, Kürt toplumu ileri gelenlerinden beş kişiye, Irak hükümetinde görev verilmiştir.

16 Temmuz 1970'de, geçici bir Anayasa, Kürt dilinin Kürt bölgelerinin resmi dili olduğunu ilân etmiş, fakat Kürtlerin özerklik hakkını tanımamıştır.

1970 Ekiminden itibaren ilk uyumsuzluklar belirmeye başlamıştır. Kürdistan Demokratik Partisi Genel Sekreteri Habib Kerim'in, Irak Cumhurbaşkanlığı yardımcılığına getirilmesi, Bağdat yönetimi tarafından veto edilmiştir. Vetonun nedeni, Habib Kerim'in İran'la fazla ileri ilişkileri olan bir kişi olarak tanınması olmuştur.

Ocak 1971'de, General Barzani Irak hükümetini; Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu bölgeye, Arap kitlelerini yerleştirdiğini ileri sürerek suçlamıştır. Kürt liderine göre bunun amacı, aynı yılın Ekim ayında yapılacak nüfus sayımında, bu bölgede Arapları çoğunlukta göstermekti. Kerük'ü de içine alan bu bölge, zengin petrol yataklarına sahip olup, Kürtler tarafından «Kürt Vatanı»nın ayrılmaz bir parçası ilan edilmiştir.

29 Eylül 1971'de, Irak yüksek askeri kumandanlığında ve İhtilâl Konseyinde, Kürtlerin temsil edilmesini isteyen Barzani'ye suikast yapılmıştır. Başarısızlığa uğrayan bu suikastın düzenleyicisi, Kürt liderine göre, Irak gizli servisleri idi. Barzani bu olaydan sonra tutumunu sertleştirmiştir.

Nisan 1972'de Irak - Sovyetler Birliği dostluk anlaşmasının imzalanmasından ve Haziran 1972'de Irak Petrol Kumpanyasının millileştirilmesinden sonra, İktidar ile Kürdistan Demokratik Partisi arasındaki ilişkiler daha da gergin bir döneme girmiştir. Kürtlere göre, Sovyetlerle sağlanan yakınlaşma hayli endişe verici idi.

Öte yandan Irak Komünist Partisi de, bu döneme kadar, bağımsızlık peşinde olan Kürtlerden yana çıkmıştı. Gerek komünistler, gerekse Kürtler yıllardan beri ülkede işbaşına geçen rejimlerden çok çektiklerini belirterek mücadelelerinin ortak olduğu görüşünü savunmuşlardı. 1972'nin ilk aylarında, her iki taraf arasında hem taktik, hem de stratejik bakımdan görüş ayrılıkları belirmeye başlamıştır. Kürtler gibi, komünistler de rejimi demokratlaştırma çabalarının tatminkâr olmadığını ileri sürmekteydiler. Fakat komünistlere göre, olaylara kapılarak Baas'ın sağ kanadını güçlendirmek doğru bir hareket olmayacaktı. Çünkü, aynı dönemde Irak, ABD emperyalizmi ve onun müttefiki İran'ın ortak baskısı altında bulunuyordu. Kürtlerin ulusal haklarını elde etmeleri doğaldı, fakat emperyalistlerden yardım ummaları diye birşey söz konusu olamazdı.

Haziran 1973'te, Barzani Washington Post gazetesinin muhabiri, Jim Hoagland ile yaptığı bir konuşmada, Irak Petrol Kumpanyasının millileştirilmesine karşı olduğunu açıklamıştır. Barzani, bu açıklamasının yanı sıra,

Amerikanın, Kürtlere askeri yardım sağlaması halinde Kerkük ve çevresindeki petrol yataklarının işletilmesinin bir Amerikan şirketine verilmesine «Hayır» demeyeceğini de Amerikalı gazeteciye söylemiştir. Barzani, söz konusu yardımın İsrail veya İran aracılığı ile de yapılabileceğini söylemekten geri kalmamıştır. Nitekim, Kürt liderinin daha önce de kendisiyle görüşmeye gelmiş bazı yabancılara buna benzer «özel» tekliflerle bulunduğu bilinmekteydi. Bu sırada böyle bir teklifin bir Amerikan gazetesi aracılığıyla dünya kamuoyuna duyurulması, iki taraf arasındaki ilişkilerin kopma noktasına geldiğini göstermekteydi.

Barzani'nin bu son çıkışı ilginç bir döneme rastlamıştır. Irakta Baas Partisi ve komünistlerden oluşan Ulusal Cephe İktidarı, Suriyedeki Hafız El Esad yönetimi ile birlikte; Güney Yemen hariç tutulursa, Arap dünyasının en ilerici rejimi durumundadır. Irak, petrol silahının kullanılması sorununda da en tutarlı yolu ileri sürmüş, Amerikan petrol şirketleri ile Washington'un çıkarlarına alet olmamak için millileştirmeler yolunun izlenmesini istemiştir.

Bağdat'ın ilerici rejimi ve tutarlı davranışları ne ABD'nin, ne petrol tröstlerinin, ne de Orta Doğuda çok önemli bir oynamaya hazırlanan ve OPEC içinde hakim duruma geçmeye çalışan İran'ın hoşuna gitmemektedir.

30 Haziran 1973'te, Güvenlik Servisleri eski başkanı Nazım Kazer'in yönettiği ve başarısızlığa uğrayan darbe deneme-

sinden sonra — bu darbenin ABD tarafından, İran gizli servisleri ile müşterek hazırlandığı açıklanmıştır— Baas Partisi tutumunu değiştirmeye karar vermiştir. İhtilal Konseyi İkinci Başkanı Saddam Hüseyin, darbeci Kazer'in idamından 10 gün sonra, Kürtlere ve Iraklı komünistlere bir çağrıda bulunarak, üç taraf arasında birleşmeyi sağlayacak Ulusal Cephe Anlaşmasının derhal imzalanmasını istemiştir. Ancak, Kürdistan Demokratik Partisi, başarısız darbe denemesinin, ülkede mevcut rejimin anti-demokratik karakterinin bir ürünü olduğunu ileri sürerek, teklifi reddetmiştir. Komünistler ise bu konuda, Baas'a yakınlık göstermişler ve İlerici Cepheye birleşmişlerdir.

8 Şubat 1974'te, Baas tarafından, sınırlı yetkileri olan, seçilmiş bir meclis öngören ve özellikle Kerkük, Sencar ve Kanaken bölgelerini dışarıda bırakacak bir Kürdistan'ın, özerklik yasası tasarısı yayınlamıştır. Yeni yasa göre Kürdistan'da, Arapça gibi Kürtçe de resmi dil olarak kullanılacak; Bağdat'ta yasama, yürütme ve idari organlarının da resmi dili Kürtçe ve Arapça olacaktır. Yine merkezi İrbil şehri kabul edilen bölgede güvenlik, ekonomik, mali, ticari, sosyal ve eğitim hizmetleri Kürtler tarafından yürütülecektir. Buna karşılık yürürlüğe giren yeni yasa uyarınca; Bağdat'taki merkezi hükümet, Kürtlerin yoğun buldukları alanlardaki petrol yataklarının işletilmesini geniş yetkilerle kontrol edebilecektir. Bu, Kürtlere kendilerini yönetme hakkını, ancak Irak toplumunun bü-

tünleyici parçası olmak koşuluyla tanıyacak olan bir tasarıdır. Ulusal Cephenin onayından geçen tasarının gerçekleşmesi ise, bir yandan özerk sayılacak alanın coğrafi sınırlarının çizilmesi, öte yandan Kürtlerin çoğunluk teşkil ettikleri yerleri saptayacak bir sayımın yapılması gerektirmektedir. Bunlar, Orta Doğuda petrol savaşıyla birlikte beliren uygun koşullara dayanarak, daha geniş haklar elde etmek isteyen Kürdistan Demokratik Partisinin, ne beklemeye, ne de yeterli saymaya hazır olduğu koşullardır. Barzani, petrolün anahtarlarını tutan Kerkük'ün, özerk Kürt başkenti olmasını istemektedir.

11 Mart 1974'te, General Barzani, özerklik yasa tasarisini reddetmiş ve onbeşgün sonra da savaş yeniden başlamıştır.

§ Kürtlerin savaşı, Kürdistan Demokratik Partisinin merkez komitesi tarafından yönetilmektedir. Kürdistan Demokratik Partisi karşık bir partidir. Çeşitli sınıf ve tabakalardan oluşmuştur. Aynı zamanda kesin bir politikası da yoktur. İçerisinde çok çeşitli fraksiyonlar yer almıştır. 1971'e kadar Partide, sosyalistler sürekli güçlenmişler ve partinin politikasında etkili olmuşlardır. Fakat 1971'deki kongrede, büyük bir temizleme hareketi olmuş ve devrimci unsurlar ayıklanmışlardır. Kürdistan Demokratik Partisinin ideolojik yapısını yeterince anlayabilmek için, Partinin bir zamanlar eski Genel

Sekreteri olup, daha sonra Partiden ayrılan ve Barzani'ye karşı yıllarca silahlı mücadele verip, 4 yıl önce şaşılacak bir biçimde Barzani ile yeniden uzlaşan, İbrahim Ahmet'in öz-eleştirisini görmemiz yararlı olacaktır :

«Barzani'yi kötü tanıyordum. Barzani de fikirlerini geliştirmeye alışık değildi. Bu anlamda iyi bir siyasi şef değildi. Yalnızca, genellikle kısaca açıklanmış olan, çıkardığı sonuçları veriyordu. Böylece 1962'den itibaren, Kürtlerin köken ayırtetmeksizin her türlü dış yardımı kabul etmek zorunda olduklarını kabul ediyordu. Bu gerçekçi bir tutum idi. Fakat biz bu devirde dervişler gibiydik, düşünmeden de inanıyorduk ve İran tarafından yardım edilmeyi düşünmeyi reddediyorduk. Büyük toprak sahipleri meselesinde de karşı çıkıyorduk. Feodalizmi kırmak ve bir köylüler ordusu kurmak istiyorduk. Burada da gerçekçi değildik. Zira, köylü geleneği, senyörsüz mücadele edilmemesini gerektirir...» (\*)

Buraya kadar kronolojik gelişimi içinde özetlediğimiz Kuzey Irak —Kürt sorununda, özellikle 1971'den sonra— yani Barzani kliğinin Kürdistan Demokratik Partisinde kesin ege-menlik kazandığı tarihten sonra—, petrol sorunu birinci planda rol oynamaya başlamıştır. Gerçekten de Irak için, petrolün önemi son derece büyüktür. 1973'te, petrol kaynakları, Irak bütçesinin üçte birini oluştur-

(\*) Le Monde, 11 Temmuz 1974

maktaydı. Sonbaharda petrol fiyatı dört misline çıkmış olduğundan dolayı, bu orantının hissedilir derecede artacağı öngörülebilmektedir. Kerkük bölgesi ise, geçen yıl Irak toplam petrol üretiminin yaklaşık olarak üçte ikisini, 57 milyon ton brüt petrol üretmiştir.

Bu durumda, Irak ve özellikle Kerkük petrolünü Bağdat'taki sol güçlerden alıp, Barzani'nin sağ ve Irak'tan özerk güçlerine teslim etmek hem İran'ın ve hem de ABD'nin arzuladığı bir şeydir.

Barzani'nin Newsweek dergisi muhabirine yaptığı açıklama da bu durumu yeterince aydınlatmaktadır: «Biz Batıya, özellikle eğer bize kendi bölgemizi, özellikle Kerkük bölgesini kontrol etmemize olanak verecek şekilde yardım edilecek olursa, çok şey verebiliriz. Bundan başka topraklarımızın diğer kısımlarında petrol ve madenler vardır.»

Görüldüğü gibi, ABD emperyalizmi, Orta Doğu stratejisi çevresinde, Kürt halkının içinden çıkan Barzani gibi liderleri kullanarak, Kürt halkının özgür ve demokratik yaşama hakkını ve ulusal mücadelesini istismar etmektedir. Emperyalizmin «böl ve yönet» politikası, Orta Doğu halklarının birbirine düşman edilmesi ve kırdırılmasına ve bu halkların kanları ve canları pahasına, yine bu halkların ulusal zenginliklerini sömürmeyi hedef almaktadır.

Marksist-leninistler, ulusal sorunun genel devrimci süreç içinde devrimci bir biçimde ve proletaryanın çıkarları açısından çözülmesinden yanadırlar. Ve u-

lusal sorunun, emperyalizmin yıkılması sorunundan bağımsız olarak ele alınmasına karşı çıkarlar. Ulusal sorun, genel devrimci süreçle doğru ilişkiler kurulmadan, genel devrimci süreçle bütünleşmeden, tek başına çözümlenecek bir sorun değildir. Çağın genel koşulları ve Irak'ın somut özellikleri gözünde tutulmadan, Kuzey Irak ve Kürt sorunu çözümlenemez.

Ulusal sorunun, Irak ve dünya proletaryası açısından çözümlenebilmesi için, Kürt ve Arap halkları arasında bir birlik ve dayanışmanın sağlanması, işçi-köylü ittifakının güçlendirilmesi ve işçi sınıfının devrimci mücadelesiyle Kürt halkının kuruluş mücadelesinin tek bir devrimci dalga haline dönüştürülmesi şarttır.

Marksizmin ulusal sorun konusundaki temel ilkesi, «Ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı» ilkesidir. Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, ulusların kendi kaderleriyle ilgili konularda, hiçbir dış baskıya maruz kalmadan özgürce karar vermek, ayrı bir devlet kurma dahil, istediği biçimde örgütlenebilme hakkıdır. Ve marksistler, kaderlerini tayin hakkını siyasi açıdan değerlendirirler, yani ayrılma hakkını kabul ederler. Ayrılma hakkı olmadan, kendi kaderini tayin hakkından söz edilemez.

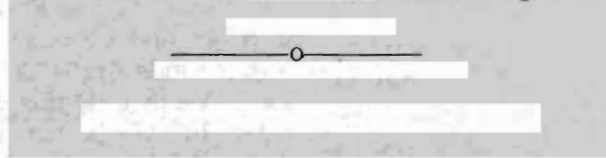
Fakat, ayrılma hakkını tanımak ayrılmayı istemek demek değildir. Lenin, ayrılma hakkının tanınmasını, devletin parçalanma tehlikesini önleyeceğini söylüyordu. Gene Lenin, bu konuda, «Boşanma hakkı boşanmak mec-

buriyeti değildir» diyordu. Yani ayrılmak hakkını tanımak ayrılmak mecburiyetini getirmez. Sosyalistler, herkesin ayrılma hakkından yanadır, ama ayrılmasından yana değil. Hatta somut duruma göre ayrılmayı önlemek için propaganda yapmak ve tavr almak hakkını saklı tutarlar. Kaldı ki, sosyalistler, büyük devletlerden yanadır. Küçük devletlerde bölünme, emekçi kitlelerin bölünmesi demektir, ki bu da ancak emperyalizmin işine yarar. Lenin, bu konuda; «biz sosyal-demokratlar, her türlü milliyetçiliğin düşmanı ve demokratik merkeziyetçiliğin taraftarıyız. Ayrılıkçılığın hasmıyız; inanıyoruz ki, başka bütün şartlar eşit olduğu takdirde, iktisadi ilerleme ve işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesi dolayısıyla ortaya çıkan meseleleri, büyük devletler küçük devletlerden çok daha büyük bir başarıyla çözümlerler. Ama biz sadece serbest muvafakat üzerine dayanan ilişkileri kabul ederiz, zorlama üzerine, baskı üzerine kurulan ilişkileri asla kabul etmeyiz. Uluslar arasın-

da baskıya dayanan ilişkiler gördüğümüz her yerde, her ulusun ayrılmasını hiç mi hiç tavsiye etmeksizin, kararlı ve kayıtsız şartsız bir biçimde bu uluslardan her biri için siyasi kaderini özgürce belirleme, yâni birlikten ayrılma hakkını savunuruz.» (V.İ. Lenin, «Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı»)

İşte Kuzey Irak ve Kürt sorununu bu gerçeklerin ışığında ve bu doğrultuda çözmek gerekir. Yani Kürt halkının ayrılmak hakkını tanımak gerekir.

Fakat, mücadele içerisinde ise Kürt halkının özgürlük mücadelesinin Irak işçi sınıfı hareketiyle birlikte yürütmesi gerekir. Yalnız bu mücadelenin birlikte yürütmesi için Irak işçi sınıfı hareketinin bu mücadeleyi kendi potansiyeline alabilecek potansiyeye sahip olması gerekir. Bugün Irak işçi sınıfı hareketi, Kürt hareketini de içine alabilecek bir potansiyeye sahiptir ve bu mücadelenin mutlaka ve mutlaka Irak işçi sınıfı hareketiyle birlikte verilmesi gerekir.



# TÜSTAV

# kıbrıs olayları ve sendikalar

Kıbrıs olayları sadece Türkiye hakim sınıflarının tavrını değil, fakat aynı zamanda Türkiye işçi sendikalarının —özellikle iki büyük sendika konfederasyonunun— yönetici çevrelerinin tavrını da aydınlatmak yönünden çok yararlı olmuştur. Bazı onurlu ve gerçekten işçi sınıfı sendikacılarını istisna kabul edersek, olaylar, Türkiye'deki büyük işçi sendikalarının yönetici çevrelerinin işçi kitlelerini saptıran hareketlerini somut olarak belgelemektedir.

Sendika yönetici çevrelerin oportünist tavırlarının Türkiye işçi sınıfını bütünüyle temsil ettiği kanısında değiliz. Türkiye işçi sınıfı hareketinin yaşını hesaba katarsak, burjuvazi —burjuva kültürü ve ideolojisi— ile işçi sınıfı arasında bu aşamada bir Çin seddi olamayacağını da kabul etmek zorundayız.

Aşağıdaki haberleri değerlendirirken bu gerçeği unutmamalıyız :

«Kıbrısta baş gösteren olaylar üzerine toplanan Türk-İş icra kurulu gelişmeleri gözden geçirmiş ve ulusal sorunların her zaman-  
kinden daha kritik bir safhaya girdiğini belirterek, Türk işçi hare-  
keti bakımından alınması gereken tedbirleri açıklamıştır : «Atinalı  
generallerin kendi ülkelerindeki faşist yönetimi Kıbrısta da gerçek-  
leştirmek amacıyla, Kıbrıs Rum Muhafız Gücünde görevli subaylar  
aracılığıyla giriştikleri darbe, yurdumuzu savaşın eşiğine getir-  
miştir. Bu durumda yapılacak işin ülke içi sorunların ikincisi plana  
alınıp, Atatürk'ün çizdiği yolda derhal bütünleşip, hak, adalet ve  
bağımsızlığımızı korumaya kararlı olmaktır. Türk işçisi göreve ha-  
zırdır. Bu durumda Türk işçisi zafer sağlanıncaya kadar her çeşit  
fedakarlığa katlanmaya hazırdır. Bu amaçla Türk-İş icra kurulu  
gerektiğinde ülke çapında devam etmekte olan grevlerin Türk-İş ta-  
rafından ertelenebileceğini alınacak tedbirler arasında görmektedir.  
Ayrıca çeşitli sektörlerdeki grev safhasına gelen uyuşmazlık-  
larda, grevlerin Türk-İş'in ikinci bir uyarısına kadar uygulamaya  
geçilmemesinin istenilmesi kararlaştırılmıştır.



Ayrıca icra kurulu, Kıbrıstaki uluslararası anlaşmalara aykırı durumun düzeltilmesi için, üyesi bulunduğu hür blok işçilerinin tek temsilcisi 67 milyon üyeli Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU)'nunda gerekli girişimlerde bulunması için dikkati çekmiştir.

Bu durum vesilesiyle, bütün Türk işçilerinin Ulusun emrinde olduğu, üzerine düşen görevleri eksiksiz yapacağı belirtilmiştir.» (18 Temmuz 1974 — Cumhuriyet)

Yönetici çevrelerinin niteliği zaten herkesçe bilinen Türk-İş'in bu tavrı aslında kendisinden beklenen bir tavidir. Ancak, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (D.İ.S.K.) da aldıkları tavrı ile Türk-İş'ten geri kalmamaktadırlar :

«DİSK Yönetim kurulu sendika başkanları ile bir toplantı yaparak Kıbrıs olayları dolayısıyla bazı kararlar almıştır : Kemal Türkler alınan bu kararlarla ilgili şu açıklamayı yapmıştır :

1 — Kıbrıstaki bağımsızlık ve anayasal düzeni yıkan ve Yunan Cuntasınca düzenlenen darbe hareketinden sonra, barış, özgürlük, demokrasi ve Kıbrısta anayasal düzenin yeniden kurulmasını amaçlayan Kıbrıs Çıkartması konusunda DİSK, hükümetimizin yanındadır ve desteklemektedir.

DİSK, Kıbrısta, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrolü dışındaki bölgelerde dağınmış ve desteksiz olarak bulunan Türkleri hunharca ve zalimce öldürme hareketine giren Yunan ve Rumları dünya kamuoyunda protesto eder.

2 — DİSK, üye sendikalarına bağlı bütün işçilerin asgari birer brüt yövmiyeleri ile Devletin savaş Fonuna katılmaları kampanyasını açmıştır.

3 — DİSK, yurtdışındaki işçileri ve bütün halkımızı, herkesi kendi ekonomik gücü oramında Devletin Savaş Fonuna katkıda bulunmaya çağırır.

4 — DİSK, gerekli ve zorunlu görüldüğü taktirde, Hükümetin kararname veya kanun çıkarma yoluyla Devletin Savaş Fonu hesabına, bütün çalışanların günde bir saat fazla çalışma ile katkıda bulunması uygulamasını önerir.

5 — DİSK, bütün işçileri ve Türk halkını kan bağışında bulunmaya çağırır.

6 — DİSK, doğrudan doğruya devletin savaş gücüyle ilgili olmasa dahi, psikolojik açıdan etken durumda olan grevlerin ve grev durumuna gelen uyuşmazlıkların derhal bir anlaşma ile son bulması konusunda işçilerin fedakârlığı, işveren yararına ve geçim açısından işçi aleyhine olduğu düşüncesiyle işverenlerin fedakârlık yapması gerektiğine inanıyor ve bu konuda işverenleri fedakârlık yapmaya çağırıyoruz.» (23 Temmuz 1974 — Yeni Ortam)

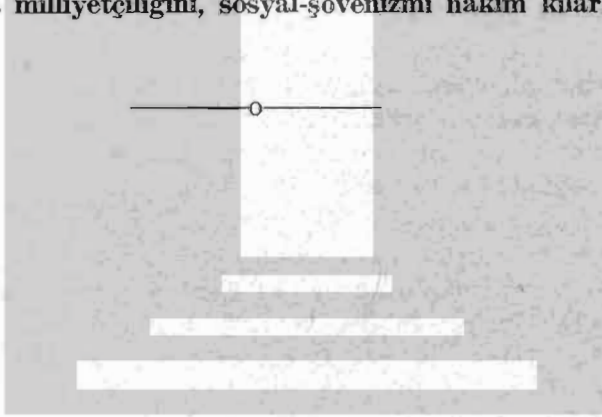
İşçi sınıfının ekonomik örgütleri yönetici çevrelerinin Kıbrıs meselesi ve savaşı hakkındaki tutum ve davranışları olayı tahlil için yeterlidir. Bu Türkiye işçi sınıfının siyasal bilinç düzeyinin ne noktada olduğu, etkileşim alanlarının burjuvazinin propagandasına ne kadar açık olduğu gerçeğini bütün açıklığıyla göstermektedir.

Tavır, Türkiye işçi sınıfı hareketinin ve kapitalist gelişimin yaşıyla orantılı olduğu kadar, Türkiyedeki sosyalist güçlerin, en temel ilkelerden uzak, oportünist, revizyonist ve sol sapmasının yarım yüzyıldan fazla bir zaman süresince devam etmesinden de ileri gelmektedir.

Herşeyden önce; herhangi bir savaş durumunda, sosyalistlerin kendilerine sormaları gereken soru şu olmalıdır : **Bu savaşın sınıf karakteri nedir?**

**Bir savaşın sınıf karakteri;** kimin saldırdığında yada düşmanın hangi ülke olduğunda değil, fakat **bu savaşın hangi sınıfın yürüttüğündedir;** bu savaşın hangi politikanın uzantısı olduğundadır.

Bu gerçek unutulduğunda, işçi sınıfının sermayeye karşı devrimci mücadelesi, savaşın emperyalizm ve dünya proletaryası açısından bütünüyle değerlendirilmesi de unutulmuş olur, ve **bu küçük-burjuva milliyetçiliğini, sosyal-şovenizmi hakim kılar.**



# TÜSTAV

# İNCELEMELER



## türkiye toplumunun gelişim ve dönüşümü - II

NECATİ ÖZTÜRK

### OSMANLI TOPLUMU

Türkiye toplumuna tayin edici özellikleri miras olarak bırakacak olan Osmanlı toplumu, Anadolu Selçuklu toplumundan miras aldığı toplumsal yapı üzerinde kurulmuştur. Anadolu Selçuklularının bir uç beyliğinden hareketle, 16. yüzyıla kadar kuvvetli bir merkezi otorite oluşturulmuştur. Üç yüzyılda kurulan bu otorite; Avrupa ülkelerinin gelişimi ve merkezi otoriteler kurmaları, Osmanlıların ise fetih yapamaz duruma gelmeleri ile girdiği süreçte, yavaş yavaş eriyerek Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Sonuçta, Birinci Dünya Savaşı ile İmparatorluk devrini tamamlamış olmaktadır.

### OSMANLI İMPARATOLUĞUNUN KURULUŞ DÖNEMİ

Moğol İlhanlılarının Anadoluyu istilalarından sonra, 1308 yılında, Anadolu Selçuklu Devleti kesin olarak yıkıldığında, merkezi otoritenin ortadan kalkmasıyla, eskiden beri varlıklarını sürdüren feodal unsurlar, bağımsızlık kazanmışlar ve Anadolu Türk Beylikleri dönemi başlamıştır.

Anadolu Türk Beylikleri döneminde, merkezi otoritenin giderek çözülmesiyle, askeri görevlerden kaynaklanan toprak rejiminin

de çözüldüğü, malikanelerin yaygınlaştığı ve Batı Feodalitesine benzer kurumların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde, Anadolu Beyliklerinin topraklarının büyük bir kısmı, «Malikaneler» ve «Evlathk Vakıflar» haline dönüşmüştür.

Yine bu dönemde, Bizans toprakları üzerinde de feodal özellikte bir yapı gelişmektedir. Bizans tarihinde, merkezi otorite ile, beylikler (tekfurlar) arasında süren uzun mücadele, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş döneminde, beyliklerin galebe çalmasıyla sonuçlanmış ve Bizans topraklarının büyük bir kısmının mülkiyeti, malikane sahiplerinin ve Ortodoks Kilisesinin eline geçmiştir.

Bizansta aile mülkü (Baştına) ile askeri görevlere bağlı dirlik (pronoia) biçiminde timarlar vardır. Üzerinde kolonların ve yarıcılarının çalıştırıldığı mülkler, gittikçe küçük toprak mülkiyeti ve serbest köylü işletmesi zararına büyümüş ve toprakların büyük kısmı Ortodoks Kilisesinin ve malikane sahiplerinin elinde toplanmıştır. Bunlar kendilerine özgü saray ve yargı organlarıyla (mahkemeler) bölgesel birer prens durumuna gelmişlerdir.

Osmanlı fetihlerinin başlangıç döneminde, Balkanlarda da feodal bir yapı görülmektedir. Sırplar Balkan yarımadasına geldiklerinde, burada Romalı büyük toprak sahiplerinin (latifundiaire) toprağı işleyen ve her türlü haktan yoksun, köle statüsündeki yerli halkla karşılaşmışlardır. Sırplar, bu toprakları işgal ettikten sonra, yerli halkın durumunda bir değişiklik yapmamış, Romalı büyük toprak sahiplerinin mirasına konmuşlardır.

«Mjeropştina» adı verilen topraklar üzerinde çalışan ve «mjeroph» olarak isimlendirilen bu yerli halkın sosyal durumu, köle statüsündedir. Bundan başka, Sırbistan'da, bir de toprak sahiplerine vergi veren köylüler vardır. Bunlara verilen isim «sokalnik» olup, hukuksai ve sosyal statüleri Osmanlı İmparatorluğundaki reayaya benzemektedir.

Bosna'da toprak durumu Sırbistan'dan daha farklıdır. «Kmet» adını taşıyan köylü, «mjeroph»dan çok daha yüksek bir düzeydedir. Toprağı belli bir kira karşılığında, babadan oğula geçen miras olarak kullanan «kmet»in, toprak sahibi tarafından kendisine bağışlanan ve gelirinden her yıl belli bir payı toprak sahibine vermek zorunda olduğu, «kmetovştina»dan başka; «zlatica» denilen ve üzerine evini inşa edip, meyva ve sebze yetiştirebileceği, vergi yükümlülüğünden muaf bir küçük toprağı da bulunmaktadır.

Buradan da anlaşıldığı gibi, ortaçağda Bosna'da; toprak sahiplerinin toprağı işleyen «kmet»ler ve «baştına» (aile mülkü) olarak adlandırılan toprakların sahibi olan, soylu «vlastelin»ler olmak

üzere; iki sınıftan meydana gelen toplumsal yapı, feodal niteliktedir.

Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğunda, 15. yüzyılın sonlarına kadar istisnai bir mülkiyet ilişkisi olarak devam eden ve bununla ilgili bir kanunnameyi anlaşıldığına göre, «kadim, hatta antik» bir sistem olan ortakçı kullar sisteminin bulunması da Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde karşılaştığı toprak rejiminin feodal özellikler gösteren bir temeli olduğunu aydınlatmaktadır.

Örneğin, Fatih'in Mora'dan, Arnavutluk'tan ve diğer işgal edilen yerlerden aldığı esirleri, İstanbul dolaylarına sürüp kurduktuğu 180 kadar köyde uygulanan bu sistemde; ortakçı kulların, serflerle aynı statüde olduğu anlaşılmaktadır. Bu sistemin gereği, ürünlerinin yarısını sahibine vermek zorunda olan ve ortakçı kabul edilen bu kullar; toprağa bağılıkları, yani iş ve yer değiştirme özgürlüğüne sahip olmamaları, kendi aralarında evlenmek zorunluluğunda olmaları, miras hakkından yoksun bulunmaları açısından; feodal dönem Avrupasındaki serflere benzemektedirler.

Buradan da gördüğümüz gibi, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş yılları, Anadolu ve Balkanların feodalleşme sürecine girdikleri bir döneme rastlamaktadır. Selçuklu devletinde, üretim güçlerinin merkezi kontrolünü gerçekleştiren, askeri timar rejiminin uygulanmasını gerekli kılan koşulların, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş döneminde de geçerliliğini koruduğu görülmektedir.

Bu koşulların yoğun etkisi altında kurulmaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'da, özellikle de uç beyliklerinde (Bizansa komşu beyliklerde); büyük bir artış gösteren nüfusun yarattığı tüketim sorununun çözümünü sağlamak için, üretim güçlerini merkezi bir kontrol altına alan bir sistem kurmuştur. Bu sistemin temelini, timar rejimi oluşturmuştur. Üretim güçlerinin kısıtlılığı, nüfusun yarattığı tüketim gereksinimlerinin yerine getirilmesi için savaş ve fetihleri zorunlu kıldığından, timarlar, askeri görevlere bağlanmış ve böylece sosyal yapı, merkezi bir otorite altında bir ordu şeklinde örgütlenmiştir.

## OSMANLI TOPRAK REJİMİ

Üretim güçlerinin merkezi kontrolü, Osmanlı İmparatorluğunun mülkiyet ilişkilerini tayin eden miri toprak rejiminin temeli olmuştur. Merkezi otoritenin, üretim güçlerini kontrolüne almasıyla, bireysel toprak mülkiyeti yolu tıkanmış ve miri mülkiyet yaygınlaştırılmış-

tır. Böylece bireyin, toprağın mülkiyetine değil, sadece **tasarruf hakkına** sahip olduğu bir sistem doğmuştur.

Böylece de, Osmanlı toplumunda üretim biçimi ve sınıfsal yapı devlet otoritesi altında şekillenmiştir. Devletin fetihçi anlayışının gerektirdiği askeri niteliğe sahip olması ve toprak mülkiyetini elinde tutarak toprağın bölüşümünü askeri anlayışa dayandırması, Osmanlı toplumunda sınıfların oluşumunda etken olmuştur.

Küçük bir beylikken diğer Anadolu beyliklerinin birleştirilmesine gidilmiş, güçlendikçe fetihlere geçilmiş ve ülke sınırları genişletilmiştir. Her zaptedilen yerde merkezi otoritenin gücünü devam ettirecek anlayış içinde toprağın «yönetimi» örgütlenmiş; «yönetim» yetkisi savaşlarda yararlık gösterenlere, devletin görevlerini yerine getirecek unsurlara bırakılmıştır. Geniş topraklar üzerinde yaşayan halka, toprağın «işleme» hakkı verilerek, üretici kitle de askeri örgütlenme içine alınmıştır.

Gerçekten de Osmanlı fethi, önce timar sisteminin yerleşmesi anlamına gelmiştir. Çünkü ülkede toprakların il yazıcıları tarafından sayılarak (tahrir) timarlara bölünmesi, fethin son ve kesin aşamasını meydana getirmiştir.

Timar sistemi, eski feodal ve aristokratik unsurların merkezi otorite zararına egemenliklerini sürdürmelerini fiili olarak engellemiştir. Bu da aşamalı olarak başarılmış ve mutlak bir otoritenin merkezi yönetimiyle, işgal edilen topraklardaki çeşitli unsurların, ağır ağır imparatorluğun bünyesinde özümlemesiyle tamamlanmıştır. İşgal edilen yerlerde, yerli otoritelere başlangıçta belli bir tolerans ile davranılmış ve bunlar giderek merkezi yönetim örgütü içinde eritilmiştir. Fakat bu özümleme ve eritme süreci sonunda bile, merkezi otoritenin kapsamına tamamen girmeyen ve belli bir direnç gösteren bölgelerde, eski toplumsal yapı yaşamaya devam etmiştir. Bu bölgelerin durumunu; «bağımlılık içinde bağımsızlık» olarak niteleyebiliriz.

Timar adı verilen bu toprak bölüşüm sisteminde, toprağın «yönetim» yetkisini eline alan «timar sahibi»nin, devlet adına yükümlendiği görevler; köylülerin ödemek zorunda oldukları vergileri toplamak, buna karşı da savaş zamanı orduya katılacak asker hazır bulundurmak ve idari işleri yerine getirmektir. Toprağı işleme hakkı ise reaya'dadır. Ömer Lütfü Barkan'ın sözleri ile bu şekilde, «...memleket mali muhtariyetle idare edilen... bir takım irili ufaklı bölgelere, devletin müdahalesine karşı kapalı idari-mali birliklere ayrılmıştır.»

Bu mali-idari birlikler, yani Timar sistemi temel üç özellik göstermektedir :

- 1 — Toprak mülkiyeti devlete aittir.
- 2 — Reaya, vergiyi mal olarak Timar sahibine ödemektedir.
- 3 — Sultan, Timar alıp vermekte serbesttir.

Timar sistemi, Osmanlı İmparatorluğunun bir yandan güçlü bir orduya sahip olmasını ve bu ordunun hazineye yükleyeceği masraflardan kurtulmasını sağlarken; öte yandan, timarlı sipahilerin sıkı bir kontrol altına alınmasıyla, güçlenip derebeyi olarak ortaya çıkmalarını engellemiştir.

İlk bakışta bir islam imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğunda, toprak hukukunun şer'i hukuk kurallarına uygun olması gerekmektedir. İslam hukukuna göre, mülk sahibi bir müslümandan vergi olarak yalnız **öşür** ve **zekât** alınabilir. Fakat bu iki vergi yükümlülüğünden başka, mali yükümlülüğü olmayan bir köylülüğün, imparatorluğun ekonomik yükünü kaldırmaktan uzak olduğu açıktır. İşte, köylünün devlet mülkiyetindeki topraklar üzerinde kiracı olarak bulunduğu ve sağlam kurullarla bağlı olduğu miri toprak rejimi; islam hukuk sisteminin bu boşluğunu gidererek şer'i hukuk yanında, «örfi» hukukun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda, fethedilen ülke topraklarının genel kural olarak devlete ait olduğu ve diğer mülklerin bağlı bulunduğu ayrı bir takım özel kiracılık koşullarının, fermanlarla belirlenen örfi bir toprak hukukuna bağlandığının ilk en önemli ve açık belgesine; Kanuni Sultan Süleyman zamanında, Ebusuut Efendi'nin Budin Defteri başına yazdığı önsözde, Üsküp ve Selanik Livalarını «tahrire memur ilk katip» olarak meydana getirdiği defterlerde rastlamaktayız.

### OSMANLI TOPRAK REJİMİNDE TOPRAK BÖLÜŞÜM BİÇİMLERİ

Osmanlı toprak rejimi, toprağı üç ayrı biçimde ele alıp düzenlemektedir : **Öşriyye**, **Haraciye** ve **Arz-ı miri** (yahut arz-ı memleket).

**Öşriyye** : Bu isim verilen topraklar; fetihden önce yerli müslümanlara ait olan, yahut sonradan müslümanların yerleştirdiği topraklardır. Öşriyye'nin özelliğı, işleyenin müslüman olması ve toprağın tam mülkiyetine sahip bulunmasıdır. Bu topraklar satılabilir, İslam miras hukukuna göre parçalanabilir, istendiğı şekilde tasar-

ruf edilebilir. Öşriyye topraklarını işleyen halk vergi olarak; miri arazideki gibi, **çift resmî** ile, mahsul miktarı üzerinden hesaplanan **öşür** ödemektedir. Öşür, «ondalık» yahut «onda bir» anlamında olmasına rağmen, zamanla nitelik değiştirmiş ve 19. yüzyıla kadar toprağın verimine, ürün çeşidine ve bölgeye göre değişen yüzdelerle toplanmıştır.

**Haraciye:** Bu isim verilen topraklar; bir yerin fethinden sonra müslüman olmayan yerli halkın mülkiyetinde bırakılmıştır. Bu toprakları işleyenler her çeşit tasarruf hakkına sahiptirler. **Harac-ı Mukassem** adıyla öşür ve **Harac-ı Muvazzaf** adıyla arazi vergisi ödemektedirler. Profesör Mustafa Akdağ'ın naklettiğine göre, «Köylünün tasarrufuna bırakılan toprakların miktarı, hudutsuz olmayıp, herbiri arazinin verimine göre, 80 ilâ 150 dönüm arasında değişen (çiftlikler) olarak tahdit edilmiştir. Her ailenin elinde bir yahut iki çiftlik bulunması mümkündür. Bir çiftlik genişliğindeki arazinin yıllık nakdi icarı (kira bedeli) en eski metinlere göre; Müslümanlar için 22, Hristiyanlar için 24 akçe idi (Harac-ı Muvazzaf). Elde edilen mahsulden alınan icara gelince (Harac-ı Mukassem) bu arazinin cinsine ve muhite göre değişiyordu.»

**Arz-ı Miri:** Osmanlı devletinde hakim toprak rejiminin uygulandığı topraklardır. Özelliği, mülkiyetin doğrudan doğruya devlete ait olması; bu topraklardaki köylünün bir çeşit kira bedeli şeklinde ödediği verginin devlet tarafından bazı makam ve kişilere görevlerinin karşılığı olarak bırakılması; toprağı işleyen köylünün «irsi ve ebedi bir kiracı niteliği» taşımasıdır.

Genel olarak Miri toprakların vergi geliri yönünden sınıflandırılması ise, üç bölüme ayrılmaktadır :

1 — **Has :** Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan toprak birimleridir. Bu topraklar genellikle vezirlere, beylerbeylerine, sancakbeylerine verilmektedir. Has sahipleri, kendilerine ayrılan topraklarda oturmaya zorunlu değillerdir. Has'ın miras olarak varislere geçmesi, genel kural olarak her durumun özel şartları içinde ele alınmaktadır.

2 — **Zeamet :** Geliri, 20.000-100.000 akçe arasında olan toprak birimidir. Bu toprak birimi, timarlı sipahilerin en büyük zabitleri olan alaybeylerine ve merkezdeki yüksek memurlara verilmektedir. Zeamet sahipleri de kendilerine ayrılan topraklarda oturmaya mecbur değillerdir. Zeamet, çok sınırlı bir şekilde ve hayli küçüklererek varislere geçebilmektedir. Miras şeklinde kalan toprak parçasının gelirini toplamak hakkı ve belirli görevi yapmak yükümlülüğü; varislerin niteliğine, yaşına, kişiliğine, zeamet sahibinin savaşta yahut evinde ölmesine göre değişmektedir.



3 — **Timar** : Yıllık geliri 1.000-20.000 akçe arasında olan toprak birimidir. Sipahi timarı, miri toprakların en yaygın şeklini meydana getirmekte olup, timarın geliri, sipahilere ve savaşlarda yararlık gösterenlere verilmektedir. Ordunun belkemiğini meydana getiren timarlı sipahiler, has ve zeamet sahiplerinin aksine, kendi timarlarında yerleşmek zorunluğundadırlar. Sipahi timarları merkezi otorite tarafından çok sıkı bir kontrol altında tutulmaktadır. Devlet, ortada sebep yokken, sipahilerin yerini değiştirmekte, bazen açıkta bırakmakta ve timarlı sipahilerin gereğinden çok güç kazanmalarını; Batıdaki feodali andıran «mahalli bir soy ve toprak asaleti haline gelmelerini önlemektedir.»

Timar, çok sınırlı bir şekilde ve hayli küçülerek varislere geçebilmektedir. Aynen Zeamet'te olduğu gibi; miras şeklinde kalan timarın gelirini toplamak hakkı ve belirli görevi yapmak yükümlülüğü; varislerin niteliğine, yaşına, kişiliğine, timarlı sipahinin savaşta yahut evinde ölmesine, devletin tutumuna göre değişmektedir.

Miri toprakların en yaygın şeklini meydana getiren timarların;

1) Eyaletlere göre değişen değerler temeli üzerinde verilmiş şekilleri,

2) Veriliş amaçlarına göre ayrı nitelikte olmaları,

Bakımından ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir :

### **Timarların, Eyaletlere Göre Değişen Değerler Temeli Üzerinde Veriliş Şekilleri :**

Timarlar, bu düzeyde :

1 — **Tezkireli** (resmî yazıyla verilen),

2 — **Tezkiresiz** (resmî yazıyla verilmeyen)

olarak ikiye ayrılır. Örneğin, Rumeli Eyaletinde tezkireli timar altı bin akçeliktir. Bundan bir akçe eksiği tezkiresiz sayılır. **Kılıç** denilen altı bin akçelikten yirmin bin akçeliğe kadar toprağa sahip kimsenin beratını Beylerbeyi veremez. Beylerbeyi bu kimsenin tezkiresini hükümet merkezine yollayarak padişahın beratını, yani onayını almak zorundadır. Ve tezkireli timar, padişahın izni olmaksızın altı binden daha aşağı verilerek bozulamaz. Ancak beylerbeyleri, altı binden bir eksik tezkiresiz timarlar için berat verirler. Yani, tezkiresiz timarlar, beylerbeyinin onayıyla çıkar.

Bu nedenden, değeri altı binin üstünde tezkireli bir timar, sahipsiz kaldığında, altı bin akçeliği kılıç sayılarak bir kişiye verilir. Geri kalanı da hisselerle ayrılarak başka kılıçlara eklenir. Diğer yandan,

tezkiresiz bir timar sahipsiz kaldığında üç bin akçeliği bir kılıç sayılır.

Burada üzerinde durmamız gereken en önemli nokta şu olmaktadır : Büyük dirlikleri verme yetkisi merkezde toplanmakta, böylece de yerel otoritelerin yetkileri kısıtlanmakta ve güçleri kontrol altına alınmaktadır.

### **Timarların Veriliş Amaçlarına Göre Ayır Nitelikte Olmaları :**

Timarlar, veriliş amaçlarına göre üç gruba ayrılmıştır :

1 — **Eşkinici Timarı** : Sahipleri, gelirlerine göre değişen cebelilerle( ath askerlerle) birlikte, sefere katılmak zorunda olan timarlardır.

2 — **Müstahfaz Timarı** : Sahiplerinin, aldıkları gelire karşılık, buldukları kalenin savunmasıyla yükümlendirildikleri timarlardır.

3 — **Hizmet Timarı** : Sahiplerinin, örneğin bir köprüünün onarımı, bir yolun bakımı gibi hizmetle yükümlü kılındığı timarlardır.

Miri topraklar ile ilgili genel nitelikleri şöyle sıralayabiliriz :

1 — Has, zeamet ve timar'ın gelirini toplayan kişinin kanunnamelerle ayrıntılı olarak belirlenmiş hakları, görevleri, yükümlülükleri vardır.

2 — Has, zeamet ve timar'ın geliri kendisine bırakılan kişi, sadece bir devlet memuru sıfatıyla ve devlet namına vergiyi toplamaktadır. Fakat, devlet mülkiyetindeki topraktan alınan bu vergi doğrudan doğruya devlet hazinesine girmemekte, toplayanın görevi karşılığında kendisine bırakılmaktadır.

Böylece görüldüğü gibi, Osmanlılarda 1600 yıllarına kadar hakim toprak rejimi, toprak mülkiyetinin devlette olduğu bir rejimdir. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğunda, Doğu Vilayetlerinde serbest mirimanlıklar ve yurtluk-ocaklık sancaklar da bulunmaktadır.

### **OSMANLI TOPRAK REJİMİNDE İSTİSNAİ MÜLKİYET BİÇİMLERİ**

Serbest mirimanlıklar, Doğu Anadolu'da, mülkiyetleri Osmanlı Devleti tarafından sahiplerine ait sayılan, kendilerine yazılan fermanlarda «cenab» terimi kullanılan ve Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tanımış Cizre, Genç, Bitlis, İmadiye, Mahmudiye, Hakkari, Eğil, Palo, v.d. gibi sancaklardır. Bunlarda timar ve zeamet örgütü olmayıp, sancaklar o beylerin mülküdür. Her yıl belirli bir vergi verir ve gerekirse askerleriyle hizmete gelirler. Daha somuta indir-

gersek; «bu hükümetler tahrir olunmamıştır». İçlerinde zeamet ve timarlar yoktur. Bu sancaklar, beylerin doğrudan mülkiyetindedir. Sancakların gelirleri, doğrudan doğruya beyler tasarrufundadır.

Diğer yandan Yavuz Sultan Selim zamanında, devlete bağlı kaldıkları için, Kürt beylerinin bazalarına, yurtluk-ocaklık olarak kendilerine ait büyüklü küçüklü bazı yerler sancak sayılarak bırakılmıştır. Gerçekten de, Diyarbakır ve diğer Doğu bölgelerinin alınması sırasında, İdrisi Bitlisi'nin yardımı ile sünni olan Kürt Beyleri, Osmanlı devletine baş eğmiş ve kendilerine bölgelerini eski sistemleriyle yönetmeleri için berat gönderilmiştir.

Bunlardan başka, «mir aşiretliği» adıyla Van, Diyarbakır ve Şehrizor'da dörtüyz kadar aşiret reisliği vardır. Bunların reisleri, sancak beyleriyle birlikte sefere giderler ve öldüklerinde dirlikleri oğullarına, yoksa en yakınlarına intikal eder.

Böylece görüldüğü gibi, bir göreve bağlı olmakla beraber, mülk olarak tanınan hükümet, yurtluk-ocaklık ve mir aşiretliği; Osmanlı İmparatorluğunun Doğu bölgelerinde kalıntıları günümüze kadar gelen ve çözümlenmesi ancak günümüzde hızlanan, feodal yapının temellerini hazırlamıştır.

## OSMANLI TOPLUMUNDA SINIFLAR

Üretime şu yada bu biçimde katılmaktan çok, üretilenden belli bir görev (çoğu kez askeri bir görev) karşılığı pay alan yönetici sınıf olan memur-askerler karşısında reayının, yani üreticinin durumu şöyle belirlenmektedir :

Reaya, toprağı dirlik sahibinden kiralamakta ve kendi araçları ile işlemektedir. İşlenen toprağın babadan oğula geçmesi mümkün olmakla beraber, işlenen tarlanın satılması, mirasçılara bırakılması, hibe edilmesi, istediğı biçimde kullanılması ve dilenen ürünün yetiştirilmesi söz konusu değildir. Ayrıca reaya, tarlayı işlemek zorunda olup, toprağı terkedemez durumdadır. Köylü tarlasını terkederse, Sipahinin onu bulmak, cezalandırmak, zararı ödetmek ve tekrar tarlasında çalıştırmak yetkisi vardır. Ancak on yıl bulunamıyan bir köylü, o da çift bozan akçesi denen tazminatı ödemek kaydıyla, serbest kalabilmektedir. Timarlı sipahilik kapalı bir zümre değildir; hem köylüler hem de savaşta yararlık gösterenler Sipahi olabilirler. Ancak toplumun sosyal düzeni gereğı, ilke, köylü çocuğunun köylü kalmasıdır. Sipahiliğe geçiş zordur ve istisnadır.

Köylü, sipahinin göstereceğı yerde ortak ambar yapmak, Sipahiyi belirli durumlarda misafir etmek, atına bakmak zorundadır. Ayrıca köylü, yılın belirli günlerinde dirlik sahibi için çalışmak zorun-

dadır. Bundan da başka, sipahinin, reayadan; «resmi artıane (gelinlik resmi)», «resmi gerdek», «resmi boyunduruk», «resmi irfadiye», «resmi cerime» gibi çeşitli vergiler toplama yetkisi vardır.

Osmanlı köy ekonomisinde hakim üretim şekli, kullanım-değeri yaratmak için yapılan üretilimdir. Ancak, köy ekonomisinde hakim olan kullanım-değeri için üretim, basit meta dolaşımına (yani, meta-para-meta) aykırı değildir. Köy topluluklarında, ihtiyacın üstünde üretilen artık-ürün, ya reaya'ya yüklenilen nakdi vergi borcunu ödemek yada ihtiyaç duyulan gerekli malları satın almak için, pazara getirilip mübadele edilebilmektedir. Osmanlı ekonomisinde dağılık köylerde, kullanım-değeri için üretim şeklinin hakim olması şehirlerde paralı ekonominin gelişmesini engellemiştir. Ancak unutulmaması gereken; Osmanlı köy ekonomisinde yaratılan artı-değerin, miri toprak sisteminden dolayı, köy toplulukları içinde kalmayıp; yaratılan bölgede meta'ya dönüşmesinin sözkonusu olmadığıdır. Böyle olunca köy, kendi ihtiyaçlarını, kendi bünyesi içinde üretmeye zorunlu kalmaktadır. Bu da, köyde, üretimin «kullanım değeri için» yapılmasını gerektirmektedir.

Reayanın tayin edici özelliklerini, Sencer Divitçioğlu'ndan aktararak şöyle tanımlayabilir : «... Reaya, Osmanlı mülkiyet ilişkilerinin ışığı altında, sömürülen anonim sınıfı teşkil eder. Reaya bir sınıf olarak sömürülme fonksiyonunu yerine getirmekle mükellef (reaya, arapça sürü demektir) olduğundan tımarı bırakamaz. Fakat öte yandan, toprak ile arasındaki tasaruf ilişkisinden dolayı raiye-birey-özgürdür. Tımar sahibinin raiye üzerinde kişisel hiçbir hakkı olamaz. İşte Osmanlı insanının asıl ilişkisi buradadır. Toprakla kendisi arasındaki ilişkiden dolayı özgür olan insan, devletle ilişkisinde, sömürülen sınıfın bir üyesi olarak sömürülen sürüye dahildir... Bireysel özgürlük ve sınıfsal sömürülme Osmanlı insanının asli karakteridir... Osmanlı insanının bu ikili yapısı; yani bir yandan özgür insanken, öte yandan sömürülen sınıfa dahil oluşu; Osmanlı toplumunda gözlemlenen sınıflararasındaki seyyaliyetin çok fazla olmasına sebep olmuştur. Osmanlı toplumunda devlet ve reaya, her ikisi birlikte, anonim bir niteliğe sahip olduğundan; Osmanlı insanı, sömürülen sınıf içinde köylü; özgür köylü olarak da efendidir.

Birinci niteliği, yani 'genelleşmiş raiyyet' oluşu, onu kendi sınıfı içinde kalmaya zorlarken, ikinci niteliği, yani bireysel özgür-raeye oluşu, sınıf değiştirmesini kolaylaştırır. Nitekim, Osmanlı toplumunda raiyyetten sipahi yapılmaya her zaman devam edilmiştir. Tabiiyle, 'sipahilikten raiyeliğe düşmek de hemen hemen umumi bir hadisedir'... Böylece, Osmanlı insanı bir yandan topluluk içinde erimişken, öte yandan bu topluluktan kolaylıkla kurtulur. Eskiden ano-

nim olan birey, padişahın bir fermanı ile anonim içinde 'birisi' olur.»

Osmanlı devlet kurumu; fetihçi anlayışı ile askeri karakter, geriataya dayanması ve yargı sistemi ile dini karakter taşımaktadır. Bu karakterleri, toplumdaki sınıf ve tabakaların denge durumunu da etkilemiştir. Ne var ki belirleyici temel unsur, toprak sistemi olmaktadır. Toprağın mülkiyeti devlete ait olunca da, topraktan yaratılan artı-değerden, bu mülkiyetin ait olduğu devleti temsil eden kişiler yararlanmak ve böyle bir sınıf özelliği kazanmaktadırlar. Bu sınıf ise, irsen değil, fonksiyonel olarak teşekkül etmiştir. Bundan dolayıdır ki, eski vakanüvisler (tarihçiler) Osmanlı hakim sınıflarından bahsederken, onları daima « devlet hizmetinde bulunan ve devlet bütçesinden geçinen hakim ve müdir sınıf » olarak nitelendirmişlerdir.

İrsen değil, fonksiyonel olarak teşekkül eden bu « hakim ve müdir sınıf », fonksiyonel olarak görev gören devlet gibi, anonim nitelikte bir sınıftır. Köklerinden kopmuş, devlet ile özdeş olmuş bir insan kitesidir. Bağlı oldukları tek yer, padişahın kişiliğinde yansıyan Osmanlı devletidir.

Devletin otoritesi, dirlik sahibinin yetki ve görevleri, reayanın durumu ve toprağın bölüştürülme biçimi ve üretimin nitelikleri belirlenince, Osmanlı İmparatorluğu şu özellikler göstermektedir :

- 1 — Üretim güçleri merkezi kontrol altındadır.
- 2 — Toprak Devlet mülkiyetindedir.
- 3 — Ürünün belirlenmiş bir kısmı, vergi olarak alınmakta ve « yaratılan artı-değer » Devlette toplanmaktadır.
- 4 — Köyde üretim, « kullanım değeri » için yapılmaktadır.

Dirlik sahibinin yetkileri ve reayanın durumu, üretimin nasıl yapıldığı, üretim araçlarının kimin elinde olduğu, kullanım için üretim ve yaratılan artı-değerin alınış biçimi belirlenince; hem üretim biçiminin adı, hem sosyal sınıfların oluşumu söz konusu olmaktadır :

Reaya, tam olarak « serf » özelliği, dirlik sahibi de tam olarak « feodal » özellik taşımaktadır. **Ve, Engels, bu toplum için, « Türk yarı-feodal sistemi » demektedir.**

Osmanlı İmparatorluğunda toprak rejiminin bu şekilde örgütlenmesi, devletin askeri niteliği ve temellerine tam anlamıyla uygundur. Sürekli olarak bir savaş hazırlığı içinde ve savaş halinde olan devlet, bu sistemle aynı amaca yönelmiş kamu hizmetlerinin masraflarını karşılamış, savaş zamanında da donatım ve ulaşım masrafları hazineye ait olmayan bir orduyu ülkenin her yanında ve kısa

bir sürede sağlayabilmiştir. Yeniçerilerden ayrı olarak, üretim örgütü üzerine oturtulmuş bu çeşit askeriyle, İmparatorluk, devamlı bir yarı-seferberlik halindedir. Bu hal, **Osmanlı devletinin asker-devlet yapısını belirlemektedir.** Bu türlü bir toplumsal örgütlenme ise, başlıca iki ana sınıfın oluşmasına yol açmıştır :

1 — Devletin ele geçirdiği toprak rantından yararlanan, bütünüyle vergiden bağışık olan —ulemanın da kapsamına girdiği— savaştan ve yöneten askeri sınıf.

2 — Devlete ait topraklar üzerinde kiracı olarak yaşayan ve özel vergilerle yükümlü olan köylü (reaya) ve şehirliler sınıfı.

Görüldüğü gibi, «idare», askeri ve sivil bürokrasiye dayanmaktadır. Merkezi otorite ve devletin gücü, askeri ve sivil bürokrasinin etkinliğini, fonksiyonlarını ve niceliğini çoğaltmaktadır. Toprak mülkiyetinin, «belirleyici olarak» 19. yüzyıl ortalarına kadar devlete ait oluşu, toplumsal yapıda sivil ve askeri bürokrasinin gücüne kaynaklık etmiştir. Devlet kurumu ile özdeşleşmesi ile beraber, sivil ve askeri bürokrasi, karşımızda uzun zaman bir «hakim sınıf tavrı» ile belirlenmiş ve devleti kurtarma adına girdiği her harekette, aslında kendi varoluş nedeni olan devleti, yani kendini kurtarmayı amaçlamıştır.

## OSMANLI MALİ BÜNYESİ

Osmanlı İmparatorluğunda, sınıfların oluşumunda etken olan dirlik sistemi ve sosyal yapı, fetihler devam ettiği sürece korunmuştur. Osmanlı maliyesi ise;

1 — Savaş sonu elde edilen ganimet ve yabancı ülkelerden alınan haraç ve vergi,

2 — Ülke halkından toplanan vergi, kaynaklarından beslenmiştir.

1 — Osmanlı İmparatorluğu için, ülke sınırları dışından elde edilen dış artı-değer son derece önemlidir. Osmanlı İmparatorluğunun dış artı-değeri ele geçirmek için kullandığı araç sürekli savaşlardır.

Osmanlı İmparatorluğunun hakim sınıfı, ekonomide yaratılan toprak rantı ile karışık artı-değeri kendine çekmektedir. Bu onların hakim sınıf karakteridir. Böyle olunca, hakim sınıf ekonomi içinde yaratılan artı-değeri, vergiler aracılığıyla kendisine aktarmak isteyeceği gibi, ekonomi dışında yaratılan artı-değeri de savaşlar aracılığıyla yine kendisine aktarmak isteyecektir. Devlet tarafından ülke içinden çekilip çıkarılan artı-değer, ekonominin öznel ve nesnel

koşulları ile kısıtlandığından dolayı, daha fazla artı-değer elde etmek için geriye kalan tek yol, ekonomi dışında yaratılan artı-değerin zaptedilmesidir. İç sömürme, kaçınılmaz olarak, dış sömürmeyi doğurmaktadır. Bu nedenden, talan ve haraç gibi olguları, Osmanlı ekonomik sisteminden bağımsız olarak görmek, özellikle de Osmanlı ekonomik sistemini talanın bir fonksiyonu olarak göstermek yanlıştır. Talan, ancak belli bir iktisadi sistemin sonucu olabilir.

Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında, son derece değişken olan beylik sınırları içinde yapılan iç talanların, reel geliri artırıcı bir nitelikte olduğu söylenemez. Nihayet, talan edilmesi için, talan edilecek şeyin olması, yani üretilmesi gerekir. Bununla birlikte, kuruluş devrinde talanın gelir ve servet üzerinde değil, fakat bunların dağılışı üzerinde rolü olduğu açıktır. Giderek zaptedilen tekkur kalelerinde birikmiş olan servetin ve topraktan elde edilen rantın Türk gazilerine geçişi. Bu açıdan bakılınca, iç talanın fonksiyonu daha açık gözükmektedir. İç talan reel geliri artırmasa bile, gelir bölüşümünü değiştirmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun sınırları belirlendikten sonra, ordunun yaptığı dış talanların ve devlete ödenen haraçların reel geliri artırdığı muhakkaktır. Talanlarla elde edilen ganimetin ve Balkanlar'dan alınan haraçların devlet hazinesini zenginleştirdiği ve özellikle akıncı beylerinin talanlarla ihya oldukları bilinmektedir. Elde edilen haraç ve talan gelirleri, Osmanlı sultanı ile timar sahipleri arasında bölüşülmüştür. Elde edilen talan ve haraç gelirlerinin ancak çok ufak bir kısmı köy birimlerine sızabilmiştir.

Bundan dolayı, talan ekonomisi, Osmanlı iktisadi sistemini belirliyen tek ve asli etken olamaz. Talan, Osmanlı toplumunda hâkim sınıfların sömürme eğilimlerinin dışa yansımalarıdır.

Osmanlı devleti, sürekli savaşları yürütebilmek için, bütün memleketi seferber etmek zorunda idi. Nasıl, memleket içinde yaratılan artı-değeri almak için, büyük bir vergi örgütü kurulmuşsa, memleket dışında yaratılan artı-değeri zaptetmek için de, aynı mükemmelikte bir örgüt kurulmuştur.

2 — Osmanlı vergi cinslerinden öşürün şer'i, çift akçasının ise örfi mahiyette vergiler olduğunu biliyoruz. Osmanlı İmparatorluğunda reayadan alınan vergiler, sadece öşür ve çift akçasından ibaret değildir. Ayrıca üçüncü ve önemli bir vergi cinsi olarak, devletin fevkalâde hallerde tebasına yüklediği «avâriz» vergilerini (avâriz-ı divaniye) de belirtmek gerekir. Bu üç büyük kategori dışında daha bir sürü küçük vergilerin (hristiyan reayadan alınan cizye, is-

pence ve genel olarak salariye, ağnam resmi, tapu resmi, v.s.) bulunduğunu belirtmek gerekir.

Bütün bu vergi şekillerinde ortaklaşa unsur şudur : **Her vergi, toprağın mülk sahibi olan devlete, reayanın ödemekle mükellef olduğu bir artı-değerdir.** El değiştiren artı-değer bazen toprağa bağlı bir emek-rant, bazen diferansiyel rant, bazan da angaryada olduğu gibi artık-emek şeklinde belirebilir.

Osmanlı toplumunda üçe ayrılan bu vergiler, ya öşür ve bir kısım avâız vergilerinde olduğu gibi aynen, yada çift akçası ve diğer bir kısmı avâız vergilerinde olduğu gibi nakden tahsil edilir. Bazen de tam manasıyla bir genelleşmiş-angarya söz konusudur.

Genellikle aynî vergiler, ilkel bir vergi sistemidir. Bununla birlikte, Osmanlı toplumunda uygulanan öşür, aynî vergi niteliğinde olmakla beraber, yine de gelişmiş bir vergi şeklidir. Bilindiği gibi öşür, haraç mahiyetinde olduğundan devamlı bir vergidir. Yıllık alınır ve toprağın verimine göre mahsulün bir yüzdesi olarak tesbit edilir. Her reaya çiftliği, onda birden mahsulün yarısına kadar değişen nisbetlerde yılda ne kadar vergi vereceğini bilir.

Vergi doğrudan doğruya daha verimli toprakların yarattığı diferansiyel rantın, devlete aktarılmasını hedef almıştır. Farklı topraklar, farklı verimliliğe sahip olduklarından, pazarda teşekkül eden tek mahsul fiyatı, bazı toprakların diferansiyel bir rant yaratmasına sebep olur. Toprakların mülk sahibi olan devlet ve dolayısıyla onun temsilcisi olan sipahi, bu rantın da doğal sahibidir.

Topraktan yaratılan artı-değer, bazen de nakdî vergi yoluyla devlete aktarılır. Çift akçası ve avâız akçasında durum böyledir. Bu tür vergilerin daha ileri bir iktisadi aşamanın sonucu olduğu doğaldır. Nihayet, nakdî verginin tahsil edilebilmesi için, reaya tarafından yaratılan artı-değerin, önce pazarda nakde dönüştürülmesi gereklidir.

Genellikle devletin aldığı avâız vergilerinde, aynî ve nakdî vergi ile angarya birbirine karışmış durumdadır. Vergi bazen aynen (örneğin saman), bazen nakden (örneğin kürekçi yevmiyesi), bazen de angarya (örneğin askerin geçeceği yere zahire taşımak) şeklinde gözüktür. Avâız vergileri angaryadan doğmuş, fakat zamanla aynî ve nakdî vergi şekline dönüşmüştür. «Aynî hizmet veya eşya temini gibi mükellefiyetlerin, zamanla paraya tahvil edilerek daimî bir vergi şekline girmesi» avâız vergilerinin üçlü bir özellik göstermesinin belli-başlı nedenidir.

Bütün bu vergi çeşitlerinin hepsinde, topraktan yaratılan artı-değerin değişik yollardan devlete ve devletin kararlarına bağlı olarak, sipahiye aktarılması usulleri çeşitlidir. Bazen emek-rant, ba-



zen diferansiyel-rant, bazen de artık-emek vergi ve angaryanın konusu olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluk ekonomisinde yaratılan artı-değerin büyük bir kısmını teşkil eden vergilerin toplamını ve bunun padişah ile dirlik sahipleri arasında bölüşümünü, Ö.L. Barkan'ın yayımladığı, 1527-1528 Osmanlı bütçesi'ne dayanarak inceleyebiliriz. Elde ki bütçe, her ne kadar 16. yüzyılı temsil ediyorsa da, 14. ve 15. yüzyıllarda durumun değişik olduğunu işaret eden bir belirti mevcut değildir. Onun için aşağıdaki bütçeyi temsili bir bütçe olarak kabul etmekte bir sakınca yoktur.

Eyaletler	Eyaletlerin Geliri (Akçe olarak)	Dirlik arasında gelir bölümü (% olarak)			Dirlik Sahipleri Sayısı
		Padişah Hasları	Dini Vakıflar	Dirlikler	
Rumeli	198.206.192	48	6	46	17.308
Anadolu	129.624.973	26	17	56	16.668
Diyarbakir	22.778.513	31	6	63	1.071
Halep-Şam	22.778.513	48	14	38	2.694
Mısır	135.460.054	86	14	—	—
TOPLAM	537.929.006	51	12	37	37.741

Kaynak : S. Divitçioğlu, «Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu», sayfa: 83

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden bazı önemli sonuçlar çıkarılabilir. Tablo, mutlak rakamlardan ziyade, artı-değerin devleti temsil eden zümreler arasında nasıl bölüşüldüğünü göstermesi bakımından ilginçtir. Görüldüğü gibi, padişahın yıllık gelirinin 274.343.793 akça (toplam gelirin % 51'i) olmasına karşılık, dirlik sahiplerinin yıllık ortalama geliri sadece 5.273 akçadır (toplam gelirin % 12'si). Böylece, artı-değerden padişaha tahsis edilen gelir, ortalama dirlik gelirinden tam 52028 misli fazladır. Her ne kadar bu hesapta; padişah gelirlerine, tahsil ve sarfı hususları merkezi idareye bırakılmış gelirler de dahil edilmekte ise de, padişahın bu parayı sarfetmekteki mutlak yetkisi, onun iktisadi gücünün büyüklüğünü göstermeye yetmektedir.

### OSMANLI TOPLUM YAPISINDA ÇÖZÜLMENİN BAŞLAYIŞI

Osmanlı sosyo-ekonomik yapısının birbiri içine geçmiş çok sayıda hücreden, birbirinin hem nedeni ve hem de sonucu olan çok sayıda kurumdan oluşması ve kendi yapısı dışında meydana gelen

yeni olgulara uygun tepki gösterememesi, çöküşüne neden olacak en önemli etkenlerdendir. Eğer benzetilebilirse, Osmanlı toplum yapısı; yıpranmış hücreleri yenileme yeteneği olmayan bir deri dokusunu andırmaktadır. Eskimiş ve yıpranmış sosyo-ekonomik hücreler, birbiri üstüne yığılarak, sosyo-ekonomik yapının canlılığını gittikçe yitirmesine neden olmaktadır.

Profesör Ömer Lütfü Barkan, kendi düzenini yaşatmak için, Osmanlı devletinin değişimlerden sakınmak zorunda oluşunu şöyle anlatmaktadır : «Bahis mevzuu iktisadi politikanın muvaffakatiyle tatbik edilebilmesi için asırlar boyunca teessüs etmiş ve adeta organik bir şekil almış olan muvazenenin devlet nizamları ile kontrol edilebilecek bir uysallıkta bulunması icap etmekte idi. Bu bakımdan uzun müddet herşey, iktisadi kuvvetlerin, devletin kontrolden aciz kalacağı bir şiddetle boşanarak mevcut cemiyet nizamını tahrip etmesi tehlikesine mani olacak şekilde, her türlü yeniliklerden kaçınmak ve mevcudu muhafaza etmek için «dondurmak» gayesiyle idare edildi. Bu yüzden, devrin ekonomik nizamı, iktisadi kuvvetleri daimi bir baskı altında tutan, teknik terakkilere mani, inhisarlar yaratıcı ve muhafazakar bir karakter kazanarak serbest rekabet ve teşebbüs prensiplerine cephe aldı ve mevcut içtimai ve siyasi nizamı (ne bahasına olursa olsun) muhafaza gayesiyle aldığı tedbirlerle memleket için teknik ve iktisadi sahada ihtilâlcî denilebilecek ani bünye değişikliklerinin meydana çıkmasına mani olabildi.»

«Görüldüğü gibi, Osmanlı toplumunun temelinde denge (statüko) kavramı yatar. Osmanlı yönetiminin bütün tarihi; toplumsal ve ekonomik hayatta dengenin sağlanması ve sağlanan dengenin yitirilmemesi çabaları ile doludur. Osmanlıda Devlet adamlığı da, bir çeşit «denge uzmanlığı» durumuna getirilmiştir. Osmanlı devletinin sağlamaya amaçladığı denge; bir «optimalite» sorunu olarak tanımlanabilir. Devlet kurumu, böyle bir optimaliteyi sürekli olarak aramış, bulduğu anlarda da muhafazaya çalışmıştır. Bu optimalitenin sağlanamadığı anda ise, Osmanlı sosyo-ekonomik yapısı önce sarsılmış, sonra da çözülmüştür.» (Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı)

Osmanlı devleti, varlığının temeli olan dengeyi sağlamak için; ekonomik ve sosyal hayatın hemen her noktasına müdahale etmek zorunluluğundaydı. Osmanlı yönetimindeki temel ilke; «devamlı olsun, mevcudu korumak için yeterli olsun» biçiminde özetlenebilir. Bu ilkenin en yoğun uygulamaları, ekonomik hayatta somut olarak gözlemlenebilir. Devlet, ekonomik hayatı ve bu hayatı belirleyen ilişkileri tam bir askeri disiplin altına sokmuştur. Mükellefiyetler yolu ile ekonomik hayatın her anına ve her kesimine müdahale edilmek-

tedir. Bu müdahale öylesine geniş kapsamlıdır ki, hangi yörelerin ürünlerinin hangi bölge, yada şehirlerde pazarlanacağına bile devlet karar veriyordu. Ticaret adeta devleştirilmişti. Devlet mülkiyetindeki topraklarda ve devletin uygun gördüğü biçimde yetiştirilen ürün, tüketime arz edileceği büyük pazarlara kadar devlet denetiminden kurtulamamaktadır. Bu mekanizma şöyle işlemektedir :

«Belirli ürünler İmparatorluğun çeşitli bölge ve kademelerindeki memurlar tarafından toplanmaktadır. Sonra, merkezin istediği miktarda mal yahut ürün, bir liman şehrinde depolanarak, evraki şehir kadısına teslim edilmektedir.

«Bu mal İmparatorluğun en büyük tüketim merkezi olan İstanbul'a gelecektse, devlet; ya doğrudan doğruya kendi memurunu, yada belirli bir taciri görevlendirmektedir. Bu durumda tacire bir satın alma ruhsatı verilmektedir.

«Tacir, bu izin belgesini, malı gönderecek olan liman şehrinin Kadı'sına yahut nahiyenin Naib'ine sunmaktadır. Kadı, izinde belirtilen miktarda malı tacire teslim ettikten sonra belgenin arkasına şu kayıtları düşmektedir:

- 1) Tacirin ismi
- 2) Malı taşıyacak gemi
- 3) Geminin sahibi ve kaptanı
- 4) Geminin limandan ayrılacağı gün
- 5) Malın cinsi, miktarı, fiyatı

«Tacir, malı İstanbul'a ulaştırdığında bu belgeyi ilgili naibe teslim edecektir. Tacir, devletin kararlaştırmış olduğu navlun bedeline göre, malı o limandaki bir gemiye yüklemektedir. Devlet memurları burada da muameleye katılmakta ve yüklenen malı kaydederek gemide kontrolünü yapmaktadır.

«İstanbul'a gelen bu gemi, devletin kararlaştırdığı bir iskeleye yanaşmak zorundadır. Bu iskeleler genellikle Balat-Bahçekapı arasında sıralanmıştır ve herbiri ayrı bir ürüne aittir.

Malın boşaltılmasında Kadı, Naib yahut onun yardımcıları hazır bulunmaktadır. Malı sayılıp belgelerle karşılaştırılmakta, kaptandan (kara yoluyla gelmişse ker-

vancılardan) belirli vergiler kesilmektedir. (Rusumet-i ihtisabiye). Sonra mal, devlete ait depolara taşınmaktadır. **Hane** yahut **Kapan** adı verilen bu depolar, iskelelerin yakınındadır ve herbiri belirli bir ürüne ayrılmıştır. Yağ Kapanı, Un Kapanı, Bodrum Hanı (kumaş), Galata'da maden ve tahta depoları gibi. Mallar depolanmadan önce, gümrük vergisi niteliğindeki çeşitli resimler kesilmektedir : **Resm-i mizan, resm-i ezvan, resm-i ekval v.d.**

«Malın depodan çıkarılıp ilgililere verilmesi, aynı şekilde devletin kontrolünde yapılmaktadır. Şehir pazarlarının, iaşenin sorumlusu **Muhtesib** yahut yardımcıları dağıtımda hazır bulunmaktadır. Aynı şekilde, esnaf ve lonca teşkilatlarının yöneticileri ve bazı durumlarda saray adına hareket eden bir alıcı, dağıtım işlemine katılmaktadır.

«Dağıtımda öncelik, bu resmi alıcıya aittir. İlk olarak sarayın, devlet fabrikalarının yahut atölyelerinin ve ordunun ihtiyacı karşılanmaktadır. Sonra lonca teşkilatlarının sorumluları isteklerini bildirmekte ve Muhtesib'in uygun gördüğü ölçülerle mal paylaşılmaktadır. Dağıtımın bundan sonraki kademesinde, her lonca malı kendi üyeleri arasında bölüştürmektedir. Bu arada bazı mallara konan «damga» resmi kesilmekte; ve örneğin, kumaşlara vurulan damga hem alınan vergiyi belirlemekte, hem de malın kalitesini ortaya koymaktadır.

«Devletin bu işlemden sonraki büyük görevi, malın toptan ve perakende satış fiyatını kararlaştırıp denetlemektir.

«Narhın tesbitinde Vezir-i azam, Kadı, Muhtesib ve ilgili lonca sorumluları hazır bulunmaktadır. Konu burada derinliğine tartışılmakta; maliyet, üreticinin çıkarları, şehir halkının durumu gözden geçirilip karara varılmaktadır. Sonra fiyat listeleri düzenlenerek ihtisab kanunnamesi meydana getirilmekte ve ilgililere iletilmektedir.» (Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi — İsmail Cem)

Osmanlı düzeninin esneklikten yoksun özelliğini göstermek ve devletin üretim güçleri üzerindeki sıkı kontrolünü yeterince değerlendirebilmek için Lonca teşkilatları üzerinde de durmamız gerekmektedir :

Osmanlı yönetimindeki büyük şehirlerde bütün tacirler, zanaatkarlar, esnaf ve işçi; meslekleri çerçevesinde teşkilatlanmış durum-

dadır. Robert Mantran'ın Evliya Çelebi'ye ve devrin Batı kaynaklarına dayanarak verdiği rakamlara göre, 17. yüzyıl İstanbul'unda 1109 lonca örgütü ve bu örgüte bağlı 126 bin civarında insan vardır. Bu örgütlerin kimi, sadece dükkan sahiplerinden ve çıraklarından kuruludur; kiminde tacirler, esnaf, zanaatkarlar ve işçiler bulunmaktadır. Tarihçilerin belirttiğine göre; Yeniçeriler, Sipahiler, memurlar, hükümet ve saray görevlileri, yabancı uyruklular ve işsizler dışında kalan erkek nüfusun tümü bu örgütlerden birine mutlak dahildir.

Devlet, şehirlerdeki üretim güçlerini böyle disiplinli bir şekilde örgütlerken, hem üretimin düzenini sağlamakta ve hem de bu örgütler aracılığıyla ekonomiyi denetim altında tutmaktadır.

Osmanlı ekonomik düzeninin nitelikleri ve devletin ekonomiyi bütünüyle nasıl denetleyip ona hakim olduğu, Profesör Uzunçarşılı'nın verdiği şu örnekle yeterince anlaşılmaktadır :

«Memleket dahilindeki tezgahlarda yapıp gerek içer de sarfedilen gerek memleket dışına çıkarılan eşyanın yapıcılarının miktarı muayyen ve mahdut olduğu gibi, bunların mamulâtının malzemesinin cinsi ve ölçüsü de hükümetçe tesbit edilmiş ve damgaya tabi tutulmuştu; bunun haricine çıkanlar cezalandırılırdı; mesela ibrişim satanların kullanacakları ibrişimin cinsi muayyendi; bunun hilafına başka bir ibrişimden kumaş dokunmasına müsaade edilmezdi. Sandal denilen kumaş iki buçuk arşın olarak yapılırdı. Edirne ve İstanbul'daki kürkçü esnafının seksen samurdan bir samur kürk ve yetmiş vaşak kafesinden bir vaşak kürk ve yüzelli kakumdan bir kakum kürk ve doksan samur parçasından iki yüz sincaptan birer kürk yapmaları tesbit edilmiş olup bunun dışına çıkıp hile yapanlar derhal ceza görürlerdi; bunların kontrolü hassa kürkçübaşısına ait olup hiylekârları hükümete haber verirdi. Her sanat erbabının şeyh, kethüda, yiğitbaşı ev iki ehl-i Hibre'den müteşekkil bir lonca heyeti olup bunlar mensup oldukları esnafın işlerine bakarlar ve hükümet ile esnaf arasında vasıta olurlardı.» (Osmanlı Tarihi — İ.H. Uzunçarşılı)

Yukarıdaki iki örnekte te görüldüğü gibi; devlet ekonomik yapıyı başından sonuna kadar denetlerken şu çelişkili durum ortaya çıkmaktadır :

1 — Devletin ekonomiye tümüyle hakim olmasıyla ki; ekonomi üzerindeki egemenliği ve dolayısıyla gücü artırılmıştır.

2 — Ancak Devletin gücü artırılırken; böyle bir «statüko» toplumun gelişimini sağlayan çelişkileri oluşturamamakta, ekonomik hayat durgun ve tek düzeli bir ortam içinde hapsedilmiş olmaktadır. Böylece, sosyo-ekonomik denge sağlanırken, üretim güçlerinin özgürce gelişimi de engellenmektedir.

Öte yandan Osmanlı topraklarında ticaretin gelişmesiyle beraber belirli zümrelerdeki nakit servet birikimi de hızlanmıştır. Özellikle tüccar, devlet adamı ve yüksek memur eline geçen parayı sermayeye dönüştürecek koşulları zorlamaktadır. Bu zümrelerin biriktirdikleri parayı çoğaltmak için çağın koşulları çerçevesinde üç yol mümkün görülmektedir :

- 1 — Tefecilik.
- 2 — Devletin kâr getiren görevlerini kendi üzerlerine almak.
- 3 — Büyük üretim aracı olan toprağı ele geçirmek.

Tefecilik, 16. yüzyılın başlangıç yollarında önem kazanmış, para sıkıntısı arttığı oranda gelişip güçlenmiştir. «Türkiyede devlet, % 10-15'i geçmeyen bir faiz haddini meşru telakki ederek, mahkemelerin bu nevi borçlanma mukavelelerini resmen tescil ve ona göre muamele yapmalarını kabul etmiştir. 1561'de Bursa'nın ve 20 kadar kazasının vakıflarında 2,5 milyon akçe bulunup, bunun hemen tümünün faiz karşılığında işletilmesi, faizciliğin çok erken tarihlerde önem kazandığını ortaya koymakta «faizle borç para alma itiyadı ve ihtiyacının bu devirde yaygın bir şekle girmiş olduğunu ispat etmektedir.» (16. Asın ikinci yarısında... — Ö. L. Barkan)

Devletin kâr getiren görevlerini kendi üzerine almak olan iltizam ve mukataalar usulü, Osmanlı devletinin daha kuruluşundan itibaren geçerli bir uygulama olmuştur. Bir anlamda devlet eliyle fert zengin etmek olan bu uygulamaya göre; devlet, gelir sağlayan bir görevi kendisi yükümlenmemekte, bu görevi ihaleye koyup en çok parayı verene bırakmakta; ihaleyi alan kişi devlete olan borcunu ödedikten sonra arta kalan miktar onun kârı olmaktadır. İltizam uygulaması başlangıçta sadece sınırlı alanları, belirli «mukataaları» kapsamakta olup, özellikle tarım alanında iltizam uygulamasına pek rastlanmamaktadır.

Doçent H. Sahillioğlu, belirli zümrelerdeki nakit servet birikiminin gelişmesinde büyük katkısı olan iltizamı şu ilgi çekici örneklerle anlatıyor :

«Darphaneler ve birer işletme mahiyetindeki sair devlet müesseseleriyle birer mukataa haline getirilmiş devlet gelir kaynakları (gümrük, cizye, âşâr gibi) özel teşeb-

büs durumundaki mültezime veya mültezim şirketlerine ihale edilirdi. Ancak, artırma ile ihâleye çıkarılan mukataalar için (...) beliren bir zorluk yüzünden eski kıymet üzerinden talib bulunmaması halinde bu mukataalar devlet eliyle (geçici bir süre için ve yeniden ihâleye çıkarılmak üzere eminler aracılığıyla) işletilirdi. Devlet işletmelerinin ve sâir mukataanın mültezimler eliyle işletilmesine iltizam deniyordu.»

Yazar, ayrıca, 1474 yılında bütün Anadolu ve Rumeli darphanelerinin (İstanbul, Edirne, Gelibolu, Üsküp, Serez ve Anadolu'dakiler) Akçeci Emir ve ortağı Bâcdar Hayreddin'e ihale edildiğini, iltizamın gümüş akçeyle sınırlı olduğunu belirttikten sonra şunları söylemekte :

«Bu arada, gümrüklerin istisnai haller dışında, doğrudan doğruya devlet eliyle işletilmediğini ve mültezimlere verildiğini hatırlatmak lâzımdır. Darphaneler gibi, en önemli devlet fonksiyonlarından biri olan gümrükler de özel teşebbüse devrediliyordu. Bir özel teşebbüs sıfatıyla, gümrük mülteziminin, hem devlete taahhüd ettiği meblağ çıkarmak, hem kâr etmek gayesiyle hareket edeceği ve bu uğurda başka gümrük mültezimleriyle rekabete gireceği açıktır.»

Diğer yandan, Osmanlı toprak düzeninin bozulmasında, vakıf sisteminin oynadığı rol de çok önemlidir. Vakıf sisteminin işleyişini, İsmail Cem, şöyle aktarmaktadır :

«Osmanlılar bazı devlet topraklarını, büyük hizmeti görülmüş olanlara bir «mülk gibi» temlik etme geleneğini Selçuklulardan miras almışlardır. Padişah bir vezire yahut bir devlet görevlisine belirli toprak parçalarından ve gelirlerinden yararlanmak üzere «temlikname» vermede, bu toprak parçaları artık «malikane» niteliği taşımaktadır.

«Bu toprak parçası kendisine verilen kişi, bunun her çeşit geri alınması teşebbüsünü engellemek; ve hem kendisine hem de çocuklarına sürekli bir gelir sağlamak için, genellikle vakıf uygulamasına başvurmuştur. Temlikname sahibi, bu uygulama ile toprağın gelirini, örneğin bir kervansaray yaptırıp onun masraflarına ayırmaktadır. Kervansarayın maaşlı yöneticisi olarak da kendi çocuk-

larını ve daha sonra onlardan olacak çocukları vakıfnamaya yazdırmaktadır.

«Böylece, toplumsal kaynaklar, kişilerin servetine eklenmektedir. Öte yandan, bu kaynaklardan, kendilerine bir maaş gibi ayrılması gereken başka memurların hizmet karşılığını ödemek güçlenmektedir. Bunu engellemek için de ya devlet hazinesi açık vermekte, veya birtakım görevlilerin işlerinden vazgeçilerek temliklerin yarattığı açık kapatılmaktadır.

«Devlet toprağının, temlikname yoluyla büyük ölçüde çarçur edilmesi, Kanuni Süleyman dönemine rastlamaktadır. Çağın tarihçisi Koçi Bey ünlü risalesinde, Kanuni'nin, damadı Vezir Rüstem Paşa'ya, 'Bir padişaha hazine olacak kadar çok' toprak temlik etmesinden yakınmakta; temlik edilmiş bu gelirlerin 40-50 bin kişilik askeri beslemeye yeteceğini belirtmektedir.

«Tarım kesiminde devlet mülkiyetini biçim veya amaç değiştirmeye zorlamak eğilimleri, kaçakçılığın çoğalması, tahıl darlığı, tefeciliğin gelişmesi, servet birikimi ve diğer etkenlerle biraraya gelince toprak düzenini çökertebilecek tehlikeli bir durum yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır.

«Bu tehlikeli durumun yanısıra, toplumu ilerde çok etkileyecek bir başka oluşum da gözlemlenmektedir: Nüfusun o güne kadar görülmemiş bir hızla çoğalması. 1530-1580 yılları arasında Anadolu'nun nüfusu %40 - %50 artmış; birçok büyük şehirlerde ise bu artış %100'ü geçmiştir.»

Bu hızlı nüfus artışı yeni sorunları da peşisıra getirerek toplumsal düzenin zayıf noktalarını büsbütün tehlikeli bir dengesizliğe sokmaktaydı. Fazla insan gücünün, ekonomi tarafından massedilmesine, esneklikten yoksun düzen elvermemektedir. Bunun temel nedeni ise; Osmanlı İmparatorluğunda üretim güçlerinin kırsal alanlarda miri toprak rejimi ile; şehirlerde ise loncalar gibi kurumlarla yoğun bir merkezi yönetim ve kontrol altına alınmış olmasıdır.

Diğer yandan, Osmanlı merkezi yönetiminin hem köylerde ve hem de şehirlerdeki üretim güçleri üzerindeki bu yoğun kontrolü, Osmanlı ekonomisinde şehir ve köy ekonomilerinin birbirinden ayrılmasına da sebep olmuştur. Kapalı köy ekonomilerinin yanısıra onunla pek az eklenilen bir şehir ekonomisi oluşmuştur. Köy ve şehir arasındaki iş-bölümünün Osmanlı toplumundaki bu ikili yapısı, eko-



nominin «ikili ekonomi» olarak kalmasına sebep olmuştur. Sınıfsal açıdan genel çizgileriyle reaya ve devlet ricali olarak ayrılan sınıflar, ekonomik açıdan da kır ve şehir olarak birbirinden ayrılmıştır. Bundan dolayı şehir ekonomisi için tek yönlü işleyen bir iş-bölümü (toprak rantından yararlanma) köyün ve taşranın devamlı olarak ihmal edilmesine yol açmıştır.

Ayrıca köy ekonomileri içinde yaratılan toprak rantının devlet tarafından gaspedilişi, taşrada artı-değer gelirinin birikimini önleyen bir diğer etken olmuştur. Bu özellik Osmanlı toplumunda açıkça görülmektedir : köylerde ve kasabalarda yaratılan artı-değerin genellikle o bölgede kalma olanağı olmadığından, bundan sonraki yüzyıllarda taşrada şehirler gelişme olanağından yoksun kalmışlardır. Ve böylece, Osmanlı ekonomisinde yaygın ve eklemli bir piyasanın yaratılması daha başlangıcından durdurulmuştur.

### **BATIDAKİ GELİŞMELERİN OSMANLI İMPARATORLUĞUNDAKİ BAŞLANGIÇ ETKİLERİ**

Batı Avrupa ülkelerinde üretim ev ticarete, devrimci değişiklikler sonucu olarak beliren fiyat yükselişlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde sarsıcı etkileri olmuştur. Batı merkantilizminin koloniler bulmak, yeni kıtalar keşfetmek için zorunlu olarak açtığı yollarla, özellikle 15. yüzyılda kıtalar, ülkeler bulunmuştur. Bulunan ülkelerin çeşitli zenginlik kaynaklarının yolları değişmiş; böylece uluslararası ticaret yolları, Ortadoğu ve Akdenizden okyanuslara doğru kaymıştır. Yine bu yeni kıtaların keşfiyle birlikte Afrika, Asya ve Amerika kıtasının birikmiş servetlerinin yağma edilmesi ve köle ticareti, Batı kapitalizminin ilk birikiminin önemli bir kaynağı olmuştur. Bu, iki ana sonuç doğurmuştur : birincisi, genel fiyat seviyesinde uzun ve büyük bir artış; ikincisi ise, ticaret hareketlerinde genel bir hızlanmadır. Bu değişikliklerin Osmanlı ekonomisi üzerinde etkileri ise üç ana gruba ayrılabilir :

- 1 — Yerli küçük sanayinin kullandığı hammaddeler ucuz oldukları için, Avrupa tarafından satın alınmağa başlanmış ve yerli küçük sanayi büyük çapta bir hammadde bunalımı içine girmiştir,
- 2 — Büyük paralar az sayıda ellerde toplanmağa başlamıştır,
- 3 — Batıda manüfaktürün gelişmesi o ülkelerden gelen mamul eşyanın miktarını artırmış, küçük sanayi bu ürünlerle rekabet edemez hale gelmiştir.

Bu durumun etkisiyle önce, bir yandan yerli zanaat kolları için bir hammadde krizi başlarken, öte yandan dış ticaret dengesinde ve Batıyla olan ticaretin yapı ve metodlarında meydana gelen köklü değişiklikler, yerli endüstriyi temelinden sarsmıştır.

Önceleri, kapsamı ve niteliği açısından yerli endüstriye rakip olacak bir önem taşımayan mamul eşya ithali, kapitalist metodlarla geniş çapta örgütlenmenin sağladığı yeni teknik ve ticari gelişmelerle, tehlikeli bir rakip haline gelmiştir.

Aynı şekilde, yeni ticari ilişkiler dengesinde eskiden imparatorluğun başlıca ihraç metalleri olan (sof kumaşlar, ipekliler, halı, şap, boya, bakır kap ve deri eşya gibi) maddelerin sürümü gittikçe daralmıştır. Avrupalılar, eskiden ithal ettikleri metallerin, şimdi yalnız ham maddesini almakta ve onları, üretim tekniği, ticari örgüt ve ulaştırma hizmetlerinin üstünlüğüyle işlenmiş olarak tekrar İmparatorluğa satmaktadırlar. Örneğin, eskiden Bursa'dan kadife ve ipekli kumaş satın alan Avrupalılar, bu kez iplik almakla yetinmektedirler. Bir süre sonra yalnız ipek almaya başlayacak ve hatta hesaplı buldukları yerlerde ipek böcekçiliğine de gireceklerdir.

Diğer yandan, Batı Kapitalizminin çözücü etkileri, en görünür bir şekilde devlet maliyesinde ve buna paralel olarak Osmanlı İmparatorluğunun tarım ve toprak rejiminde belirmiştir.

Devlet bütçesinin geniş ölçüde sarsılmasının nedeni devlet giderlerinin hızla artmış olmasıdır. İmparatorluğun 16. yüzyıl sonlarına doğru yaptığı savaşlar, elde edilen gelirlerin fazlasıyla savunma işine ayrılmasını gerektirdiğinden, mali bakımdan merkezi devlet bütçesinde bir artış sağlanması şöyle dursun, «askerliğin üzerine oturduğu ekonomiye, taşıyamıyacağı bir ağırlık yüklemiştir.»

Öte yandan, savaşların devlet bütçesine yüklediği masrafların gittikçe ağırlaşmasının ikinci nedeni de, modern çağın savaş tekniğine getirdiği yeniliklerdir. Yeni doğan ekonomik koşullarla canlanan Avrupa monarşilerinde ateşli silahlar donatılmış sürekli ordular önem kazanmıştır. Bu yenilikler karşısında, Osmanlı ordusunun geleneksel gücü olan timarlı sipahiler, modern çağın savaşları için elverişsiz sayılmaya başlanmış ve ateşli silâhlarla donatılmış talimli meslek ordusunun (İstanbul'daki kapukulu ocaklarının) asker sayısı ve ödenegini sürekli olarak artırmak gerekmiştir. Bu durum, yani merkez ordusunun gittikçe artan masraflarını karşılamak ihtiyacı, timarlı sipahilerin tasfiyeye uğramasına sebep olmuştur.

Bu da Osmanlı Devletinin geleneksel toprak rejiminin temellerinin sarsılmasına yol açmıştır.

Öte yandan, yüksek fiyatlar üzerinden yapılan yeni savaş malzemesi «müabayaa»ları, fiyatların sürekli bir artış göstermesi yüzünden satınalma gücü düşen bir parayla, sabit maaşların vetmemesi üzerine kabul edilen yeni baremlerle gittikçe artan masraflar devlet bütçesinin dengesini büsbütün bozmuştur.

Gerçekten 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun parası o zamana kadar görülmemiş büyük bir kriz geçirmektedir. Amerika kaynaklı değerli madenlerin ve özellikle gümüşün Osmanlı İmparatorluğuna girmesi, paranın değerinin düşmesine yol açmıştır. Devletin imparatorlukta dolayan paralar için belirlemiş olduğu «rayiçler» altüst olmuş ve ülkede büyük ölçüde sahte para basımı olayı belirmiştir. İspanya yoluyla gelen Amerikan gümüşünün, Osmanlı piyasalarında yarattığı bu enflasyon karşısında, akçenin değerini korumak isteyen Osmanlı devleti, önceden belirmiş resmi «rayiç»leri geçerli tutarak işlemleri zorlamaya çalışmıştır. Ama, İran savaşlarının yol açtığı büyük mali kriz sonunda, 1585 yılında % 62,5 ve 1588 yılında % 23 oranında olmak üzere iki defa para değerini indirim işlemine başvurulmuştur.

Fiyatlar, dış talebin arttığı 1550'den sonra, narha ve değişmezliğe dayanan Osmanlı ekonomisinin çerçevesinde korkunç sayılabilecek bir tempoyla yükselmektedir. Prof. Akdağ'ın, devrin kayıtlarından çıkardığı rakamlara göre; buğdayın kilesi, 1450 yıllarında 2-3; 1550'de 3; 1585'te 20-40 akçedir. Koyun 1450-1550 yıllarında 20-30 akçeyken, 1595'te 70-80'e çıkmıştır. 1450-1550 yılları arasında fiyatı aynı kalan mallardan demir, 1550'yi izleyen 35 yılda 3 akçeden 15'e, bakır 7'den 35'e, pamuklu bez 2'den 6'ya, sade yağ 4'den 20'ye, bal 2 akçeden 19 akçeye yükselmiştir.

Zanaatların hammaddesi olmaları gerekmesiyle dışa satımı yasaklanan mallar da Avrupalı alıcının verdiği yüksek değer karşısında Batıya kaçırılmaktadır. Buğdayın, gıda maddelerinin ve canlı hayvanın yanı sıra deri, yün, balmumu, pamuk, ipek, kereste, bakır, zift sürekli olarak yurt dışına giden, dış talep çokluğundan fiyatı yükselen maddelerdir. Türkiye'de esnaf işleyecek hammaddeyi bulamamakta, balsa bile yüksek fiyatından ötürü satın alamamaktadır.

Şehirleşmeye başlayan Batı'da, tarımsal tüketimi dışarda sağlamak zorunluluğunun doğması ve Avrupa tüccarının çok yüksek fiyat verebilmesi, 1550 yıllarından sonra Anadolu'da görülmemiş bir hububat ve hayvan kaçakçılığına; kıtlığa ve pahalılığa yol açmıştır. Kısa bir süre içinde buğday fiyatları Orta Anadolu'da 4 kat, kaçakçılığın yaygın olduğu sahil bölgelerinde 8-10 kat yükselmiştir.

Bu dönemde kaçakçılık açıkça yapılmaktadır. Zamanın belgelerinden anlaşıldığına göre, Keşan'da zahireleri konvoy halinde sahillere götürüp kaçakçı gemilerine yükletenlerin arasında resmi memurlar bile vardır. Bursa'da buğdayı pahalıya toplayan madrabazlar, bunu Mudanya'da depo edip, yabancı tüccara satmaktadır. Ordu için toplanan koyunların izi yolda kaybettirilmekte, sürüler, sorum-

luları tarafından sahildeki kaçakçılara teslim edilmektedir. «Bütün Rumeli ve Anadolu sahillerindeki limanlardan Avrupa gemilerine kaçak hububat yüklenmesi devam etmekte iken», 1564 yıllarında büyük bir kıtlık başlamıştır. Çeşme'den yollanan bir arz'da, halkın büyük çoğunluğunun «ot otladığı» belirtilmektedir.

Bu kıtlık şiddetini artırarak yüzyılın sonlarına kadar devam edecek, 1595 yıllarındaki büyük isyanların eşğine gelen Anadolu, artık «iyiden iyiye aç» olacaktı.

Osmanlı Devleti 1550 yıllarında görülmemiş bir mâli sıkıntının içindedir artık. Yüzyıl sonunda en dar noktasına ulaşan bu durum 1660 yıllarına kadar devam edecek, o dönemde geçici bir düzelmeye kavuştuktan sonra tekrar kötüleyerek imparatorluğun iflasına kadar sürecektir.

Bu yıllarda gelirlerle giderler arasındaki dengesizlik, devlet bütçesini altsüt etmişti. 1564'te gelir 1864 yük, gider 1896 yük, açık 32 yükü. 1592'de bu açık 666 yüke varıyor. 1597 yılında ise devlet hızla iflasa yönelmiştir : 3.000 yük gelire karşılık gider 9.000 yüke ulaşmaktadır.

Osmanlı Devleti, gittikçe artan mali gereklerini karşılamak, hazinedeki açığı kapatmak için, daha Kanuni'nin son döneminden başlayarak yeni bir kaynağa el atmıştır : toprak gelirleri.

Bu konuda İsmail Cem, şunları aktarmakta :

«Devlet, memur-askerlere bırakmış olduğu toprak gelirinden artık kendisi yararlanmak istemektedir. Bunun için, önce gelire ortak çıkmakta, giderek memur-askerleri safdışı etmekte, belirli bir kirayı toprak geliri karşılığında devlete taahhüt eden işadamlarını memur-askerlerin yerine koymaktadır. Oluşan bu yeni düzende, toprağın yöneticisi durumundaki mültezim, sağladığı vergi geliri ile önce devlete olan borcunu ödemekte, artanını kendisi almaktadır. Bu durumda devlet, eskiden memur-askerlere bırakmış olduğu toprak vergisi gelirini şimdi kiralıyarak önemli bir kaynağa sahip çıkmakta, müteahhit niteliğindeki mültezim zenginleşmektedir. Bunun karşılığında memur-askerler ortadan kalkmakta; köylü ise, yatırdığı paradan mümkün olan en çoğunu çıkarmak amacındaki mültezimin eline terkedilmektedir.

«Osmanlı yönetimini kendi yıkımına götürecektir bu yo-la, ağır ağır girilmesi, çeşitli tarihsel nedenlerden, belirli şartların aynı dönemde oluşmasından ileri gelmektedir.

Devletin toprak düzenine el attığı sırada bu tercihi kolaylaştıran ekonomik bunalım hüküm sürmektedir. Devletin kimi görevlerini paylaşan bir iltizam uygulaması vardır, (darphane mukataaları, gümrükler, v.s.). Tefecilik ve ticarettten biriken servet, hele yüksek memurların elinde, yeni alanlara yönelmek için alesta beklemektedir. Bu nedenlerin yanı sıra tarihçilerin tahminine göre, Tımarlı Sipahi ordusunun değişen savaş koşullarına ayak uyduramayacağı; modern silahların gerektirdiği düzenli ve sürekli (profesyonel) bir ordunun zorunluluğu da tercihi kolaylaştırmıştır.

«Devletin kendi kurmuş olduğu toprak mülkiyeti düzenini kıyması; mülkiyetin amaç değiştirmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Mülkiyet eskisi gibi, gene devlette kalmıştır. Toprağın tasarrufu da, aynı şekilde köylüdedir. Ancak; eskiden köylü, vergisini Tımarlı Sipahiye yahut öteki dirlik sahibine öderken, şimdi onların yerini almaya başlayan mültezime ödemektedir. Mültezim, aldığı vergiden bir bölümüyle devlete karşı olan taahhüdünü yerine getirmekte, gerisi yanına kâr kalmaktadır.

«Tarihçiler geleneksel toprak düzeninin Kanuni'nin son döneminde bozulmaya başladığını belirtmektedirler. Bu dönem, Batı'dan gelen darbelerin güçlendiği, ekonomik bunalımın yaygınlaştığı, kaçakçılığın artıp fiyatların fırladığı yılları kapsamaktadır. Bu tarihlerin önemli olayı, ifraz sorunudur. Prof. Akdağ'ın, «Tımar rejimine indirilen ilk ve en mühim darbe» şeklinde tanımladığı «ifraz meselesi», şöyle açıklanabilir : Kanuni'nin son yıllarında devlet, gelirini artırmak için Sipahi tımarlarının defterde kayıtlı gelirden fazlasını sağladıklarını ispatlamak çabasına düşmüştü. Merkezden gönderilen ve «zamanın muhaberelerinden» anlaşıldığına göre, «mutlaka defterdekine nazaran fazla gelir bulmakla görevlendirilmiş taharri memurları», bütün memlekete dağılıp tımarları denetlemeye başlamışlardır.

«Bu memurlar, örneğin, yılda 15.000 akçe gelir sağladığı defterde belirtilen bir toprak parçasına gidip; ifraz, yani gelir fazlası bulunduğunu, o toprağın aslında 20.000 akçe getirdiğini tesbit ediyorlardı. Bu durumda, toprağın dörtte biri tımar sahibinin elinden alınıp, gelirin defterde yazılana uyması sağlanıyordu.

«Memurlar, hükümetin talimatı gereğince keyfi dav-

ranarak, hemen her yerde gelir fazlası bulup timarları küçültüyor, elde edilen yeni toprak parçalarını, iltizama verilebilecek şekilde, **padışah hasları** olarak deftere geçiriyorlardı.

«Devletin bu davranışı, keyfilikinden ötürü, Timarlı Sipahileri güç durumda bırakmıştı. Fakat asıl önemlisi, bu işlem sonucunda devlet, iltizama verebileceği büyük topraklara kavuşmuştu. Resmi defterlerden anlaşıldığına göre, 1566 yılında 'taharri memuru Bostan İspir, Bayburt ve Tercan kazalarında 1 milyon akçe ifraz bulmuş ve Hass-ı Hümayun'a katmıştı. Muharrirlere itiraz dinlememeleri emrolunuyordu.'

«İfraz usulüne paralel olarak, Kanuni'nin son döneminde, özellikle Rüstem Paşa'nın vezirliği sırasında toprakların iltizama verilmesi başlamıştı. Devletin para gereği arttıkça, bu kolay çareye daha sık başvuruluyor, sebepsiz olarak timarları ellerinden alınan sipahilerin, dolayısıyla mültezimlerin sayısı çoğalıyordu.

«Bu yeni sistemin işleyişi son derece basitti. Örneğin yılda 15.000 akçe geliri olan bir timarın Sipahisi, sudan sebeplerle görevden uzaklaştırılmaktaydı. Sonraları İran seferinde, devletin, planlı şekilde başvurup 20.000 Sipahinin timarını ellerinden almasına varacak bu tutum sayesinde, büyük toprak parçaları **münhal** kalmaktaydı. Devlet, topraklarının boşaltılmasını bu şekilde sağladıktan sonra, onların vergi gelirini ihaleye çıkarmaktaydı. Birikmekte olduğunu gördüğümüz servetin sahipleri, ihalede taahhüt edecekleri bir para karşılığında bu belirli toprak parçasının yıllık vergisini toplamak hakkını satın alıyorlardı. Örneğin yıllık geliri 15.000 akçeye, devlete 10.000 ödemeyi taahhüt edip, her çareye başvurarak çoğalttıkları vergi gelirinin fazlasını kendi ceplerine koyuyorlardı. Bir anlamda, memur-askerlerin yerini almışlardı, ama topladıkları vergi karşılığında devlete hizmet etmiyor, sadece belirli bir pay veriyorlardı.

«Devletin o döneme kadar tarım kesiminin dışında tutmaya çalıştığı iltizam usulünün birdenbire yaygınlaşması, Osmanlı toprak düzeninde değişmelere yol açtı. Zengin devlet memurları, tacirler, sarraflar, para biriktirip faizcilik yapma olanağına sahip askerler, küçük memurlar ve Yeniçeri ağaları, toprağa saldırdılar. İltizam usulü hızla yaygınlaştı. Toprak mülkiyetinin amacının de-

ğişmesi şeklinde gelişen bu oluşum, ilerde görüleceği gibi, bütün bir düzeni altüst etmeye halkı yoksulluğa, devlete yıkıma götürmeye yetmiş; mülkiyetin hukuken el değiştirep özel olmasına gerek kalmaksızın, sadece toprak gelirinin zenginlere sunulmasıyla geleneksel düzen çökmüştür.

«Mülkiyetin amaç değiştirmesi, kaçınılmaz olarak onu devletin sahipliğinden uzaklaştırıp özelleştirmiştir. Toprak rejimindeki gevşemeden yararlanan zenginler, hukuk kurallarını zorlayarak, köylünün belirli bölgelerde, «toprak gereği olmadığına dair» sahte belgeler düzenleterek bey çiftliklerini ve özel mülklerini genişletmişler; daha karışık durumlarda vergi toplamak yetkisinin kendilerine sağladığı nüfuzu ve zoru kullanarak mülkiyete fiilen el koymuşlardır. Bu konuda devlet, ister istemez onlara yardımcı olmuştur. Örneğin, 17 nci yüzyılda parasızlıktan bunalan devlet, bir sonraki yılın iltizam bedelini de peşin almak isteyince, mültezim olarak taliplerin azalması üzerine, yeni bir çare bulunmuştu; Topraklar, defterde belirtilen verginin çapına göre değerlendirilerek, buldukları vilayetin zenginlerine **kayd-ı hayat şartıyla** iltizama verilmiş, bu durumda hem vergi toplamak hakkı bir çeşit intifa hakkına dönüşmüş, hem de zengin ayan ve mütegalibe zümrelerinin, bey ve ağaların oluşması hızlandırılmıştı.»

Ayanın toprak üzerinde yeterince güçlendiğini, 1808'de Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın başrolü oynayarak Sultan III. Selim'e kabul ettirdikleri «Sened-i İttifak»la anlıyoruz. Görünüşe göre ayan, bununla, devlet meselelerinin kendilerine danışılarak çözümlenmesini saraya kabul ettirmiş olmaktadır. Oysa, bu olayın en önemli yanı; **büyük toprak mülkiyetinin fiilen saraya kabul ettirilmesi olmaktadır.** Çünkü büyük toprak sahiplerinin devlet meseleleri üzerinde egemenliği fiili toprak mülkiyetinin bir sonucudur. Bu aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda yeni bir sınıfın belirdiğinin de işaretidir. İdris Küçükömer'in deyişiyle; «Eğer Osmanlılarda, İngilizlerde olduğu gibi, bir Magna Charta aranacaksa, bu çok defa zannedildiği gibi Tanzimat Fermanında değil, olsa olsa Sened-i İttifak'ta bulunabilir.» Böylece yarı-feodal sınıflar «dönüşüm» içine girmiş olmaktadırlar. Sivil-asker bürokrat tabakalar ise, padişahın artık bölünmüş olan siyasal gücünün bir kısmına sahip olarak, bu gücün kısmi otoritesinde barnacaklardır. Böylece de bu yolla artı-değerin bir bölümünü massedebilen bir grup olarak varlığını sürdürecektir.

«Bu yeni oluşum ile ortaya çıkan iki temel olguyu şöyle özetleyebiliriz :

1 — Ayan ve sivil-asker bürokrat tabakalar, yeni hukuki bir mülkiyet isteği ve bununla birlikte kendilerine uygun gelen Batı kurumlarını almak istemektedirler.

2 — Batıdaki kapitalizm, başta İngiltere olmak üzere, makinalı ve büyük çapta üretimle sanayi devrimine geçtiğinden dolayı, bunun gereği olarak pazar ve ilkel madde sağlamak üzere; diğer ülkelerden istekleri, daha doğrusu emirleri olacağı açıktır. Buradan da anlaşıldığı gibi Osmanlılarda ayan ve sivil-asker bürokrat tabakaların Batıya açılma istekleri ile Batı kapitalizminin istekleri birbirine bütünüyle denk düşüyordu. Batıya açılma yönelişi içinde, sivil-asker bürokrasi, serveti için bir sığınak ve politik güç ararken, ayan da fiili büyük toprak mülkiyetine hukuken de kavuşmak istiyordu.» (Düzenin Yabancılaşması, — İ. Küçükömer)

Osmanlı hakim sınıflarının Batı kapitalizmi ile aradığı işbirliği sonucu, 1838'de İngiltere ile Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. 1838 İngiltere-Osmanlı Ticaret Anlaşması sonucu, Osmanlı İmparatorluğuna her türlü malın ithali sağlanıyordu. Verilecek ithalat vergisi sadece % 3'tü. Bu oranın üzerine de % 2 ek bir vergi ödedikten sonra, söz konusu malın Osmanlı topraklarında serbestçe dolaşımı sağlanmış oluyordu. Buna karşılık bir Osmanlı tüccarı ihracat, hatta Osmanlı eyaletlerinden birinden ötekine mal nakletmek için, % 12 vergi ödüyordu. 1838 Ticaret Anlaşmasında, öteki Avrupa ülkelerinin sanayi ürünleri için, Osmanlı İmparatorluğunu açmak da unutulmamıştı. İngiltere'nin sağladığı bu olanağı öteki Devletler de kullanmakta gecikmemişlerdir. 25 Kasım 1838'de, Fransa; 18 Mayıs 1839'da Lübeck, Bremen, Hamburg ve diğer Hanse şehirleri; 2 Eylül 1839'da, Sardunya; 31 Ocak 1840'ta, İsveç ve Norveç; 2 Mart 1840'da, İspanya; 14 Mart 1840'da, Felemenk; 22 Ekim 1840'da, 18 Alman Devleti adına Prusya; 1 Mayıs 1841'de, Danimarka; 7 Haziran 1841'de, Toskana ile benzer sözleşmeler imzalanmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu batı sanayisinin resmen açık pazarı olmuştur.

1838 Ticaret Anlaşmasıyla başlayan ve diğer Batı ülkeleriyle yapılan bir dizi ticaret anlaşmasından sonra; Osmanlı iç pazarının alım gücünün artırılması, ticaretle uğraşan ve işbirliğine geçen azınlıkların ve Osmanlı hakim sınıflarının imkânlarının artırılması gerekli olmuştur.



Bunu sağlayacak «Tanzimat Fermanı», Batının dikte ettirdiği şekilde, 1839'da ilan edilerek, Batının ve Osmanlı hakim sınıflarının gerekli gördüğü **dönüşüme** gidilmiştir. Bu Ferman ile sadece adı kalmış olan, Dirlik sistemine son verilmiştir. Fermanın diğer getirdikleri şunlar olmaktadır :

- 1 — Sarayın otoritesinin artırılması,
- 2 — Vergi düzenlemesi,
- 3 — Azınlıklar ile Osmanlıların eşitliği,
- 4 — Ticareti kolaylaştıracak kanunların çıkarılması,
- 5 — Eğitimin Batıya göre düzenlenmesi.

Kısa zaman sonra ise getirilen bu açılımların sonuçları alınmaya başlamıştır. Dirlik sisteminin kaldırılması, toprağın gasb olayını ve özel mülkiyete yönelişi hızlandırırken, saray Batı ile ilişkilerini sıklaştırmış ve onlara bağlanmıştır. Vergi düzenlenmesi, toprağın meta oluşu, ürünün pazara çıkarılması ile para ekonomisi köye girerken, tefecilik de ekonomide etken olmaya başlamıştır. Kapitalist ülkelerle hem azınlıkların hem Osmanlı hakim sınıflarının işbirliği gelişmektedir. Ticari tedbirler ve verilen imtiyazlar yabancı malların dolaşımını sağlarken, herhangi bir sanayileşmenin önünü de almaktadır. Eğitimin Batıya göre düzenlenmesi sonucu Batıya bağımlı aydınlar yetişmeye başlamıştır.

Bu tedbirlerin arkasından ise, Batının Osmanlı Devletini borçlandırma politikasına geçtiği görülmekte ve 1852'de ilk borcun altına imza atılmaktadır. Osmanlı sivil-asker bürokrasisi, Osmanlı hakim sınıfları, Batının iktisadi sistemini ve kurumlarını benimsemiş durumdadırlar. Batı, özel mülkiyetten yana bir sisteme sahiptir. Osmanlıda özel mülkiyete yöneliş hızlanmıştır. Ve 1852'de Toprak Kanunu çıkarılarak, Osmanlı toprakları 5 ayrı parçaya ayrılarak işlem görmeye başlamıştır :

- 1 — Özel mülk olunabilen toprak,
- 2 — Devlete ait toprak,
- 3 — Ayrılmış toprak (vakıf arazi),
- 4 — Terkedilmiş toprak,
- 5 — Ölü toprak.

Bu kanunla birlikte özel mülk olan toprakların miras hakkı da tanınmaktadır. Ve «**Dönüşüm**» olayı içinde kanunun uygulanması ile zengin çiftlik sahipleri, ırgatlar oluşmuş, köylünün topraktan koparak şehirlere göçü başlamıştır.

Bu süreç içinde, toprak sisteminin değişimi ile içte toplumsal yapı çözülmeye başlamış, eski yapının ser'i ve askeri devleti sar-sılır olmuştur. Özel mülkiyete yöneliş, Batının günbegün etkinliğini çoğaltması, ticaret burjuvazisinin gelişimi, sivil-asker bürokrasinin dini unsurlarla gelişmesi, «Batı burjuva devlet anlayışının» Osmanlıya taşınmasını zorlamakta, 1876'lara doğru Meşrutiyet istenmektedir. Ne var ki, 1876'larda içte sınıf ve tabakaların durumu, İmparatorluğun dışarıya olan bağımlılık derecesi, henüz, batı burjuva üst yapı kurumlarının Osmanlıya taşınmasını mümkün kılacak oluşumda değildir.

### OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA EMPERYALİZMİN EGEMENLİĞİ VE AVRUPA TEKELLERİNİN REKABETİ

19. yüzyılın ikinci yarısı sonrasında, Osmanlı topraklarında, İngiliz, Fransız ve Almanya'nın hakimiyeti gittikçe pekişmekte, devletten elde ettikleri imtiyazlarla, tekellerin rekabeti Osmanlı İmparatorluğu içinde şiddetlenmektedir.

Batı egemenliğinin kuruluşunda, Batı üst-yapı kurumlarının getirilmesi ve Batı iktisadi sisteminin yerleştirilme çalışması tayin edici etkenlerden biri olmaktadır. Diğer tayin edici etken, ülke hakim sınıflarının ve devleti oluşturan güçlerin, sivil-asker bürokratların, iktisadi ve ideolojik olarak Batı kurumlarından yana oluşudur. Batı ile kurulan ittifakın, hakim sınıf ve tabakaların sınıfsal yönelişleri ile uygun düştüğünü daha önce görmüştük. Devletin otoritesinin devamı ve devlet kanalı ile yaratılan artı-değerden alınan payın artması, özellikle sivil-asker bürokrasi adına önemli olmakta, böylece devletle özdeşleşmektedirler.

Batı, Osmanlı hakim sınıflarının **dönüşümüne**, kendilerine bağımlı olarak imkan vermektedir. Egemenliklerini, sağladıkları ittifakları ile hem iktisadi alanda, hem de siyasi yapıda ve kültürel planda kurma olanağı bulmaktadırlar. Devlet ise, her girişilen ilişki ile daha da zor duruma düşmektedir.

1881 yılına kadar durmadan borçlanılmış ve bu tarihte, ülkenin gelir ve giderlerini, iktisadi hayatını kontrol altına alan Duyun-u Umumiye kurulmuştur. Mali kontrol de, Osmanlı Bankası yoluyla 1862'den beri, Batı'nın kontrolüne geçmiş durumdadır. Kültürel alanda İngiltere, Almanya, Fransa ve ABD, dini misyonları, eğitim ve yardım kurumları ile Osmanlı İmparatorluğu içinde yoğun bir faaliyet içindedir.

Kurulan Duyun-u Umumiye'den sonra Osmanlı borçları daha da büyümektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesi, Osmanlı borçlarının

% 66,34'ü Fransa'ya, % 10,99'u İngiltere'ye, % 7,65'i Almanya'ya karşı birikmiştir. 100'e tamamlanan borçlar ise Belçika, Hollanda ve İtalyaya aittir. Ayrıca yabancı sermaye hem özel teşebbüs alanında, hem kamu kesiminde görülmektedir.

**I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Sermaye Dağılımı**  
(Fransız Frankı Olarak)

	Fransa	İngiltere	Almanya	
Kamu Borcu	2,454,417,377	577,499,821	867,583,506	
Özel Teşebbüs Borcu	902,893,000	230,458,675	552,633,000	
<b>TOPLAM</b>	<b>3,357,310,000</b>	<b>807,958,496</b>	<b>1,420,236,506</b>	
	(% 60,08)	(% 14,46)	(% 25,42)	v.d.

(Kaynak: Duyun-u Umumiye İstatistikleri)

Yatırımlar genellikle, demiryolu yapımı, madencilik, tekel mad-delerinin üretimi ve dağıtım alanlarında gelmiştir. Alman sermayesinin oranı ve miktarları genellikle son yıllarda gelişmekte ve İngiliz, Fransız tekellerine karşı çıkmaktadır.

Osmanlı dış ticareti de tekellerin rekabetine göre yönlenmekte ve Osmanlıda hakim güç olan İngiliz ve Fransızların, egemenliği Almanya'ya kaptırmaya başladıkları görülmektedir.

Osmanlı dış ticareti, 1894'ten 1912'ye değişen, egemen emperyalist gücün etkisini çoğaltış hızını gösterebilmektedir :

**Osmanlı Dış Ticaretinde Başlıca Ülkelerin Payı**

Ülke	1894	1900	1906	1912
İthalat (1000 Dolar)				
İngiltere	39,842	36,564	48,366	43,762
Avusturya-Macaristan	22,720	21,129	28,671	30,027
Almanya	1,239	2,143	5,831	22,915
Fransa	12,061	13,066	11,743	17,331
İtalya	2,748	5,844	10,763	10,812
A.B.D.	90	136	1,265	5,393
İhracat (1000 Dolar)				
İngiltere	25,238	24,264	27,851	20,506
Avusturya-Macaristan	5,846	6,520	9,404	9,817
Almanya	1,297	1,988	5,402	5,400
Fransa	15,656	20,954	21,168	18,873
İtalya	2,067	3,120	4,382	4,080
A.B.D.	661	2,517	2,165	6,066

(Kaynak : Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı. Sayfa: 15)

Burada açıkça görülen, İngiltere ve Fransa karşısına, Avusturya-Macaristan ve Almanyanın çıktığıdır. Osmanlı dış ticareti ise ülkede sanayinin kurulmasını önleyecek niteliktedir.

**1974 Dış Ticaret İstatistiklerine Göre Osmanlı Dış Ticaretinin Bileşimi :**

	<u>İthalat %</u>	<u>İhracat %</u>
Sanayi Ürünleri	59,4	—
Tahıllar	25	45
Bazı Hammaddeler	7	38,4
Diğer Maddeler	8,6	16,60
<b>TOPLAM</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>

Kaynak : Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı, Sayfa: 14

Osmanlı İmparatorluğunu, bu gelişimin içinde gittikçe çökeren demiryolları konusu yeni sürtüşmelere yol açmaktadır. Uzak pazarlara açılmak zorunda olan Avrupa kapitalist ülkeleri için demiryolları hayati bir önem taşımaktadır. Ve Anadolu üzerinden Ortadoğuya Asya'ya uzanmak istemektedirler. Tekellerin rekabetlerinin kızıştığı, pazar kapma konusunun getirdiği çekişme içine Osmanlı İmparatorluğu da ister istemez girmektedir.

Osmanlı topraklarındaki demiryollarının 440 kilometresi İngilizlerin, 1266 kilometresi Fransızların, 1020 kilometresi Almanların elindedir. Ve devam eden rekabet içinde, 18 Mart 1902'de, Bağdat demiryolu imtiyazının Almanlara verildiğine dair İrade-i Seniye yayınlanmıştır. Bundan bir yıl sonra da 3 Mart 1903'te yayınlanan bir kanunla Bağdat Demiryolu Şirketi oluşturulmuştur.

Osmanlı Hükümeti imtiyaz sahiplerine o güne kadar görülmemiş ölçüde haklar tanımıştır. Şirkete, göreceği zarardan ötürü, çeşitli adlarla tanınan para garantilerinin yanı sıra, şu imkanlar da tanımyordu:

«1 — Şirketin demiryolu inşaatı ve işletmesinde kullanacağı hazine toprakları, bedava olarak verilecektir,

2 — Devletin (hazinenin arazisinden) çıkarılacak kum, balast, v.d. gibi maddeler için kira yada buna benzer bir paranın ödenmesi söz konusu değildir,

3 — Travers; v.d. gibi demiryolunun ihtiyaç duyacağı bütün kereste, tahta ve odun ihtiyaçları devlet ormanlarından bedava sağlanacaktır,

4 — Demiryolunun-iki tarafında yirmişer kilometrelik arazi içersindeki bütün madenlerin işletme hakkı bilabedel şirkete bırakılmıştır,

5 — Şirket demiryolu boyunca arkeolojik kazılar yapabilecek, bulduklarını tasarruf edebilecektir,

6 — İmtiyazın süresi boyunca şirket, demiryolunun geçtiği topraklardan sağlayacağı gelirlerden ötürü her türlü vergi, pul, v.d. gibi resimlerden muaf tutulacaktır.» (Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu-T. Çavdar)

Bunların yansınra şirkete mali ve idari yönden bir çok yetkiler daha tanınmıştır. Görüldüğü gibi, Bağdat Demiryolu Şirketi, Osmanlı İmparatorluğu içinde bağımsız bir devlet görünümündedir. Ve böylece Berlin Bağdat'a bağlanmaktadır. İngiltere de Asya'ya varmak üzere, yolları kendine bağlamaktadır. 1839'da Aden'i kontrolleri altına almaları, 1875'te Süveyş hisse senetlerinin satın alınması, 1882'de Mısır'ın işgali, yol üzerinde çeşitli adaların İngiltere egemenliğine geçişi, aynı hedefe yönelişi belirlemektedir.

Tekellerin genel stratejileri içinde gelişmeleri şiddetlenmekte, Bağdat demiryolu imtiyazının da Almanya'ya vermesi ile, Osmanlı İmparatorluğu giderek taraf haline gelmektedir. Ve bu imtiyaz ile, Osmanlı İmparatorluğunda Alman emperyalizminin egemenliği noktalanmaktadır. Almanya Dışişleri Bakanı Baron Von Schoen, Reichstag'da yaptığı konuşmada şöyle demektedir : «Almanya'nın bu büyük teşebbüsünün sağladığı yararların başında, mallarımızın uzak pazarlarda satış imkanlarının artırılması gelmektedir. İlk anda ray, lokomotif, v.d. gibi demiryolu sanayim kazançları da büyük olacaktır. Bunun da ötesinde, Alman mühendisleri, inşaat işçileri, müteahhitleri geniş çalışma alanlarına kavuşacaklardır. Nihayet demiryolunun taşıdığı uygarlık ve yüksek hayat düzeyi, girdiği ülkelerin piyasalarına geniş canlılık getirecek, bu da bizlere yeni pazar ufukları açacaktır. Biz asırlar boyunca uyuyan bir ülkenin uyanmasına yardım ederek kendimize ve diğer ileri ülkelere yeni iş alanları sağlıyoruz.»

Böylece, Osmanlı İmparatorluğu, artık Alman sermayesinin bekçiliğini yükümlenmiştir. Yine o günlerde bir diğer Alman devlet adamı Rohrbach şöyle demektedir : «Zayıf Türkiye'ye on para bile vermeyiz, fakat güçlü Türkiye, istediği ve bizim verebileceğimiz herşeyi alabilir.»

Tekellerin rekabetleri içinde, Osmanlı Bankası, İngiliz-Fransız emperyalizminin; Deutsche Bank, Alman emperyalizminin temsilcileridir. 1894'ten itibaren ABD'nin de sahneye çıktığı görülmektedir.

## İKİ MEŞRUTİYET VE İMPARATORLUĞUN SONU

Toplumda çözülüş, sınıfsal dönüşümlerin yeni kurumlara olan ihtiyacı, devletin içine düştüğü çıkmaz, ticaret burjuvazisinin zorlaması; ifadesini, sivil-asker bürokrasi ve bürokrasi dışındaki aydınların tavırlarında bulmaktadır. Yarı-feodal hakim sınıf ise dönüşümde tam bir etkinlik göstermiş durumda değildir. Ayrıca devletin içine düştüğü çıkmaz ise en fazla sivil-asker bürokrat tabakaları rahatsız etmektedir. 1876'larda Batı, Osmanlıda etkin olmasına rağmen tam bir egemenlik kurmuş değildir. Bu açıdan, 1876'da Birinci Meşrutiyet'in ilanında etkinlik, «Devleti kurtarmak» isteyen, sivil-asker bürokrat tabakalardadır. Amaç; şer'i devletten, meşruti idareye geçmek; Batı ile işbirliğini geliştirmek, Batı kurumlarını Osmanlıya taşımaktır. Böylece; devlet kurumundaki dini unsurlar da gerileyecektir.

Birinci Meşrutiyetin ilanı ile, gerçekten de aydınlar ve bürokrasi güç kazanmış, «Anayasa» ve «Meclis» ile varmak istedikleri hedef gerçekleşmiştir. Bu dönemde Batı, Osmanlı devletinin devamında yarar görmekte, toplumdaki güçlerin ağırlığına göre ittifaklarını kurmakta ve ağırlığını duyurmaktadırlar. Birinci Meşrutiyet'in ilanında, devlet kurumundaki dini unsurlar, henüz ağırlığını yitirmemiş durumdadırlar. Ayrıca karşılarındaki kuvvetler de yeterli açıklık kazanmamıştır. Egemenliğini henüz tam olarak yerleştirmemiş olan Batı ise, Batı'ya yönelik olmasına rağmen Meşruti idareye kuşku ile bakmaktadır. «Bu nitelikteki meclislerin mali kavramlardan dahi haberi yoktur» diyerek, karşı tavırlarını belirtmektedirler. Saray otoritesinin devamında yarar görmekte ve ittifakları arasında ağırlığı olan gücü desteklemektedirler. Birinci Meşrutiyet fazla sürmemiş, Abdülhamit meclisi feshetmiştir. 1876-1908 arasında, Batı, Osmanlı topraklarındaki imtiyazlarını genişletmek adına, Abdülhamit yönetimini desteklemiştir. «Osmanlı İmparatorluğunun yerine geçecek bir devleti yaratmadan, onun aynen devam etmesinde, bizler için büyük yararlar vardır» demektedirler.

Meclisin feshi, devlet kurumundaki sivil-asker bürokratların gerilemesi, dini unsurların ağırlık kazanması demek olup, aralarındaki mücadele ilerici-gerici kavgası biçiminde hızlanmaktadır.

Meclisin feshi ile birlikte, Meşrutiyet isteyen sivil-asker bürokratlar ve aydınlara karşı baskıya geçilmiştir. Baskı sonucu yurt dışına kaçanlar ve İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde gizli teşkilatlar kurarak Abdülhamit yönetimine karşı çıkanlar görülmektedir.

1908'lere kadar ülkede değişim, dini unsurlar aleyhine gelişmiş, Batı ile işbirliğine geçenler çoğalmış, ticaret burjuvazisi güç-

lenmiş, özel mülkiyete yönelik daha da hızlanmıştır. Bir taraftan da yarı-feodal hakim sınıftan, ticarete yönelik başlamaktadır. Dini unsurlar; bu gelişime ters düşmekte, şer'i idare toplumsal değişime cevap verememektedir. Bu koşulların sonucu olarak Osmanlı Devleti daha da sarsılmakta, çeşitli yerlerde isyanlar çıkmakta ve saray yönetememe durumuna düşmektedir. Sivil ve askeri bürokrasi ise, kendisini özdeşleştirdiği devletin bu sarsılmasında, bütün suçu dini yönetimde görmektedir.

Devletin içine düştüğü yönetememe durumunu gören saray, değişime uymak zorunda kalarak, 1908'de İkinci Meşrutiyet'i ilan etmiştir. Meşrutî düzenin gereği olan mekanizmada ise sivil-asker bürokrasi, özellikle ticaret burjuvazisinin desteğinde ağırlık kazanmış, dini unsurlar gerilemiştir. Burjuva devletine doğru olan bu yönelişte, ister istemez, devletin kullanacağı elemanlar, Osmanlı Batıcı aydını olmaktadır. Batı ise bir yandan Osmanlı içindeki ittifaklarını genişletmeye çalışırken, diğer yandan İmparatorluğun tekrar ayakları üstüne basmasından endişe etmektedir.

İkinci Meşrutiyet'e kadar ülkede kurulmuş olan gizli teşkilatların en önemlisi, sivil-asker bürokrasinin, ticaret burjuvazisinin taleplerini dile getiren, İttihat-Terakki Cemiyeti olmuştur.

1908'lere doğru, İngiltere, Fransa, Çarlık Rusya'sı, Osmanlı İmparatorluğunu paylaşmak için görüşmeler yapmaktadırlar. Diğer yandan da özellikle İngiltere, İttihat ve Terakki'yi desteklemekte, safına çekmeye çalışmaktadır. Fakat bu dönemde Almanya da İngiltere ve müffetiklerine karşı Osmanlı üzerinde egemenliği ele geçirmeye çalışmaktadır.

Bu ortam içinde ilan edilen Meşrutiyet ile seçimlere gidilmiş, İttihat ve Terakki'nin desteklediği adaylar seçimi kazanmıştır. Programları ise niteliklerini açığa vurucu durumdadır. Kısaca sıraladığımız zaman şu özetlemeyi yapabiliyoruz :

1 — Demiryolu işletme maliyetini düşürmek, maden kaynaklarına demiryolu döşemek, yeni demiryolları yapmak, karayollarını geliştirmek,

2 — Yabancı sermayenin gelmesini sağlamak,

3 — Dedeağaç, Samsun ve Mersin'de ticari limanlar yapmak,

4 — Fransız mühendislerinin çalışması ile Vardar, Meriç ve Kızılırmak'ı ulaşımda kullanılabilir hale getirmek,

5 — Ticaret, sanayi ve ulaştırma alanında şirketler kurmak.

Program, Türkiye hammadde kaynaklarından Avrupa emper-

yalızminin yararlanması ve Türkiye'nin daha iyi pazar olmasını sağlamak istemektedir. Yabancı sermayeyi çağırırken açıkça, işbirliğinin İttihat ve Terakki ile yapılabileceğini önermektedir.

Batının, Osmanlıdaki anayasa düzenine karşı tavrı iki yönlü olmaktadır. Gelişen olaylar içinde gerçek amaçlarını, Lenin teşhis ederek, değerlendirmesini yapmaktadır :

«Türkiye'deki Anayasa düzeninin gelişmesini ve güçlenmesini gönülden arzulayan, Genç-Türklerin ılımlı davranışlarını öven yazılara inanmamamız gerekir. Bütün bu yazılanlar, günümüz Avrupasındaki Hükümetlerin ve burjuvaların tipik çıkarıcı yargılarıdır. Bunlarda en küçük bir içtenlik aramak yersizdir. Açıktır ki, Türkiye ve İran'da gelişen demokratik hareketin bütün Asya'ya sıçramasından korkulmaktadır.» Gerçekten de Batı, kendisine karşı patlamalar istememekte, herhangi bir demokratik ve anayasal hareketin emperyalizme karşı tavırda yönelmesi ihtimalini hesaba katmaktadır. Zamanın İngiltere Dışişleri Bakanı sorunlara şu görüşü ile yaklaşmaktadır :

«...Türkleri, tutmak istemeyeceğimiz bir ele uzandığımız intibahını vererek şüphelendirmekten kaçınalım... Eğer Türkiye gerçekten Anayasanın işlenmesini sağlar, kendi ayakları üzerinde duracak kadar güçlenirse bunun etkileri şimdiden göremeyeceğimiz noktalara kadar uzanır... Şimdi Türkiye bir milletvekilleri meclisi kurup yönetimini geliştirince, Mısır'daki Anayasa hareketleri büyük bir güç kazanacak ve bizim bu taleplere karşı koymamız imkanı da kalmıyacaktır... Anayasa isteyen Mısır halkının karşısında silah ve askeri kuvvet kullanmak zorunda kalabiliriz.»

Gerçekten de İngiltere politikasını kendi yararınca, ustaca yürütmekte, muhtemel tehlikeleri hesap ederek Osmanlı İmparatorluğunu, Orta Doğu'daki ve Asyadaki çıkarları açısından değerlendirmektedir. Aleyhlerindeki birikimleri lehlerine yöneltecek şekilde kullanmaktadır. Halklara tanınan belli tavizler, temele inmiyen haklar, gerçekte kendi çıkarlarının devamını sağlamaktadır. Bir yandan milliyetçi hareketleri desteklemiş gibi görünmekte, halklar birbirine düşürülmek istenmekte, diğer yandan anayasal hareketlerin gelişiminden korkmakta, tedbirlerini almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu yerine ise, kendilerine bağımlı birçok devlet kurabileceklerini hesabetmişlerdir. Lenin ise, bu konuda şunları söylemektedir :

«Mayıs 1791'de ileri görüşlü devlet adamları, Polonya'da bir dizi reformlar yapmışlardı. Prusya kralı ve Avusturya İmparatoru 3 Mayıs Anayasasını kutlayarak, komşu ülkeye... sevinçlerini belirttiler... 1793 Ocak'ında ise Prusya, Avusturya ve Rusya, Polonya'nın paylaşılması ile ilgili anlaşmayı imzaladılar.



«Ağustos 1908'de Genç-Türkler reformlarını alıılmamış bir yumuşaklıkla gerçekleştirdiler. Bütün dünya bu davranışlarından ötürü onları kutladı. Şimdi ise Ekim 1908'de Türkiye'nin paylaşılması ile ilgili yeni gelişmelere şahit olmaktadır.»

«Olayların arkasındaki gerçek kendini göstermektedir... Türkiye'nin paylaşılmasından Rusya, Avusturya, Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin vazgeçmeye niyetleri yoktur.»

«Bütün kapitalist ülkeler şu anda ortadaki pastadan en büyük parçayı ısırarak yarışını sürdürmektedirler.»

İttihat ve Terakki, paylaşım anlaşmaları yapılırken iktidarını kurmakta, Birinci Dünya Savaşına doğru «Devleti kurtarma» adını giştirdiği hareket İmparatorluğun son bulması ile sonuçsuz kalmaya başından mahkum olmaktadır. Osmanlı bürokratları-aydınları hiçbir zaman «Devleti dışardan yıkacak güçlere karşı kurtarmak» gibi bir kavrama ulaşmamışlardır.

Birinci Dünya Savaşına doğru, dünya emperyalist güçlerinin davranışları, yönelişleri savaşı çok önceden kaçınılmaz kılarak gelişmektedir.

İngiltere, Mısır, Sudan ve Kıbrıs'ı almış, Arabistan yarımadasına yönelmiştir. Arap aşiretlerini ve Doğu Anadolu'da yerleşmiş bulunan Ermenileri Osmanlılara karşı harekete geçmeleri için teşvik etmekte, halklar sorununa, halkların bağımsızlığı için değil, Osmanlı paylaşımını ve parçalanışını gerçekleştirmek adına yaklaşmaktadır. Çarlık Rusyası ise Boğazlarda hak iddia etmektedir. İngiltere ve müttefikleri belli planlar içinde hareketlerini genişletmekte, İtalyanın Trablusgarb'ı almalarını oldu bittiye getirmekte, Yunanistan'a Ege adalarının alınması öngörülmektedir. Böylece hem Osmanlı topraklarından parçalar koparılmakta, hem de Almanya çembere alınmaktadır.

Karşılarındaki diğer emperyalist güç Almanya ise, Osmanlı topraklarında elde ettiği imtiyazlarla Doğu'ya uzanmaya çalışmaktadır. Aralarındaki sürtüşme ve çelişki gittikçe büyümüştür.

Aynı süreç içinde her iki saf ta, Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerini etkilemeğe ve kendülerinden yana çekmeğe çalışmaktadırlar.

İşbirliğine geçtikleri güçler ise, Osmanlıda değişik olmuştur. İngiltere ve Fransa azınlıklar ise ortaklık kurarken; Almanlar, «Türk» olanlarla işbirliğine geçmişlerdir. Bu işbirliği ile ağırlıkları daha da artmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda ise, Balkan Savaşı yenilgisi üzerine İngiliz taraftarı hükümet düşürülünce yerine İttihat ve Terakki'ye dayanan Alman taraftarı hükümet geçmiştir.

İngiltere'nin hakimiyetini sarsan ve çıkarlarını tehlikeye düşüren son darbe, yeni hükümetin seçilmesi olmuştur. İngiltere kendisine karşı olan hükümet başkanı Mahmut Şevket Paşa'ya karşı suikast tertiplemiş ve öldürtmüştür. Suikaste karışan İngiliz ajanları İstanbul'dan uzaklaştırılırken Osmanlı hükümeti Almanya'dan yana olduğunu açıkça belirtmiştir.

Birinci Dünya Savaşına Osmanlı İmparatorluğu Almanların yanında katılmakta, savaş sonu eski güçlerini kazanacaklarını ummaktadır. Oysa bu savaş, gerçekte çökmüş olan İmparatorluğun tarih sahnesinden çekilmesinin noktasını koyacaktır.

Savaş yılları içinde İttihat ve Terakki yönetiminin, özellikle İngiliz ve Fransızlarla, onların işbirlikçilerine karşı tavrı takındıklarını görmekteyiz.

1914 yılında yabancı tüccarlara ve yabancı malların dolaşımını sağlayan işbirlikçilere, «Türk» olan işbirlikçilerden daha çok imkan sağlayan Kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Savaş içinde olduğundan İngiliz ve Fransızlar, bu tavıra karşı bir ses çıkaramamışlar, fakat Osmanlı üzerinde egemen güç olan Almanya itiraz etmiştir. Gene de savaş sonuna kadar Kapitülasyonların uygulaması durdurulmuştur. İttihat ve Terakkiçiler savaş yıllarında «Milli İktisat» adını verdikleri iktisadi politikayı uygulamışlardır. Bu politikanın temel hatları şöyle olmaktadır :

- 1 — Kapitülasyonlar kaldırılmıştır,
- 2 — Osmanlı Bankası'nın elinden para çıkarma yetkisi alınmıştır,
- 3 — Tarım araçlarının ithalinden gümrük alınmamış, büyük topraklılara çeşitli imtiyazlar tanınmıştır. Kendileri askerlikten muaf tutulurken, ayrıca ellerinde bulundurdukları her 500 dönüm toprak için, askerlik çağına gelmiş üç kişiyi de askere göndermeme yetkisine sahip olmuşlardır.
- 4 — Yabancı şirketlerin işleyişine kayıtlar konmuştur. Yalnız bu kayıtlar, yabancı sermayeye karşı olmamış; her türlü yazışma ve defter tutmanın türkçe olması, şirketlerin «Türk» personel kullanması şart koşulmuştur.

5 — Sanayi kuracak kişilere imtiyazlar tanınmış, her tesis için 5000 metrekaarelik bir arsanın para alınmadan verilmesi karar alınmıştır.

na alınmıştır. Ayrıca, her sanayici 15 yıl vergiden muaf tutulmuştur.

6 — Sanayicilere inşaat ruhsatlarının ücretsiz verilmesi, makina ve ülkede yetişmeyen hammadde ithalinden gümrük vergisi alınmaması kararlaştırılmıştır. İhraç edilen mallardan da vergi alınmayacaktır.

7 — Bütün bu imtiyazlar «Türk» olanlar için geçerlidir.

Bu temel haklar içinde «milli iktisat» karvamı ve niteliği belirlenmekte, ülkede yerli bir sermayedar sınıfı yaratılmak istenmektedir. Dikkatimizi çeken unsur, yaratılacak yerli sermayedarın «Türk» olmasının önerilmesidir. Özünde yabancı sermaye ve emperyalizme karşı bir tavır yoktur. Amaç, ülkedeki azınlıkların elinden imtiyazların alınarak «Türk» olana devredilmesidir.

Osmanlı İmparatorluğunun toprak dağılımındaki çözülme ile birlikte, özellikle İstanbul'a gelen Osmanlı zengini bu politika ile burjuvalaşmak, işbirlikçi ticaret ve sanayide hakim olmak istemektedir. Ve bu değişim, iedolojik kaynağını «Türk milliyetçiliği» akımında bulmaktadır. Balkanlarda Osmanlılara karşı milliyetçilik akımlarının gelişmesi, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde de Türk milliyetçiliğinin gelişmesini sağlamaktadır. Ne var ki, bu akım, halkın kurtuluşu; refah seviyesinin yükselmesi konularının ötesinde, «Türk» olan hakim sınıfın, imkanları elinde toplamasına yaramaktadır. Ve **dönüşüm** halindeki hakim sınıflar, İttihat ve Terakki ile siyasi iktidarı ellerinde bulundurmaktadırlar. Savaş öncesi ülkede etkin olan emperyalist güçlerden, Almanya'yı seçtiklerinden dolayı, diğer emperyalist güçlere karşı durabileceklerini sanmaktadırlar. Daha önceden İngiliz ve Fransızların çoğunlukla «azınlıklarla»; Almanların, «Türklerle» işbirliği yaptığı görülmüştür. Böylece azınlıkların elinden imtiyazların alınma çabası ve «Türk» milliyetçiliği akımının Alman emperyalizmi yararına işlediğini söyleyebiliriz. İktisadi egemenliğin Almanya'nın eline geçmesi ile de Dünya Savaşına İngilizlerin ve Fransızların karşısında girmeleri doğal olmaktadır.

Savaş yılları içinde, bir yandan yeni bankalar ve anonim şirketler kurulurken, hayat pahalılığı artmıştır. Bu yıllar Ziraat Bankası çalışma alanını geliştirmiş, çiftçiye kredi vermek dışında, tarım şirketlerine ortak olma, hayvan, tohumluk alım-satımı ve benzeri alanlarda çalışmalara girişmiştir. Arka arkaya Milli İktisat Bankası (1910), Terakki-i Servet Şirket-i Osmaniyesi (1910), Konya Milli İktisat Bankası (1910), Adapazarı İslam Ticaret Bankası (1913), Manisa Bağcılar Bankası (1917) açılmıştır.

**Kurulan Anonim Şirketler ise Yıllara göre şöyledir :**

<b>Yıl</b>	<b>Anonim Şirket Yeni Kurulan</b>	<b>Yıl</b>	<b>Yeni Kurulan Anonim Şirket</b>
1909	3	1914	10
1910	13	1915	15
1911	22	1916	15
1912	8	1917	10
1913	5	1918	19

Savaş öncesi ve savaş içinde kurulan bu şirketler savaş süresince büyük kârlar elde etmişlerdir. Sanayiye tanınan imtiyazlara rağmen, ticaretin daha kârlı bir alan olması, sanayi yatırımlarının yapılmasını önlemiştir. Bu yıllar, ticari hayatta en önemli sorun nakliye konusu olmakta, demiryolları ordu ihtiyaçlarını temin etmek ve yerine ulaştırmak işi ile daha fazla meşgul olduğundan dolayı, ticari mallar için vagon tahsisi sorunu ortaya çıkmakta ve vagonlar asker bürokratlar tarafından tahsis edilmektedir. Böylece askeri bürokrasi ile işbirliği yapan tüccarlar, kârlarını artırırlarken, diğerleri mallarının dağıtımını sağlayamamakta; yada mal getirememektedirler. Ayrıca askerlerin ticaretle uğraştıkları da görülmektedir. Savaş sonuna doğru, ordu mübayaası, nakliye tekelisi, fiyatların yükselişi ile zenginleşen «savaş zenginleri» ortaya çıkmıştır.

Savaş zenginleri çoğunlukla Türklerdir. Aralarında Türklerle işbirliği yapabilen azınlıklara da rastlanmaktadır. İttihat ve Terakki'nin Türk olan tüccara ağırlık veren anlayışı Talat Paşa'nın sözleri ile açıklanmaktadır : «Her harpte Türk olmayan unsurlar zenginleşiyor, bu sefer Türkler zenginleşsin. Bu gerekli idi».

Hayat pahalılığına değinecek olursak temel ihtiyaç maddelerindeki yükseliş bize yeterli fikir verecektir :

	<b>1914</b>	<b>1918</b>
	(Kuruş)	(Kuruş)
Şeker	3	250
Zeytinyağı	8	180
Peynir	12	280
Pirinç	3	90
Bir Çuval Un	99	5100

Bu hayat pahalılığından yararlanan ise sözünü ettiğimiz savaş zenginleri olmaktadır. Bunların «milliliği», yabancılarla işbirliği yapmamaları anlamında değildir. İmtiyazların Türk olanların elinde top-

lanması, azınlıkların imkanlarının kısıtlanması anlamındadır. Milli olmayan, fakat Türk olan bu ticaret burjuvazisi, olduğu gibi yeni Türkiye Cumhuriyetine geçecektir.

İttihat ve Terakki'nin büyük çiftçilere tanıdığı imtiyazlar, ileride, köklü bir dönüşümü engelleyen tabakalardan biri olarak, yarı-feodal toprak ağalarının güçlenmesini sağlamış, nüfuz yetkisini çoğaltmış, halk üzerindeki otorite ve baskılarını pekiştirmiştir.

Bürokratlar ile tüccarların işbirliği, bürokrasiden ticarete kayış; yavaş yavaş bir gelenek haline gelmekte, devlet eliyle fert zengin etme anlayışı yerleşmektedir. Bu yıllar; eğitim ve sanat alanlarında, din ve laiklik konusunda yönelişler görülmektedir. «Halka doğru», «Milli Talim ve Terbiye», «Türk Ocakları» dernekleri kurulmuş, bunlarla halkın eğitimine yaklaşılabileceği sanılmıştır. Konservatuarlar açılmış, resim sergileri düzenlenmiş, laikliğin ilk belirtileri ortaya çıkmış, ilk okullarda dini eğitim yerine, Batıya yönelik eğitim sistemi yerleştirilmeye çalışılmıştır. Yeni bir Evlenme Kanunu ile, din farkı olmaksızın, evlenme, Medeni Memurluklarca yapılmaya başlanmıştır. Kadın haklarından sözedilir olmuş, Latin Harflerinin kullanılma deneyine geçilmiştir.

İttihat ve Terakki'nin savaş yılları içinde özetlediğimiz uygulamaları ve sonuçları, anlayışları, yeni Türkiye Cumhuriyetinin anlayış ve yönelişine kaynaklık edecektir.

Osmanlı İmparatorluğu 1918'de fiilen son bulmuştur. Lozan Anlaşmasının imzalanması ile yeni bir devlet, tarihi çizgisini yaşamaya başlayacaktır. Bu tarihi çizgiyi ise, Osmanlı toplumunun son gelişim noktasındaki sınıflar, özellikle bunlardan güçlü olan; eşraf-ağa- mütegalibe ve ticaret burjuvazisi etkileyecektir. Bu etkilemeyi yeni devletin kuruluşundan itibaren görmekteyiz. Tekrar etmeyi zorunlu gördüğümüz nokta şudur: Toprak «yönetim» hakkından gelen, özel mülkiyete yönelen Osmanlı hakim sınıfları, 1918'e burjuvalaşmaya dönüşme süreci içinde ulaşmıştır. Cumhuriyet dönemine aktarılan Osmanlı toplumunun sınıfsal yapısı içinde yeni bir sınıf göremiyoruz.

Emperyalizmin varlığı; Osmanlı toplumu içinde «milli burjuva» sınıfının doğmasını engellemiş, hakim sınıfların emperyalizme bağlı olarak dönüşümünü sağlamıştır.

1918'de savaştan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu, emperyalist ülkelerin önceki paylaşım planlarına göre, paylaşılmaya başlanmış, işgal edilmiştir.

Tarihsel gelişimin sonucu olarak ise; gelişimi içinde emper-

yalist Batı ile ekonomik ve ideolojik bütünleşme içinde olan, Osmanlı hakim sınıf ve tabakalarının, emperyalizm'le çıkar çelişkisi söz konusu değildir. **Parçalanmış olan Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kurulan yeni devletlerden biri olacak olan, yeni devlete yönelik eylemi, bu hakim sınıf ve tabakaların yönlendireceği açıktır.** Yeni devlete yönelecek olan eylem içinde, emperyalist Batı ile işbirliğini öngören, hakim sınıf ve tabakalar dışında; **tayin edici özelliği olmayan, karşit unsurların da olacağı açıktır.** Ancak, temel nitelikleri, emperyalizm'le ekonomik ve ideolojik bütünleşme olan, Osmanlı hakim sınıf ve tabakaları yeni devlete yönelik eylemde, **tayin edici unsur** olarak yer alacaktır. Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu kesimini de paylaşmak isteyen emperyalist batılı ülkeleri; olayların gelişim doğrultusunda, bu isteklerini yeni bir biçime sokarak, sonunda yeni devleti tanıma durumuna getirecek olan temel etkenler ise şunlar olacaktır :

a) Devlet kurma adına, salt ve dar anlamda bir «kurtuluş» eylemi yürüten hakim sınıf ve tabakaların, sonunda, emperyalist Batı ile ideolojik ve ekonomik bütünlük içinde olacağı, eylem içinde daha da açıklık kazanacaktır. Bu durumda, kolonialist sömürüden emperyalist sömürüye geçen batılı emperyalist ülkeler için; işgali altındaki topraklar yerine, kendi kontrollarındaki «bağımsız» idare yeğdir,

b) Rusya'da Çarlığın devrilip, yerine sosyalist devletin kuruluşu, batılı emperyalist ülkeler için azımsanmıyacak bir tehlikedir. Rusya'da yeşeren yeni gücün ideolojisi ile mücadeleyi, kendine temel alacak olan ve bunun garantisini, «kurtuluş eylemi» içinde verecek olan, eylemin yönlendiricisi durumundaki hakim sınıf ve tabakaların; emperyalizm'in temeldeki uzlaşmaz çelişkisi olan, işçi sınıfı ideolojisi karşısında tamponluk görevini üstlenebilecekleri, açıklık kazanacaktır.

#### KAYNAKLAR :

- 1 — Profesör AKDAĞ, Mustafa : «Celali İsyancıları.»
- 2 — Profesör BARKAN, Ömer Lütfü : «Osmanlı İmparatorluğu Bütçesine Dair Notlar» : İktisat Fak. Mecmuası. Cilt: 15.
- 3 — Profesör BARKAN, Ömer Lütfü : «16. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'nin Geçirdiği İktisadi Buhranların Sosyal Yapı Üzerindeki Tesirleri.»
- 4 — CEM, İsmail : «Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi.»
- 5 — ÇAVDAR, Tefvik : «Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu.»
- 6 — DİVİTÇİOĞLU, Sencer : «Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu.»
- 7 — KÜÇÜKÖMER, İdris : «Düzenin Yabancılaşması.»

- 8 — LENİN, V.İ. : «Le Mouvement de Liberation Nationale Des Peuples d'Orient.»
- 9 — SENCER, Muzaffer : «Osmanlı Toplum Yapısı.»
- 10 — UZUNÇARŞILI, İ.H. : «Osmanlı Tarihi» : 3 ncü Cilt.
- 11 — «Türkiyede Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı» : Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayını.

### DÜZELTME

ÜRÜN'ÜN İKİNCİ SAYISINDA YERALAN İNCELEME YAZISINDA; 44. SAYFA'DA, 15. SATIRLA BAŞLAYAN PARAGRAFTA, ÖNEMLİ BİR DİZGİ YANLIŞI OLMUŞTUR. GÖZDEN KAÇAN BU YANLIŞLIĞI DÜZELTİR, ÖZÜR DİLERİZ.

### PARAGRAFİN DOĞRUSU :

Bu açıdan, Osmanlı toplumunda, «bir üst üretim biçimine doğru yöneliş, devrimci bir yoldan **olmamakta**», toplumun değişim ve gelişiminde; «dönüşüm içindeki» hakim sınıflar ve kapitalist Batı ile «işbirliği» tayin edici unsurlar olmaktadır.

TÜSTAV

ÇEVİRİLER





# bilimsel düşünce metodu (\*)

## DIYALEKTİK, NEDEN AYNI ZAMANDA BİR MANTIKTIR

«Marx bize (büyük M ile) bir Mantık bırakmadı, fakat bize Kapital'in mantığını bıraktı. Bizi ilgilendiren sorun için bundan mümkün olduğu kadar tam yararlanmak gerekecektir. Kapital'de Marx, Hegel'de değerli olan ne varsa alarak ve geliştirerek tek bir bilime, materyalizmin bilgi teorisini, diyalektiği, mantığı (üç kelime gerekli değildir: bu üç kelime tek ve aynı şeydir) uygulamıştır.» (1)

Lenin, sadece Felsefe Defterlerinde (Cahiers philosophiques) değil, daha bir çok kez aynı düşünceyi tekrarlamıştır. Lenin, «Karl Marx» adlı yazısında şöyle yazmaktadır : «Hegel de olduğu gibi Marx'ın da kavramında, tarihsel görüş açısından diyalektiğin konusu; bilginin, bilgisizlikten bilgiye geçişin kökenini ve gelişimini incelemek ve genelleştirmek olarak kavrayan ve bugün bilgi teorisi veya gnozeoloji olarak adlandırdığımız şeyi içerir» (2). Bundan dolayı da diyalektik, mantık problemlerinin olduğu kadar, marksist felsefenin bütünüünün problemlerinin anlaşılmasında büyük bir önem taşır.

(\*) Bu yazı, S.S.C.B. Bilimler Akademisi muhabir üyesi Pavel Kopnin'in, S.S.C.B. Bilimler Akademisi'nin, «Sciences Sociales» adlı dergisinin 1971 tarihli, 3. sayısındaki makalesinden çevrilmiştir.

Bunun, marksist felsefenin sadece mantığa indirgeneceği ve konu olarak sadece düşünce ve düşünce biçimlerini içerdiği anlamına hiçbir zaman gelmeyeceği açıktır. Felsefemizin konusu, tek başına doğaya, topluma veya insan düşüncesine indirgenemez. Marksist felsefe sadece doğanın genel yasalarıyla sınırlanır, bir doğa felsefesinden başka bir şey olmaz; marksist felsefe sadece düşünce yasalarıyla sınırlanır, bilgi hareketinin (bilgilenmenin) öznel biçimlerini inceleyen bir mantıktan başka bir şey olmaz; ve yine, marksist felsefe sadece toplum yasalarına indirgenirse, sosyal bilgi metodolojisine hizmet etmeyen felsefi-olmayan bir çeşit sosyoloji olur.

İşte bu yüzden felsefeyi (marksist) mantığa ve konusuna insan düşüncesine indirgemek bir marksist yaklaşım metodu değildir, ve Lenin bu tavrı mutlak olarak kabul edilemez bir tavır olarak nitelmiştir. Felsefenin mantıkla özdeşleştirilmesinin neo-kantizme (yeni-Kantçılık) ve neo-pozitivizme (yeni-pozitivizm) özgü olduğu bilinmektedir. Bazı neo-pozitivistler bu özdeşlikten hareket ederek, felsefenin, bilimin bir mantıki analizine indirgenmesi durumunda felsefi araştırmanın özgüllüğünü pratik olarak ortadan kaldırdıklarının farkına varmışlardır.

Bu nedenden dolayı içlerinden bazıları, bugün, eskiden «Occam'ın usturasıyla» (\*) kesip atıktan sonra ihtimamla içinden sıyrıldıkları; eskiden beri (geleneksel olarak) varlık bilimsel (ontolojik) ve metafizik olarak nitelenen problemleri yersiz düşünceler olarak göstermeye çalışmaktadırlar.

Örneğin A.J. Ayer, doğa bilimlerinin felsefeye getirdiği problemleri, mantığa değil, bilgi metodolojisine bağlamaktadır; çünkü bu problemlerin cevaplarını farklı bilimsel kavramların ve teorilerin açıklamasından çok, genel ilkelerin oluşturulmasında görmektedir. (3) Oysa, mekan, zaman, neden v.d. gibi nesnel dünyaya, olguların ve ilişkilerin doğasına açılan içerikleri bulunan bu genel ilkeler sadece insan bilgisi ile, ilgili değildir.

Pozitivizm, saf felsefi problematiği ortadan kaldıramadığından

(\*) Wiliam Ossom : Skolastik felsefenin son döneminin en önemli düşünürüdür. Occam, inanç ile bilgi arasında doldurulamaz bir ayrılık koymuştur. «Çifte doğru» öğretisi olarak da isimlendirilen bu felsefeye göre, Tanrı ile gerçeği aşan dünya ile ilgili bütün bilgilerimiz, sadece inanç önermeleridir. Bu önermeler, Kutsal Kitabın otoritesi ile Kilisenin geleneğine dayanarak ancak inanılarak kabul edilebilir. Bunlar ne tanıtlanabilir, ne de tanıtılamada ilkeler olarak kullanılabilir. Felsefe, bilim (akıl bilgisi) ise, artık teolojiye bağımlı değildir. Bilgi inançtan bağımsızdır. Occam'ın usturası olarak kastedilen şey, buradan da anlaşıldığı gibi, bilgi ve inancın kesinlikle birbirinden ayrılması olmaktadır. (çeviren)

ve bunun yerini son derece dar bir mantıkla dolduramadığı için; varlığa ve bilgiye dönük metafizik, problematiğe geri dönüş, pozitivizme yakın çevrelerde tekrardan moda olmaya başlamıştır.

Fakat konusu varlık ve bilgi olan bir felsefe ne olmalıdır? Bugüne kadar bunun üzerinde yeteri kadar belirsiz şu öneriler ileri sürülmüştür : bu felsefe «dogmatik değil, fakat spekülatif (kurgusal) olmalıdır; evrensel bir sistem olmamalıdır, çünkü, teori herşeyi açıklamaksızın sadece birkaç şeyi açıklayabilir; bu felsefe, a priori (deney öncesi) karakterde olmalıdır, çünkü teorinin amacı bugün evren ve bizzat kendimiz hakkında bilinen olguların açıklanmasıdır.» (4)

Gerçekte bugün ontolojiyi savunan düşünürler, felsefenin temel sorunundan sıyrılmayı denemektedirler. Bu koşullar içinde, bu düşünürlerin doktrini, bilimsel modern felsefenin ilerleyişinden uzak ve idealizm alanı üzerine utanç verici bir şekilde yerleşmiş, spekülatif (kurgusal) bir ontoloji olabilir ancak. Böyle bir metafizik, neo-pozitivist felsefe kadar söz götürür bir yapıdadır. Bunlar burjuva dünyasının kendi kısır döngüsü içinde periyodik olarak spekülatif metafizikten, pozitivizm ve dilbilimci felsefe biçimlerine geçen, buradan da tekrar spekülatif metafiziğe kayan iki üç görüş olup, burjuva dünya görüşü bu iki üç görüşün dışına taşamamaktadır.

Neo-pozitivistlerin «araştırmalarından» belli açılardan önemli dersler çıkarılabilir. Şöyle ki; felsefenin sadece bir mantık ve bilgi teorisi olmayıp, aynı zamanda bir ontoloji, bir varlık felsefesi de olduğunu ileri sürmekle, felseyi formel mantık problemlerine, bilimsel dil mantığı analizi problemlerine indirgeme girişimlerinden doğan kusurlar, ortadan kaldırılamaz. Soruna bu türlü yaklaşım yeni değildir: bunu Hegelden ve hatta Kant'tan önceki felsefede de görürüz.

Felsefi düşüncenin bütününe gelişimini ve bütün deneylerini gözönüne alan marksizm, sorunu tamamen farklı bir biçimde kavrar. Geçmişin düşünürleri ya özne ile nesneyi birbirinden ayırıyorlar, ya da her ikisini basit bir bağla birleştiriyorlardı : özne ve nesne, insan düşüncesi ve onun dışında olan gerçeklik vardır; felsefe, ontoloji ve gnozeoloji olarak ikiye bölünerek birini ve diğerini (özne ve nesne) ayrı ayrı inceler ve böylece felsefi antropoloji durumuna gelir. Oysa, F. Engels ve ondan sonra da V. Lenin, nesne ve özne arasında sadece birinin ve diğerinin varlığını tanımaktan öteye çok karmaşık ve diyalektik bir bağ olduğunu göstermişlerdir.

Diyalektik materyalizm, insanı, nesnel gerçeklikten; özneyi nesneden farklı göstermekle kendini sınırlamaz. Bu farklılık, yani özne ile nesne arasındaki ayırım olmasaydı, hiçbir felsefi sistemin müm-

kün olmayacağı açıktır, çünkü, felsefenin bizzat temel sorunu olan insan bilinci ile bu bilinci çevreleyen nesnel gerçeklik arasındaki ilişki, insan ve onun dışındaki nesnel gerçeklik arasındaki ayrımı varsayar. Fakat felsefe, özne ve nesne arasındaki farklılıkları belirledikten ve bunların (özne ve nesne) varlıklarını hareketin özgül yasaları ile saptadıktan sonra duraklarsa, Kant örneğinde olduğu gibi, agnostisizmden (bilinemezlikten) öteye gidemez. Lenin, «Kant'ta bilgi, doğayı ve insanı böler (birbirinden ayırır); gerçekte, onları birleştirir» (5) diye yazarken, kantizmin bu zayıflığına işaret etmekteydi.

Hegel, özne ve nesne arasındaki boşluğu doldurmak için ileri doğru çok önemli bir pratik adım atmış ve düşüncenin, biçimlerinin ve yasalarının nesnelliği üzerinde ısrarla durmuştur : «Hegel, mantık biçimlerinin ve yasalarının boş bir zarf değil, fakat nesnel dünyanın yansımaları olduğunu gerçekten göstermiştir. Daha doğru söylenirse, Hegel bunu göstermemiş, fakat dahiyane bir şekilde tahmin etmiştir.» (6)

Hegel, bunu ancak tahmin edebilirdi, çünkü, özne ve nesne arasındaki bağlantının gerçek temelini bilmiyordu. Bundan da öteye, kendisini kurtaramadığı idealizmi; sadece insan bilincine indirgediği, öznenin ve sadece düşüncenin varoluşunun nesnel bir biçimine indirgediği, nesnenin yapısını bilmesini engelliyordu. Bu görüş açısından yaklaşıldığında, özne ve nesne arasındaki karşılıklı etkileşim, düşünce alanından nesnel gerçekliğe ulaşmadan, bir düşünce biçimi ile diğer bir düşünce biçimi arasındaki ilişkiye indirgenmekteydi. Karl Marx bu konuda, «Böylece Hegel için geçmiş ve geçmekte olan her şey, kendi düşüncesinde geçen herşeye tamamen uygundur» diye yazmıştır. (7)

Marksizm, özneyi nesneye, tarih içinde birleştikleri gerçek temel üzerinde bağlar; özne diyalektik, nesnel hareketin (diyalektiğin) aynısı, fakat doğadakinden farklı bir biçimde olanıdır.

Özne ve nesnenin en eksiksiz ve tam kaynaşması; insanların, nesnel yasalara uygun olarak gerçekleşen tarihsel pratiklerinde ortaya çıkar. Düşünce biçimlerinin ve yasalarının, kendi dışındaki nesnel gerçeklik karşısındaki ilişkisi, özne ve nesnenin bir genel diyalektik faktördür. «Materyalist görüş açısından, beynimizin düşüncelerini, nesnelere yansımaları olarak kabul etmekteyiz, yoksa gerçek nesnelere, mutlak düşüncenin şu yada bu derecesinin yansımaları olarak değil. Buradan da, diyalektik, dış dünyanın olduğu kadar insan düşüncesinin de (temelde aynı, fakat ifadelerinde farklı iki seri yasa) hareketinin genel yasalarının bilimine indirgenmiş oldu» (8).

Düşünce, nesnenin yasalarına göre hareket eder, çünkü; aksi

halde, pratikte şeyler yaratmak, insan düşünceleri temeli üzerinde nesnelere yaratmak, olanaksız olurdu. Gelişimin yasaları ve biçimleri bilindiğinde, bunlar teorik düşüncenin bilinçli olarak yararlanılan ilkeleri ve varoluş biçimleri (modaliteleri) durumuna dönüşür; ve işte bu nedenden dolayı, diyalektik, nesnel dünya olgularının gelişim teorisi olarak, bir mantık, bu dünyayı, yasalarını ve biçimlerini kavrayan bir düşünce bilimi olur.

Materyalist diyalektik, konusu düşünce olduğu için, bir mantık değildir. Tam tersine, materyalist diyalektik, şeylerin ve süreçlerin hareket yasalarını ortaya çıkardığı ve böylece; düşüncenin, nesnenin nesnel yapısını öğrenmeye (bilmeye) doğru ilerleyen hareketinin mantığı, metodu olduğu için bir mantıktır. Bu nedenden, Lenin, Hegel'i okurken şu düşünce üzerinde önemle durmuştur: «Mantık, düşüncenin dış biçimlerinin teorisi değil, fakat 'bütün maddi, doğal ve tinsel şeylerin' gelişim yasalarının teorisi —yani evrenin ve evren hakkındaki bilginin bütün somut içeriğinin gelişiminin— yani, dünya (üzerindeki) bilgi tarihinden çıkarılan sonuç, toplam, bilançodur.» (9)

Lenin Hegel'i okurken, mantığı sadece felsefe olarak değil, fakat diğer bütün bilimlere de bir mantık olarak kavramıştır: «Her Bilim uygulamalı mantıktır» (10) diye yazmıştır. Elbette ki, bu her bilimin konusu, düşünce, düşünce yasaları ve biçimleri demek değildir. Fakat, bilim, mantıktır; çünkü şeylerin ve süreçlerin hareket yasalarını düşünce biçimleri olarak kavrar, konusunu kavramak için belli bir yaklaşım yaratır. Bilimsel teoriler temeli üzerinde belli nesnelere uygulanan özel bilgi metodları oluşur ve bu anlamda her bilim, özgül bir nesneye uygulanan bir mantıktır.

Materyalist diyalektik, mantık olarak her bilimden; her nesnenin (genel olarak nesnenin,) gelişim yasalarının bilgisi temeli üzerinde, düşüncenin gerçeğe doğru ilerleyişinin evrensel metodunu yaratması; ve gerçeği bilme (öğrenme) çabası süresince, her bilimin (genel olarak bilimin), önüne çıkan mantık problemlerini çözümlemesi ile ayrılır. Bu nedenden dolayı, Lenin'e göre, nesnel gerçek sorunu, psikolojinin yada fenomenolojinin alanına değil, fakat mantığın alanına girer; ve Lenin, her bilimin, uygulamalı mantık olduğu ölçüde, bunu (nesnel gerçek sorununu) çözümlendiğini kabul eder.

Buradan da anlaşıldığı gibi, Lenin, materyalist diyalektiği, düşünce yasaları ve biçimleri ile sınırlanan bir mantığa indirgememiştir. Tersine, Hegel ve Marx tarafından çizilen yolu takip ederek, mantık kavramını; bilimsel teorik düşünce metodu olarak, bütün diğer doğa bilimlerine göre, bilginin nesnel gerçekliğe doğru ilerleyiş hareketinin mantığı olarak, marksist felsefenin bütün içeriği-

ne yaygınlaştırmıştır. Ve bu gerçekten de böyledir, çünkü, materyalist diyalektik her nesnenin, genel olarak nesnenin gelişim biçimlerini ve yasalarını ortaya çıkarır.

Diyalektik, bilimsel teorik düşünce metodu olarak, kesinlikle diyalektik mantıktır : nesneye yaklaşımda, diyalektik ve mantık aynı zorunluluklara uyarlar. Lenin, bunları şöyle formüle etmiştir : «Bir nesneyi gerçekten tanımak için, onun her yönünü, bütün bağlantılarını, ve 'aracılarını' kavramak ve incelemek gerekir. Buna hiçbir zaman bütünüyle varamıyacağız, fakat bütün yönlerini kavramak zorunluluğu bizi hatalardan ve gevşeklikten korur. Bu ilk noktadır. İkinci olarak : diyalektik mantık, nesneyi, gelişimi, kendine 'özgü hareketi' (bazen Hegel'in dediği gibi, değişimi) içinde kavramamızı gerektirir... Üçüncü olarak : insanın bütün pratiği, nesnenin eksiksiz «tanımlanmasına» hem gerçeğin ölçüsü olarak ve hem de insana gerekli olan ile nesnenin ilişkisinin pratik tayin edicisi olarak girmek zorundadır. Dördüncü nokta : diyalektik mantık, bize «soyut gerçek olmadığını» ve 'gerçeğin her zaman somut olduğunu' öğretir.»(11)

Lenin, diyalektiği, bilimsel teorik düşünce ilerleyişi olarak, düşüncenin bilinmiyenden bilinene doğru geçişi hareketinin bir diğer metodu olan, formel mantığın karşısına çıkarmıştır.

F. Engels ve V. Lenin; yasaları, metafizik düşünceye mantık temeli hizmetini gören, klasik formel mantık ile mücadele etmişlerdir. Bu nedenden, formel mantığın karşısına, «mantığın dar ufkunu parçalayarak, dünyanın daha geniş bir görüşünün tohumunu içeren»(1) diyalektiği çıkarmışlardır.

Modern formel mantığın konusu ise, artık, gerçekliğin kavranış biçimi olarak düşünce ve düşüncede öznel ile nesnelin özdeşleştirilmesi değildir; modern formel mantığın konusu, özel yapısı, anlam (semantik) kuralları ve ilgili formüllerin oluşturulması ile dilbilimdir. Modern formel mantığın metodu, sağlam ve tanımlayıcı bir düşüncenin ideal dilbilimsel (lengüistik) modellerinin oluşturulmasıdır.

Bu görüşten hareket eden bazı düşünürler, formel mantığın düşüncüyü incelemeyeceği üzerinde durmaktadırlar. Örneğin, Y. Lukasseviç, formel mantığın, düşünce ile, matematik bilimler kadar ilgili olduğunu belirtmektedir. «Modern formel mantık, mümkün olan en büyük açıklığa (sarahate) ihtiyaç duymaktadır. Bu hedefe ancak, gözle algılanabilir kalımlı işaretlere dayanan açık bir dilin yardımı ile ulaşılabilir. Böyle bir dil her bilime gereklidir... Her bilimse gerçek ulaşılabilir ve gerçekliği sınanabilir olmak için, herkes tarafından anlaşılabilir bir dış biçim içinde vücut bulmak zorundadır. Bütün bu ihtiyaçlar karşı çıkılamaz bir gerçektir. Modern formel man-

tık, bunun sonucu olarak dilin açıklığına çok büyük bir önem vermektedir. Formalizm olarak adlandırılan şey işte bu eğilimin sonucudur.»(13)

Dil, düşüncenin varoluş biçimidir ve formel mantık, sadece ve sadece kendi sonuçlarının dilde ifade edilen yönü inceler. Formel mantık için dil, bir araç değil, fakat bizzat kendi araştırma konusudur. Bu anlamda formel mantık, son zamanlarda büyük ilerlemeler kaydederken, eskiden yükümlendiği görevden, yani düşüncenin felsefi kavranılmasından uzaklaşmıştır.

Pratik olarak düşüncenin dilde varolduğu doğrudur; fakat marksist diyalektik orada durmaz ve sadece düşünceye indirgenemez; aksine, nesnel gerçekliğin yansıma biçimi olan düşüncenin içine nüfuz etmeye çalışır. Düşünce, insana, belli kurallara göre, belli dilbilimsel işaretler çıkarmak için değil, fakat düşünceler temeli üzerinde ve pratik vasıtasıyla, «şeylerden» başka «şeyleri» çıkarmak için gereklidir. Bu nedenden, şeylerin yapısının düşüncede yansıması da, kaçınılmaz olarak zorunludur. Diyalektik mantık, şeylerin ve ilişkilerinin nesnel kavranış biçimleri olan kavramlarla, yargılamalarla, teorilerle, hipotezlerle, v.d. ilgilenir. Buradan da anlaşıldığı gibi, mantık olarak diyalektik, düşüncenin dildeki varoluş ve ifade vasıtalarını (ifadelerde ve teorilerde düşünce bağlantılarının işaretleri ve biçimleri) değil; dili değil; fakat bizzat nesnel gerçekliğin zeka ile kavranılışının biçimlerini, nesnel ve öznelin özdeşleştirilme biçimlerini inceler.

Bu durumda iki sorun ortaya çıkmaktadır. İlk önce : düşünceyi değil, düşüncenin ifade edilmiş vasıtası olan dili inceleyen formel mantık, «mantık» olarak nitelenebilir mi?.. İkinci olarak, «mantık» terimi; düşünceyi öznel eylem olarak değil, fakat her türlü evrimin evrensel biçimlerini ve yasalarını incelediğinden dolayı, aynı zamanda nesnel zeka tarafından kavranılmasının biçimlerini ve yasalarını da inceleyen diyalektiğe uygulanabilir mi?

Formel mantık stoacılar(\*) beri geleneksel bir yol izlemiştir : mantık alanının, düşüncenin dildeki ifade vasıtalarına kadar indirgenmesi. Diyalektik ise tersine, bu alanın, düşünce tarafından yansıtılan ve bilginin bilgi hareketinde (bilgilenmede) yeni sonuçlara doğru bir aşama olduğu nesnel gerçeklik biçimleri ve yasaları

(\*) Stoacılar : İ.Ö. 4. yüzyılda, matematik bilgisinin yaygınlık kazanmasıyla meydana gelen teknik gelişmelerin, kozmopolit ve ferdiyetçi fikirlerin etkisi altında ve Helenistik kültür çerçevesi içinde ortaya çıkmış olan felsefe okulunun temsilcileri. (çeviren)

alanına doğru yaygınlaşan aristocu yolu izlemiştir. Bize göre, diyalektik ve formel mantık «mantık»(\*) olarak nitelenebilir, çünkü eski yunancada «logos» kelimesi çok anlamlıdır ve özellikle «söylev» ve «düşünce» anlamına gelir.

Formel mantık, «logos»u inceler, çünkü bu söylevdir, dildir. Diyalektik te, «logos»u inceler, çünkü diyalektik nesnel gerçekliği kavramayı amaçlayan düşünce hareketinin yarasını inceler.

Böylece gördüğümüz gibi, diyalektik ve modern formel mantık bütün bilimsel bilgiler için önemli iki mantıktır. Özgül inceleme konularını kendileri yarattıkları için, bu onları diğer bilimlerden, yani uygulamalı mantıklardan ayırdeder. Bu iki mantığın farklı konuları vardır; diyalektik bir felsefe, bir bilimsel teorik düşünce girişimi olduğu halde, modern formel mantık, bugün felsefi değerini yitirmiş ve bilimsel bilginin özel bir alanı durumuna gelmiştir. Bu nedenden formel mantığın diyalektikleştirilmesi ve diyalektiğin formalizasyonu sadece yararsız bir girişim değil, fakat aynı zamanda tehlikeli bir girişimdir de. Bilimsel bilgi hareketinde (bilgilenmede) her ki mantığın birbirine bağlılığı, farklı bir bilgi sağladıkları ölçüde gereklidir. Örneğin, ne zaman son derece karmaşık ve diyalektik olarak çelişkili bir düşünce ile karşılaşsak, bunu modern bilimin ve özellikle formel mantığın gerektirdiği belirgin, sarıh, eksiksiz bir dille ifade etmemiz gerekir. Nesnenin kavranılmasında ve düşüncede karmaşıklığı ifade eden bir çelişkiyi ortaya çıkarabilmek için ise de modern formel mantığın kurallarının dışına çıkmamız ve diyalektik mantığı kullanmamız gerekir.

### **MARKSİZMİN BİLGİ TEORİSİ VE MANTIĞI OLARAK MATERYALİST DİYALEKTİĞİ NASIL GELİŞTİRMELİ?**

V. Lenin, mantık olarak diyalektiğin sadece konusunu ve içeriğini tanımlamakla kalmamış, fakat aynı zamanda gelişim ilkelerini de formüle etmiştir.

Diyalektiğin içeriği, birbirlerine sistematik olarak bağlanmış kategoriler tarafından oluşturulur. Bu kategorileri yeni bir içerikle zenginleştirmek için ne yapmalı ve kategorilerin sistemlerini hangi temele oturtmalı?

Diyalektik, materyalizmin kategorileri, felsefi bilginin tarihsel gelişimi süresince olduğu için, felsefe tarihi deneyi, bunların yo-

(\*) Logique : Mantık. (çeviren)



rumlanması ve zenginleşmesi açısından büyük önem taşır. Lenin, Hegel'in «**Mantık Bilimi**» kitabına özel bir önem vermiştir. Lenin, «Hegel'in diyalektiğinin materyalist görüş açısından, yâni Marx'ın Kapital'inde ve tarihi ve siyasi yazılarında pratik olarak uyguladığı diyalektiğin sistemli olarak incelenmesinin gerçekleştirilmesinin» gerektiğini belirtmiştir(14). Gerçekte siyasi vasiyetnamesi olan «Militan Materyalizmin Önemi» adlı 1922'deki makalesinde, Lenin, bu konu üzerinde önemle durmuştur.

Fakat hegelci diyalektiğin, materyalist diyalektiğe dönüşümü ne kadar önemli olursa olsun, diyalektik materyalizm, marksist bilgi teorisi ve mantığı olarak sadece buna indirgenemez. Bunun ilk nedeni, Marx'tan önceki diyalektiğin tarihinin sadece Hegel'e indirgenemeyeceği; ikinci nedeni ise, bugün bizim için önemli olanının, sadece hegelci diyalektik olmaması, fakat bundan daha çok diyalektiğin K. Marx tarafından gerçekleştirilen dönüşümü ve uygulanışı; vede V. Lenin tarafından yaşanan gerçekliğin analizi de, toplumun ve bilimin gelişiminin incelenmesinde kullanılışındır. Lenin, «Modern bilginler, materyalist anlamda yorumlanan Hegel'in diyalektiğinde doğa bilimlerinin devrimi ile ortaya çıkan felsefi sorunlara cevap bulacaklar ve burjuva modasının hayranı entelektüeller ise Hegel'in gericiliğinde 'yollarını şaşıracaklardır'» diye yazıyordu.(15)

Üçüncü olarak, Hegel'in «**Mantık Bilimi**» kitabını, elinde kalemle okuyan Lenin, bizim için çok önemli olan şu noktaya dikkati çekmiştir : «Mantık ve bilgi teorisi 'bütün doğal ve tinsel hayatın gelişiminden' çıkarılmalıdır»(16). Oysa bu gelişim bütün çeşitliliği içinde, sadece felsefe tarihine indirgenemez. Bu, ancak insanlığın evrensel kültürü ile olanaklıdır: sanat, bilim, v.d. Bilimsel bilginin gelişim tarihi, deneyin önemini ispatlar; herseyden önce gerçekliğin bilinmesine doğru olan hareketin biçimlerini, yasalarını, yollarını bulmayı amaçlayan diyalektik mantık da gelişimini böyle sağlamak zorundadır. «Hegel'in ve Marx'ın eserinin devamı, insan düşüncesinin, bilimin ve tekniğin tarihinin **diyalektik** oluşturulmasında bulunmaktadır.»(17)

Lenin, doğa bilimlerindeki devrimin değerlerinin mantıksal ve gnozeolojik analizi sorununu önemle belirttiği dönemde, bu devrim daha henüz yeni başlamaktaydı; oysa bilimsel ve teknik devrimin çok büyük ilerlemeler kaydettiği günümüzde, bu gelişimden, toplum ve bilgi teorisi üzerinde çok önemli tezler kaynaklanmıştır. Bilimsel devrim, bilimsel bilginin yapısında, yaratıcı hareketinin (bilgilenmenin) biçimlerinde, deneysel ve teorik ilişkide, sezgisel ve açık ilişkide, bilginin farklı ilerleyişlerinin karşılıklı ilişkilerinde, v.d. değişimlere yol açmıştır.

Konusunun içeriğini yeni mantık hesapları ile tamamlayarak hissedilir değişikliğe uğratan formel mantık, bilimsel devrimden önemli dersler çıkarmıştır. Bazı düşünürler, bundan böyle, formel mantığın yeni görünümü içinde modern bilimsel bilgi metodolojisi olacağını ileri sürmüşlerdir. Birçok temsilcisi, formel mantık üzerinde başarı ile özel çalışmalar yürüten neo-pozitivizm, buradan önemli kazançlar çıkarmayı bilmiştir.

Formel mantığın, bilimsel bilginin gelişiminin eğilimlerinden birini kendi tarzında kavradığı ve ifade ettiği doğrudur : bilimsel dilin iki elemana ayrılmasına yol açan, bilimde imgenin (imaj) rolü ve değeri görüşündeki değişiklik : matematik sembol durumuna gelen suni formalize dil ve deneysel gözlemin sonuçlarını ifade eden dil. Sembolik dilbilim yapıları, bilgi edinme eyleminin ve özellikle deneysel gözlemin sonuçları ile özgül bir tarzda, üst üste gelen biçimlere dönüşmüşlerdir. Düşünce, böylece, bu kafesin sınırlarına varmadan, uzun süre hareket edebilir ve hatta yeni sonuçlara ulaşabilir duruma gelmiştir.

Buradan da, modern bilimin, formel mantığın metodları sayesinde geliştiği, yanıltıcı izlenimi çıkmıştır; böylece de bilgiyi iki elemanın birleşimi olarak gösteren, neo-pozitivist felsefede formel mantık, güya tam yerini bulmuştur. Neo-pozitivist felsefeye göre, bilginin iki elemanı şunlar olmaktadır : duyuşsal algılar ve formel mantığın sağladığı dilin işaretleri ile işgörmeye yarayan analitik kurallar. Bilimsel teori, tümdengelsel işlemler vasıtasıyla gözlemlenen verileri, birleştirir gibi görünmekte; bu da bize, gözlemlenebilir yeni veriler öngördüğümüz izlenimini vermektedir.

Gerçekte ise, hiç te böyle olmamaktadır. Bilimsel bilgi, kavramların ve ilkelerin birbirini takip etmesi sayesinde, bunların temeli üzerinde yeni düşüncelerin yükselmesi ve yeni teorilerin yaratılması sayesinde gelişir. Bilimin gelişimi sadece duyuşsal algılamalar ve formel mantığın tümdengelimini ile değil, fakat aklın sentetik eylemini içeren düşüncenin gelişimi, entelektüel sezgi, v.d. ile olanaklıdır. İşte bu yüzden bize gerekli olan mantık; bilgi hareketini (bilgilenmeyi) bütünlüğü içinde aydınlatacak, zekânın işlemesi için bir aygıt oluşturacak bir mantıktır. Bu mantık, yasaları ve kategorileri ile, bilginin sentezine hizmet eden; düşünceye, yeni bilimsel problemlerin çözümünde kılavuzluk eden materyalist diyalektiktir.

Diyalektik mantığın gelişimi; materyalist diyalektikğin kategorilerinin yeni bir oluşumundan; bunların zenginleşmesinden; diyalektikğin kategorileri rollerini oynayacak yeni kavramların formülasyonundan; bunlar arasında bir bağlantı kurulmasından; içeriklerini bütünlüğüyle ifade etmeyi ve bilimsel bilgiyi ilerletmeyi sağlayacak bir sistemin kurulmasından meydana gelir.

Deney, gelişmekte olan bilimin diyalektik kategoriler sisteminin yetkinleşmesinin gerekli olduğunu göstermiştir. V. Lenin, diyalektiğin bilimsel teorik düşünce metodu olarak bütün yönlerinin verimli bir biçimde zenginleşmesi için, hangi yollardan geçebileceğini pratik olarak göstermiştir : diyalektik mantık kategorileri, kesintisiz bir eylem durumu içinde, özel bir gerilim içinde olmalıdır. Diyalektik mantık kategorileri, belli bir deneyin, toplumun ve bilimsel bilginin gelişim sonuçlarının analizinin ürünleridir. Diyalektik mantık kategorilerini, sadece bilimsel bilginin deneyiyle değil, fakat sosyal devrimin henüz bütünüyle incelenmemiş yeni deneyiyle de kıyaslamak gereklidir.

Lenin, «Marx'tan alınan diyalektik uygulama örnekleri kadar, son tarihin ve özellikle emperyalist savaşların ve günümüz devrimlerinin en bol biçimde sağladığı örnekler olan siyasal ve ekonomik ilişkiler alanından çıkarılan diyalektik örneklerinden»(18) esinlenerek marksist bilgi ve pratik metodunun, sistematik olarak oluşturulması gerektiğini göstermiştir. Bizzat kendisi de (Lenin), Marx'ın metodunu, kapitalizmin gelişimine ve yeni tarihsel dönemdeki işçi sınıfı hareketi deneyine, doğa bilimlerindeki devrime, v.d. uygulamıştır.

Böyle bir analiz ne sonuca varır? Böyle bir analiz, herşeyden önce, analiz için seçilen alanda yeni sonuçlara ulaşılmasını sağlar (tarih, ekonomi politik, v.d.). Diyalektiğin bilinçli uygulanışı sonucu, bilinmiyenden bilinene, önceden az yada hiç incelenmemiş yeni nesnelere üzerinde teorilere hangi tarzda ulaşılmasına sağladığı anlaşılır. İkinci olarak, diyalektik kategorilerin, toplumun, bilimin, kültürün bütünüünün gelişiminde somut bir durumun analizi için uygulanması, düşünce metodu olarak bizzat diyalektiği güçlendirir. Üçüncü olarak, diyalektik mantık, yaratıcı karakterini açık bir biçimde ispatlar; bu da diyalektiğin, belli sayıda kategorilerinin ve yasalarının içeriklerinin değişikliğe elverişli ve yeni kategorilerin bunlara katılmasını saf dışı bırakan, kapalı bir sistem olmadığını gösterir. Lenin, diyalektik mantığı üç yasa ve birkaç kategori ile sınırlandırmanın kesinlikle karşısına çıkmış ve diyalektik mantığı, bağımsız gelişimli ve yeni elemanlarla sürekli olarak zenginleşen bir sistem olarak tanımlamıştır. Diyalektik, her yeni içeriği kendine katmaya yetenekli, eski teorik kavramlara başkaldıran hiçbir bilimsel olaydan korkmayan, «çelişkilerle dolu ve hiç bir şeyin kendisinden kaçmadığı bir hareket olan tarihin teorisidir»(19). Diyalektik, yeni gerçekliği analiz ederek, özümleyerek bizzat kendi kendisini değişikliğe uğratar, kategorilerini belirginleştirir ve somutlar. Örnek olarak burada, Lenin'in felsefi materyalizmin bir çok kategorisini (madde, bilinç, hareket, mekan, zaman, v.d.), «bir daha gözden geçirmesini»

gerektiren doğa bilimlerindeki devrimin, leninist analizi verilebilir; ve bu K. Marx'ın, felsefi materyalizminin, büyük bilimsel devrimlere rağmen sadece yaşadığı değil, fakat en yeni bilimsel bulguları özümleyerek, içsel olarak kendini değişikliğe uğrattığı ve kategorilerini yeni bir içerikle zenginleştirdiği gösterilebilir.

V. Lenin bu konuda şöyle yazmaktadır : «Kategorileri ('anlatarak', 'doğrulayarak' değil, fakat **göstererek**) çıkarmak gerekir( yoksa onları keyfi ve mekanik bir biçimde alarak değil)»(20). Marksist diyalektiğin kategorilerini çıkarmanın, herşeyden önce bunları daha genel bir karakter taşıyan diğer kavramlardan yada bir diyalektik kategoriye diğer bir diyalektik kategoriden çıkarmak olduğunu sanılabilir. Oysa birinci ve ikinci işlem de pratikte olanaksızdır. Materyalist diyalektiğin kategorileri, ne birbirlerinden, ne de bilimsel bilginin daha genel kavramlarından çıkarılabilir. Bu nedenden materyalist diyalektiği tümdengelimsel (dedüktif), aksiyomatik bir teori olarak oluşturmaya çalışmak, bütünüyle olanaksız ve boşuna bir girişimdir. Diyalektik, bu tipte bir sisteme taban tabana zıttır. Eğer birisi, dıştan diyalektiğe benzeyen, aksiyomatik formel bir sistem kurmayı başarsa bile, bu, gerçekte hiçbir zaman materyalist diyalektik ve marksizm-leninizmin bilgi teorisi ve mantığı olmayacaktır.

Materyalist diyalektiğin kategorilerini «çıkarmak», en geniş anlamda, modern bilimin herhangi bir kavramını (fizik, sibernetik, v.d.) almak ve bunu yeni bir felsefi kategori olarak göstermek olarak tanımlanabilir. Fakat materyalist diyalektiğin yeni bir kategori ile bu türlü zenginleşmesi ancak görünüşte mümkün olup, felsefenin prestiji böylece ancak görünüşte «bilimsel» bir cila ile cilalanmış olabilir. Bu da sonuçta bizi, pozitivizme götürür ki; böylece örneğin, Einstein'ın veya Bohr'un teorisi, diyalektik materyalizm de dahil olmak üzere, herhangi bir felsefi sistemden çok daha büyük ölçüde bir gnozeoloji (bilgi teorisi) olarak kabul edilmiş olur. Materyalist diyalektiğin kategorileri, diğer bilimlerin kavramlarına sıkı sıkıya bağlıdır, onların sentezidir. Bununla beraber, felsefi kategoriler ve özel disiplinlerin genel kavramları, birbirlerinin yerine geçemezler. Felsefi kategoriler, bilginin şu yada bu alanı için mutlaka gereklidirler, çünkü, her somut bilimin bizzat kendisi, kendine özgü deney temeli üzerinde bunları oluşturamaz.

Bundan da başka, diyalektik materyalizmin ilkelerine uymayan bir içeriği olan ve başka bir deneyden gelen başka bir dünya görüşünün kavramlarını, diyalektiği zenginleştirme bahanesiyle kullanmaya kalkışmak ta çok tehlikeli bir girişimdir. Bu kavramlar, materyalist diyalektiğin kategorilerinin içeriğinde henüz bulunmayan

bir gerçekliğin bazı yönlerini yansıtabilirler. Fakat materyalist diyalektik, tarihte yada bilimde ortaya çıkan bir durumun somut analizinden, bizzat kendisi, tümdengelimler çıkarmak zorundadır. V. Lenin, materyalist diyalektiğin yaratıcı bir gelişim içinde olması gerekliliğinin bilimsel bilginin evrimi ile zorunlu olan değişiklikleri kategorilerine uygulamasının, yeni felsefi kavramlar yaratmasının zorunluluğunu ısrarla belirtmiştir.

Bu nedenden de, diyalektiğin kategorilerini «çıkarmak», bütün felsefe tarihinin gösterdiği gibi, dünya kavramı problemlerinin çözümü için gerekli bilgilerin sentezini yapmak demektir. Tarihsel gelişimin her aşamasında Diyalektik materyalizm; kendini analiz etmek, kategoriler aygıtının envanterini çıkarmak, bütünlüğü ve tamlığı içinde bir bilimsel ve teorik düşünce metodu oluşturacak kategorileri arasındaki bağlantıyı bulmak, toplumun ve bilimsel bilginin evriminin yeni verilerinin analizi ile kategorilerinin ve yasalarının içeriğini zenginleştirmek zorundadır.

K. Marx, dyalektik metodun oluşturulmasındaki görevini, sadece kapitalist toplumun ekonomik yapısının ve bu toplumda meydana gelen sınıf mücadelesinin analizine diyalektiği uygulamakla sınırlamamıştır. 9 Mayıs 1868'de I. Dietzgen'e şunları yazmıştır : «Ekonomik yükümden kurtulduğum zaman, bir **Diyalektik** yazacağım.Diyalektiğin gerçek yasaları, Hegel'de mistik bir biçimde de olsa vardır. Onları bu biçimden kurtarmak gereklidir...»(21)

K. Marx, diyalektik metodun oluşturulmasındaki görevini, sadece hemen aynı şeyleri Engels'e de yazmıştır : «Eğer bir gün bu tür bir çalışma için zamanım olursa, Hegel'in keşfettiği fakat aynı zamanda gizemci (mistik) bir biçime soktuğu metodun **rasyonel temelini** sağduyulu insanlar için ulaşılabilir kılmak için, iki yada üç baskı provasına büyük ihtiyacım olacak.»(22)

Diyalektik mantığa; diyalektik mantığın insan bilincinin çok çeşitli tarihsel deneyini yasalar ve kategoriler biçiminde genelleştiren ifadesine verilen büyük değer; Lenin tarafından diyalektiğin teorisi üzerine sistemli bir eser yazmak için tasarlanan çok büyük bir hazırlık çalışmasının sonuçlarının bir araya getirildiği **Felsefe Defterlerinde** en eksiksiz bütünlüğüyle vücut bulmuştur. Bilindiği gibi, Lenin, bu tasarımı gerçekleştirememiştir. Marksist düşünürlerin bugün en temel görevlerinden biri; felsefi bilimin, bütün bilimin ve bütün sosyal pratiğin gelişiminin en yeni deneylerini de hesaba katarak, materyalist diyalektiği bilimsel ve teorik düşüncenin en gelişmiş ve en yoğun metodu durumuna ulaştırmaktır. Bu görev, aynı zamanda modern pozitivizme ve mantık problemleri üzerinde spekülasyonlar yapan diğer burjuva dünya kavramı biçimlerine karşı verilmesi ge-

reken mücadele için de büyük bir önem taşımaktadır. Bunların bir kısmı, modern formel mantığı bilimsel bilginin tek metodolojisi olarak ileri sürerken, diğer bir kısmı da mantıksal pozitivizmin boşluklarını ve düşünce metodu olarak formel mantığın yetersizliğini görerek, belli bir dozda ekzistansiyalizm (varoluşçuluk) ve neo-thomasçılık (yeni-thomasçılık) (\*) ile adlandırılan hegelciliğe, kantizme doğru dönmüşler, modern bilimin ihtiyaçlarından kopuk ve idealist gnozeoloji temeli üzerine yerleşmiş bir felsefi mantık oluşturmuşlardır.

Mantık olarak materyalist diyalektiğin sistematik bir açıklamasını vermek gerekliliği problemini ortaya koyarken, aynı zamanda bu alanda karşımıza dikilecek bütün güçlükleri de görmek zorundayız. Diyalektiğin mantıksal açıklamasını yapmak demek, modern dünyada diyalektik mantığın varlığını tarihsel koşullardan, sosyal evrimin ve bilimsel bilgi hareketinin (bilgilenmenin) somut maddelerinin analizinden soyutlamak demek değildir. Diyalektiği mantık olarak açıklamak demek, dünyanın üstünde süzülüp, saf düşünce alemine girmek ve gerçeklikten kopmak demek değildir. Engels'in yazdığı gibi «mantıksal gelişimin saf soyutlama alanında durmaya hiçbir gereği yoktur. Tam tersine, mantıksal gelişimin tarihsel aydınlanmaya, gerçeklikle sürekli temasa ihtiyacı vardır.»(23) Gerçeklikle bu temasta, felsefi kategorilerin kaynağı bulunur. Tersine bir durumda ise, felsefe tarihinde çok sık rastlanan bir olguda olduğu gibi; kategorilerin gerçekte bilimsel bilginin ve pratik eylemin aşamaları olduğu anlaşılmaksızın suni bir şekilde sınıflandırılması yapılmış olur.

V. Lenin, diyalektik materyalizmin, marksizmin bilgi teorisi ve mantığı olarak sonraki gelişimi için takip etmesi gerekli yolu çizmiştir : Çağımızın yaratıcı bir biçimde yorumlanması; çağın yorumunun özü ve eğilimleri evriminin felsefi kategorilerde, düşüncenin hareketi, gerçekliği yeğleme ve bu gerçekliği komünist dünya kavramı temeli üzerinde dönüştürme mantığı girişimi olarak belirlemek; marksist düşünürlerin başarı teminatı işte budur.

(\*) Yeni-Thomasçılık (neo-thomasçılık) : Thomasçılık : Katolik felsefede, Aquino'lu Thomas tarafından başlatılmış ve yaygınlık kazanmış olan akım. 19. yüzyıl ortalarında bu akım yeni-Thomasçılık adı ile yeniden diriltirilmiştir. Çağdaş Thomasçılıkta görülen başlıca eğilimler şunlardır: modern doğa bilimlerinin teorik olarak tahrifi ve Aquino'lu Thomas'ın sisteminin, hem Kant ve Hegel felsefelerine, hem de modern idealist teorilere uygulanması teşebbüsleri. (çeviren)

## DİPNOTLAR

- 1 — V. Lenin : «Cahiers philosophiques», Paris, 1955, p. 201.
- 2 — V. Lenin : «Oeuvres» : Paris-Moscou, t. 21, p. 48.
- 3 — A.J.Ayer, «Philosophy and Scientific Method», In : «Akten des XIV Internationalen Kongresses für Philosophie», Universitat Wien, 1968, B.I, S. 537.
- 4 — C.W.K. Mundle, «Anlo-Linguistic Philosophy», ibid, S. 359.
- 5 — V. Lenin : «Cahiers philosophiques», p. 75.
- 6 — İbid, p. 149.
- 7 — K. Marx : «Misere de la philosophie», Paris, 1961, p. 118.
- 8 — K. Marx et F. Engels, «Oeuvres choisies», Moscou, 1968, p. 644.
- 9 — V. Lenin : «Cahiers philosophiques», p. 76.
- 10 — İbid, p. 166.
- 11 — V. Lenin, «Oeuvres», t.32, p. 94.
- 12 — F. Engels, «Anti-Duhring», Paris, 1950, pp. 165-166.
- 13 — Y. Loukaseviç : «La syllogistique aristotelicienne de point de vue de la logique formelle moderne», Moscou, 1959, p. 52 (en russe).
- 14 — V. Lenin : «Oeuvres», t. 33, p. 236.
- 15 — İbid, p. 237.
- 16 — V. Lenin : «Cahiers philosophiques», p. 72.
- 17 — İbid,pp. 121-122.
- 18 — V. Lenin, «Oeuvres», t. 33, p. 237.
- 19 — İbid, t. 17, p. 33.
- 20 — V. Lenin, «Cahiers philosophiques», p. 77.
- 21 — K. Marx et F. Engels, «Oeuvres», t. 32., p. 456 (en russe).
- 22 — Marx-Engels, «Lettres sur Le Capital», Paris, 1964, p. 83.
- 23 — K. Marx et F. Engels, «Ouevres choisies de deux volumes», Moscou, 1955., t. 1, p. 391.



# TÜSTAV

# bizde sendika ihtiyacı ve örgütlenmeleri

G. DİMİTROV (\*)

— I —

Bizde sendika kurma meselesi ilk kez ortaya atılmıyor. 1894'den itibaren, kaynaşan dizgicileri örgütlemeyi hedef alan Sosyal Demokrat Partisi'nin çabalarının sonucu olarak, taşrada, seksiyonları ile Sofyada bir Dizgiciler Merkez Sendikası kurulmuştur. Bununla birlikte, Sofya dizgicileri (tipograf)nin genel grevinden ve Rusé ve Varna grevlerinden sonra yeni kurulmuş olan bu sendika yıkıldı. Henüz cılız olan kökleri, dizgiciler hareketinin kendiliğindenliği tarafından yıkılmıştır. 1900'e doğru dizgiciler sendikası yenilediğinde ve Sofyada diğer birçok örgütler olduğundan, taşrada varolan sendikalarla sendikalar birliği altında birleşmeleri meselesi yeniden ortaya çıktı. O zaman, aralarında Genel Sendikalar Birliği'nin doğabilmesi için herşeyden önce birçok sendikanın kurulması uygun görülüyordu. Batının daha ileri ülkelerinde bu böyle olmuştu. Demirci, dülger, terzi vs. sendikalarına örnek olacak bir dizgiciler sendikası kurma teşebbüsleri yapıldı herşeyden önce. Bu girişimler, bununla birlikte, kapitalist üretimin zayıf gelişmesinde aşıl-maz engellerle karşı karşıya geldiler. Ülkenin dört bucağına dağılmış olan, sırf kültür gurupçukları (cercele) niteliği taşıyan küçük sendika gurupları, doğrudan doğruya ve yeterince güçlü bir biçimde

---

(\*) Bu yazı; G. Dimitrov'un, Üç Ciltlik Seçme Eserleri (Sofia Presse, 1972-Fransızca Baskı)'nın, Birinci Cildindeki; «Bizde Sendika İhtiyacı ve Örgütlenmeleri» adlı yazısının çevirisidir.



mesleki bir temelde birleşme ihtiyacını duymadılar. Sendika Birliklerine temel olmak durumunda olan Sofya sendikaları bile güçlenme döneminin başlangıcındaydılar; zayıftılar ve hayatları belirsiz ve problemliydi. Sendika örgütü bir tek istisna hariç yalnızca zanaatkarları bir araya topluyordu. Örgütlü sendikal mücadele başlangıç halindeydi. Ülkemizde hakim olan küçük burjuva şartları sonucu, kendisini hemen hemen, sırf devrim küçük burjuvazisi arasında ajitasyona vermiş olan Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (\*), işçi hareketi ihtiyaçlarına daha büyük ve daha ciddi dikkati vermeye ancak başlıyordu. Diğer yandan, parti saflarındaki «obşodeltsi»lerin burjuva etkilerine karşı kesin mücadele, Parti ve Sendikalar da (1) 1903'de ortaya çıkan bölünme, ister bir Sendika Birliğinde, ister bir Genel Sendika Birliğinde olsun, sendikaların birleşmesi sorununu biraz geri plâna itiyordu.

Tecrübe açıkça gösterir ki, o zamanki işçi hareketinde varolan şartlarda ayrı sendika birlikleri oluşturmak mümkün olmamıştır. Bir bütün halinde sendikalar birliği amacıyla tek örgüt biçimi **Genel Sendikalar Birliği** idi. Ve «obşodeltsi»lerle bölünmemizden sonra işçi hareketinin yükselmesi, sendikalar birliğini zorunlu kıldığında, 1904'de Genel Sendikalar Birliğinin temelleri atıldı. Aynı şekilde şehirlerin çoğunluğunda ayrı sendika kurma imkânsızlığı dolayısıyla, işçi sendikal örgütüne bir geçiş biçimi olarak, karma sendikalar (\*\*), oluşturuldu.

Olayların zorlamasıyla, sendika birliklerinin kuruluşunu öne alan Genel Sendikalar Birliği, sendika birliklerinin üzerine düşen bir dizi fonksiyonu yüklenmek durumundaydı. Fakat tıpkı karma sendikaların, uygunsuz bileşimleri nedeniyle, bir sendikal örgüt fonksiyonlarını yerine getirememeleri gibi; Genel Birlik de, bizdeki sendikal hareketin birliği ve örgütlenmesi için ve genel olarak sınıf mücadelesinin güçlenmesi için çok önemli bir rol oynamasına rağmen çeşitli sendikal birliklerin işini bütünüyle ve başarıyla yapamazdı. Sendikal birlikler ne kadar erken kurulur ve fonksiyonlarını Birlikten alıp yaparlarsa, bu fonksiyonlar o kadar iyi yerine getirilir ve Birlik özgül görevine o kadar iyi kendisini verebilirdi -ki bu görev **sendikal hareketin genel yöneticisi ve örgütleyicisi** görevidir,

(\*) Sosyal-Demokrat Parti: Bu yazıda Sosyalist Parti anlamında kullanılmıştır. II. Enternasyonal'den zamanımıza kadarki dönemde kurulan ve adlandırılan Partilerden nitelik bakımından tamamen farklıdır. (Çeviren)

(\*\*) Karma Sendikalar: Çeşitli meslek kollarındaki sendikaların, aynı sendika içinde merkezi bir biçimde örgütlenerek oluşturdukları sendikalar. (Çeviren)

böylece çok büyük çoğunluğuyla henüz örgütlenmemiş geniş fabrika işçileri ortamında örgütlenme fikrini yayar ve işçileri bayrağı altına çeker.

Geçen yıl sendika Kongresinde, sendikal birlikler meselesi yeniden ortaya çıkarıldı. Meseleyle genişliğine uğraşmaksızın Kongre bizdeki yeni koşullarda bu gibi birliklerin **olanaklığını** ve gerekliliğini ilke olarak kabul etti ve bunun **yapabilen** sendikalara sendikal birlikler kurma yoluna gitmeyi salık verdi. Bu amaçla, yıl boyunca, Sendika Komitesi, birlikler için özgül tüzük tasarıları hazırladı. Meselenin derinliğine bir incelemesinden sonra; taşradaki karma sendika seksiyonları, varolan dizgici guruplarıyla görüş birliğinde olarak, Sofya Dizgiciler Sendikası, **Dizgiciler Birliğinin** temellerini atar. Bütün bunlardan sonra, bu yıl, IV ncü Sendikalar Kongresi özel olarak sendikal birliklerin kurulması meselesi ile uğraşacak ve sendikalara bu konuda belirli direktifler vermek zorunda kalacak.

Herkes için açıktır ki, bugün bu mesele birkaç yıl önce varolan koşullardan büsbütün ayrı koşullarda ortaya atılmaktadır. Kapitalist üretimin gelişmesi ve bazı zanaatkâr (artizanal) üretimin az yada çok kapitalist bir biçime dönüşmesiyle fabrikaların sayısı çok fazla artmış, çok daha fazla sayıda işçiyle büyük atölyeler açılmıştır. Bir kentten diğerine, bir alandan ötekine sürekli işçi geçişi, başkent işçilerinin çıkarlarıyla taşrada çalışanlarının ne derecesi sıkı sıkıya bağlı olduğunu olağanüstü bir açıklıkla göstermiştir. Genel olarak işçi hareketi ve özel olarak sendikal hareket, her zaman daha çok belirgin kitlesel nitelik kazanmaktadırlar. Mücadele yalnızca falan yada filan patrona karşı değil, fakat örgütlerine -zanaatkar ve sanayi birliklerine- karşı da yürütülmektedir. Bu sonuncular (patron örgütleri, ç.) Devlet ve Devletin bütün organlarının -polis, ordu, ticaret ve sanayi odaları vs.- desteğine güvenmektedirler.

Çok sayıda grevler özellikle **Pernik madencileri** (2) grevi ve **demiryoculararın genel greviyle** (3) açıkca ortaya çıkmıştır. Çeşitli grevler, tarifeler için mücadele aşamasına erişinceye dek gelişmektedirler. Tütün, tekstil ve diğer fabrika işçileri arasında daha şimdiden güçlü bir hareket vardır. Grevci harekete karşı koymak amacıyla, bütün diğer tedbirler hariç, patronlar çeşitli siyasal partilere ait olmalarından bağımsız olarak, gelecekte yıkmak zorunda kalacağımız bir bloku, işçi grevlerine karşı ortak bir bloku (4) oluşturular.

Öte yandan, birliğimizin bayrağı altındaki işçilerin sendikal örgütü çok ilerledi. **Meslek** sendikalarının sayısı, **karma** sendikalarından daha çabuk artmaktadır. Birincilerin çoğunluğu çoktan yer-

leşmiştir. Önceleri, herşeyden evvel **kültür** örgütleri iken, iş koşullarına gerekli değişiklikleri getirmek için ciddi olarak çalışan ve patron sınıfına karşı sınıf mücadelesini aralıksız yürütmeye yardım eden **gerçek sendikalara** çabukça dönüşmektedirler. Bununla birlikte, **sendika birliklerine** dönüşmedikleri için, tüm ülkede kendi mesleklerinin işçilerini örgütlemek gücü ve araçları ellerinde olmaması nedeniyle, etkilerini kendi mesleklerinden alan işçiler arasında yaymak ve aşırı sömürüye karşı mücadeleyi başarı ile yürütmek **imkânsızlığına** düşmektedirler.

Bu yeni koşullarda, sendika hareketinin yeni bir örgütlenmeye ihtiyacı vardır. Bugünkü durumu korumak, genel olarak işçi hareketinin gelişmesini durdurmak olurdu. Ve bu pekala açıklanabilir. Pratik ve ideolojik başarılarla güvenebilmek amacıyla, grevler yolu ile mücadelenin iyi bir örgütlenmeye, bütün ülkede belli bir mesleğin işçilerinin genel dayanışmasına, maddi ve manevi katkılarında ihtiyacı vardır. Böyle olmakla birlikte, bu, bir **mesleğin** ülke içinde dağınık işçilerinin güç ve araçlarını bir ve aynı yönde birleştirip yöneterek örgütlü bir bütün oluşturdukları zaman; başarıyla ve zamanında olabilir ancak. Hazırlanan her grev için koşulların ilk inceleme ve değerlendirilmesi o zaman daha tam ve daha emin olarak bilinecektir; zira Birlik, üretimin hali (durumu, ç.), işçilerin sayısı, örgütlü yada örgütsüz vs. üzerine istatistikleri sayesinde ve bu yalnızca bir bölgede değil, fakat bütün ülkede, bir grev kararı alma yada almamanın uygun olup olmadığını daha iyi değerlendirecektir. Sendika birliklerinin varlığı halinde, şimdiye kadar hazırlanmamış hatta düşünülmemiş grevlerin büyük bir kısmına karar verilmeyecektir ve grev hareketine gerekli olan örgütü vermek daha kolay olacaktır. Sendika birlikleri tarafından yürütülen grevler esnasında, patronlar taşrada grev kırıcı işçilerin bulunacağı hayaline kapılamayacaklar yada bütün ülkenin işçilerinin birliğine karşı koymak zorunda olduklarını bildiklerinden işletmelerini başka bir şehre nakletmeyi denemeyeceklerdir. (\*)

Başkaca, başarısızlıkla biten hemen hemen bütün grevlerin başarısızlığının en önemli nedenlerinden birisi; örgütlü işçilerin zayıf yüzdesi ve patronların, aralarına pek çok grev kırıcı alabildikleri çok sayıda örgütsüz işçinin varlığından ibarettir. Üzerlerine sürekli ve güçlü bir etki kurarak bu işçi kitlelerini saflarımıza çekmek mümkündür. Sendika birlikleri mesleklerinin işçileri arasında yazılı

(\*) 1898'de, Paris'de dizgiciler genel grevi sırasında, basımcıların bir kısmı, basımevlerini örgütlenmemiş işçilerin bulunduğu taşra illerine naklettiler ve böylece grevcilerin taleplerini karşılamaktan kaçındılar.

ve sözlü geniş bir sosyalist propaganda ve ajitasyonu yürütmeyi ayrı sendikalardan ve özellikle karma sendikalardan çok daha büyük başarıyla yürütmek olanağına sahip olacaklardır. Çekme güçleri daha büyük olacaktır, çünkü : 1 — Bütün şehirlerin işçilerini bir araya toplamaktadırlar; 2 — Bugün karma sendika kurmanın bile olanaksız olduğu şehirlerde kültür guruplarının üyeleri olan ve şehirlerden uzak çeşitli fabrikaların işçileri (olmak üzere, ç.) çok sayıda işçi birliklere girebileceklerdir; manevi ve parasal gücü büyük çapta artıracak olan da budur. Burga, Aytos, Karnoba, Nova Zagora, Harmanlı, Çirpan, Kazanlık, Gorna Oriahovista, Gabrovo, Radomir, Samokov, Tran, Breznik, Peçtera, Koçerinovo, Panaguriçe, Tutrakan, Beliovo, Bania-Kostenets, Sestrino, Dolna Bania vs. de böyle işçilerimiz vardır. Orada örgütlenmiş işçiler vardır : şimdi hiçbir sendikal örgütten olmayan 500-600 den fazla terzi, ayakkabıcı, dülger, demirci, dizgici vs.; ve nihayet 3 — Birlikler, işçiler çıkarına daha başarılı somut eylemlere girişebilecekler ve daha geniş örgütlenmemiş işçi kitlesine propaganda ve ajitasyonlarıyla ulaşabileceklerdir.

Bütün bunlar «obštodeltsi» partisinin işçiler arasındaki etkisinin mirasına konmak isteyen radikal-demokratların etkisiyle yıkılmakta olduğu şimdilerde «obštodeltsi» işçilerin sağlam kısmını saflarımıza çekmeğe ve onları kurtarmağa katkıda bulunacaktır.

Diğer yandan bütün sendikal fonksiyonları (grevlerin örgütlenmesi ve yürütülmesi, işsizlere, hastalara ve yolculuk etmek zorunda olan işçilere yardım, propaganda ve ajitasyon vs.) yerine getiren sendika birlikleri tek tek sendikalardan daha iyi ve daha çok başarıyla işsizliğe -işçi sınıfı için bu korkunç felakete- karşı mücadele edebileceklerdir. Kapitalist üretimin niteliğinden doğan işsizlik, onların bugünkü düzeni yok edilmedikçe ortadan kaldırılamayacaktır. Fakat işçi örgütü işsizliğin çekilmez sonuçlarını geniş ölçüde yumuşatabilir. İşsizlere ve gezgin işçilere yapılan yardımla, işsizlere iş bulmak için bürolar kurulmasıyla ve işgücü pazarı ile ilgili istatistik verilerin toplanmasıyla istenilen sonuç elde edilir. Bununla birlikte görevi iyiye sonuçlandırmak amacıyla, merkezleşmiş güçlere ve sendikal birliğin araçlarına sahip olmak zorunludur.

O halde, sendikal örgütlenme ve sendikal mücadele bakımından sendika birlikleri kurma **zorunluğu mutlak olarak kaçınılmazdır.**

Fakat hepsi bu kadar değil. Bilindiği gibi, iş koşullarına sendikal mücadele ile getirmeye çalıştığımız düzeltmeler **kendiliğinden bir amaç değildirler, fakat ücretlilerin köleliğini kesinkes ortadan kaldırmak amacıyla sınıf mücadelesini güçlendirmek için, onu (sı-**

nif mücadelesini, ç.) çok daha başarılı yürütmeyi sağlayan bir araçtır yalnızca. İşte, sadece bu doğru görüş açısından hareketle; sendikal hareketin değerinin, sınıfların kurtarıcı mücadelesinin yardımcı bir koşulundan ibaret olduğu doğrulanır. Oysa bu mücadelenin çıkarları, sendikaların, sendika birliklerinde daha az zorunlu olmayan merkezleşmesini gerektirmektedir.

İşçi sınıfı önemli ve kesin bir an yaşamaktadır şimdi. Kendisini son derece kısıtlayan siyasal koşullar içindedir. Bütün bir gerici yasama ona karşı dikilmiştir. Zanaatçılar sınıfı gerici yasası, grevlere, Devlet için çalışan işçi örgütlerine ve başına karşı çıkanlar çok daha gerici yasalara göre önemsiz bir şeydir. İktidardaki burjuvazi ve muhalefeti oluşturan burjuvazi işçi örgütlerine ve yürüttükleri mücadelelere karşı harekete geçip kesintisiz bir blok halinde birleşmektedirler. Burjuvazi bizden ve kendisine karşı yürütmekte olduğumuz mücadelelerden, örgütlenmeyi öğrendi, fakat şimdilerde Devletten yardım görmüş olarak bu bakımdan bizi geçmeye can atmaktadır. Burjuvazi biz işçilerin gösterdiği sınıf bilincinden daha üstün bir sınıf bilinci göstermektedir. İşçi sınıfının bir kısmı burjuvazinin bloklarına ve diğer inisiyatiflerine katılan pek tanınmış küçük burjuva politikacıların ve demagogların yedeğinde olduğu şu sırada burjuvazi; **oybirlikli olarak**, kurtuluş hareketimize karşı yasalar çıkarıp zincirler dövmekte ve **grevlere karşı bir blok** oluşturmaktadır.

İşçi sınıfı haklarını yeniden sağlamak ve korumak, burjuvazinin bize indirdiği darbeleri geri atmak, işçiler arasındaki etkisini yok etmek, Bulgar proletaryası için ve daha iyi kavga vermesi için en iyi hayat koşullarını elde etmek amacıyla merkezleşmiş güçlere ve araçlara sahip olan sendika örgütleri zorunludur.

Bilinçli işçilerin hareketine karşı dikilmiş olan iktidardaki ve muhalefetteki burjuvazinin bloku karşısına, sosyal-demokrasi bayrağı altında sınıksız birleşmiş işçi sınıfı blokunu koymak gerekmektedir. Bu amaç için zorunlu bir koşul sendikal gurupların ve ülkedeki dağıntık işçilerin **sendika birlikleri** olarak birleşmesidir. Sendika birlikleri daha geniş işçi kitlesine yayılacaklar, etkilerini bu kitle üzerinde yayıp derinleştirecekler, mücadelelerini daha bilinçli ve daha etkin kılacaklar, sosyal demokrasi bayrağı altında birleşmelerine katkıda bulunacaklardır. Böylece genel olarak Bulgar proletaryasının sınıf mücadelesi daha çok uygunluğa sahip olacak ve daha güçlü olacak.

Ve böylece -kendimizi daha fazla detayda yitirmemek için- sendikal mücadelenin çıkarları kadar bütünüyle işçi kurtuluş hareketinin çıkarları da, genel işçi sendika Birliğine katılan sendika

birliklerinin kurulmasını en zorunlu olarak gerektirmektedir.

Elbette bu yeni örgütlenme, şimdiden itibaren yada bir zaman sonra örneğin; **dizgicilerin, metal işçilerinin, terzilerin, kunduracıların, marangozların, tütün işçilerinin, tekstil işçilerinin** vs. gibi sendika birliklerine dönüşebilecek sendikalara uygulanacak yalnızca. Hatta birliklerin kurulmasından sonra bile çok sayıda sendika, sendika birliklerine dönüşme olanaksızlığı gözönüne alınırca, bugünkü durumlarında kalacaklardır. Bu sendikalar, buna elveren koşullar olgunluğa erince yavaş yavaş birlikler halinde toplanacaklardır.

Gelecek yazıda bizdeki sendika birlikleri örgütünün ne olması gerektiğini inceleyeceğiz.

## — II —

Sendika birliklerinin örgütlenmesi sorunu; amaçlarına, nitelik ve görevlerine doğrudan doğruya bağlıdır.

Bilindiği gibi, sosyalist sendika birliklerinin, burjuvazininkilerden farklı olarak, kapitalist sömürü çerçevesinde işçilerin durumunun düzeltilmesi için mücadele etmek ve aynı zamanda sosyal-demokrasi -tüm işçi sınıfının ortak siyasal örgütü- bayrağı altında bizzat sömürünün **kökten** ortadan kaldırılmasına ulaşmak amacıyla bütün çabalarını yönetmek (gibi, ç.) özel görevi vardır. Sendikal mücadelelerini bugünkü kavga verdikleri alanda sınırlayamazlar, fakat kapitalist toplum var oldukça : 1 — İşçi sınıfının hayatının gerçek, genel ve sürekli düzeltilmesinin olanaksız olacağını ve 2 — İyileştirmeler ve reformlar ne olurlarsa olsunlar işçilerin buyruk altında ve sömürülen, en eğreti hayatı olan bir sınıf olarak kalacaklarını iyi anlayarak kapitalist toplumun sınırlarını aşarlar. Kapitalist düzende olabilen reformlar, (kapitalist düzenin, ç.) doğurduğu kötülüğün özünü söküp atamazlar; işçi sınıfı kadar tüm toplumun da ızdırap çektiği işsizlik, rekabet, üretimin anarşisi vb. Kapitalist sömürünün sınırlanması için mücadele veren sosyalist sendika birlikleri faal olarak bütün güçleri ve araçlarıyla **ücretli sınıfın köleliğinin yok edilmesi için, emeğin özgürlüğü için, sosyalizmin zaferi için işçi sınıfının genel mücadelesine katılırlar.**

Bununla birlikte mücadeledeki işçilerin karşısında ekonomik ve siyasal örgütleri, devleti ve çok sayıda organlarıyla burjuvazi bulunmaktadır. Bütün bunlar **titizce mekrezileştirilmiş** ve aynı hedefe yöneltmiştir : **burjuvazinin ekonomik ve siyasal gücünün pekiştirmek ve tarihsel görevlerini yerine getirmesini engellemek amacıyla işçi kurtuluş hareketine darbe üstüne darbe indirmek.**

Bu amaçla Devletin merkezileşmiş siyasal gücünü kullanan burjuvazi işçi sınıfının haklarına zarar verir, işçi hareketine karşı kısıtlayıcı bir dizi yasalar çıkartır ve işçi örgütlerini ve bizzat işçileri özellikle sınıf mücadelesinin kesin anlarında haksız vergi ödemelere ve kovuşturmalara tabi tutar. Yukarıdakilere paralel olarak, demagogji yapıp iflas etmiş biliminin araçlarını kullanan ve tavizler verip çok küçük reformlar yapan burjuvazi; işçi sınıfının bazı tabaka ve fraksiyonlarını etkisine tabi tutarak, onları sınıfsal amaçları için kullanıp, görevinin tamamen bilincinde işçi sınıfı hareketi karşısına koyarak, işçi sınıfını çığırından ve baştan çıkartmayı denemektedir.

Bu durumda, işçi hareketinin kendi korunmasını sağlayabilmesi, güçlenebilmesi, görevlerini başarıyla yapabilmesi ve son amacına erişebilmesi için, **merkezileşme** zorunlu bir koşuldur, yani işçilerin aynı bayrak altında örgütlenmeleri, çabalarını birtek ve aynı yöne sevketmeleri, yekvücut bir mücadele vermeleri gerekmektedir; **merkezileşmiş** güçlerin karşısına işçi sınıfın (burjuvaziden ç.) **çok daha sıkı sıkıya merkezileşmiş** güçlerini çıkarması gerekmektedir. İşte bunun için bir sınıf bilincini elde eden proletarya bütün mücadelesinde merkezileşme ilkesine sadık kalır.

Sendikal hareketin sosyal-demokrasinin etkisi altında bir işçi sınıfı hareketi gibi geliştiği bütün ülkelerde, sendika birlikleri, **merkeziyetçi ilkelere** göre oluşturulmuştur. Merkeziyetçi Birlik tüm ülkenin işçilerini içine alır. Ortak tüzüklere, ortak bir kasaya, ortak merkezi bir yönetime vs. sahiptir. Almanya'da, Avusturya'da, İtalya'da ve diğer ülkelerde en güçlü birlikler merkeziyetçidirler. Hatta genel olarak, koşullarıyla Bulgaristan'a çok benzeyen komşu ülke Sırbistan'da da sendika birlikleri örgütlenmesini merkezileşmiş biçimi kabul edilmiştir. Heryerde sendikal hareketin gelişmesinde hakim eğilim şudur ki, (hareket, ç.) bilinçlendikçe sosyalist zihniyetten esinlenmekte ve sendika birlikleri örgütü merkeziyetçi ilkelere benimsemektedir. Diğer ülkelerdeki sendikal hareketin tarihsel tecrübesi gösterirki, merkeziyetçi bir örgütle işçi mücadelesi çok daha **güçlüdür**; çünkü **birleşmiştir**. Ve bu kolayca açıklanabilir. Ortak bir örgütü, ortak ilkeleri ve ortak bir yönetimi olan, belli bir mesleğin merkeziyetçi birliğinde işçiler, çabalarını her an ortak bir hedefe yöneltip, çabukça ve oybirliği ile hareket etmek olanaklarına sahiptirler. İşçi sınıfı düşmanlarının her zaman işine yarıyan şeyler, tarafların her eylem ayrılığı ve her ahenksizlik, merkeziyetçi birliklerde hesap dışı edilirler. İşte bunun için patronların ellerinde bulunan güçler ve örgütleri, bütün burjuvazi ve Devleti, işçi hareketine karşı mücadelede ne kadar merkezileşselerse, işçilerin merkeziyetçi birliklerde örgütlenmeleri, tüm güçlerini bir bütün

halinde birleşmiş olarak, zorunlu çabuklukla, silahlarını, iyi örgütlenmiş güçlü hasımlarına yani bugünkü Burjuva Devletine ve çeşitli kapitalist örgütlere, kartellere vs. yöneltmeleri o kadar zorunludur.

Merkeziyetçi birliklerden başka, bazı ülkelerde **federatif birlikler** vardır. Bilhassa Fransa'da, bazı siyasal ve tarihsel koşulların sonucu olarak bu örgütlenme biçimi gelişmiştir. Federatif birlik, kendi öz tüzükleri, yönetimleri ve kasaları olan bağımsız sendikalarca oluşturulur. Özel, belirli koşullarda aralarında ittifak ederler, bu koşulların dışında her sendika tam bir faaliyet özerkliği korur. Her an şu yada bu sendika federasyonu terk edebilir ve hatta federasyona karşı çıkabilir. Bu nedenle federatif birlik merkeziyetçi birlik gibi sağlam ve kesintisiz bir örgüt olamaz. Federatif birliğin güçleri sınırlı ve dağınıktır. Ortak bir bilinç, sağlam bir disiplin yoktur saflarında ve mücadelenin en kesin anlarında emin bir eylem birliğine güvenilemez. Federatif örgütlenme biçimi burjuvazinin çok hoşuna gider. Ve bu kolayca açıklanabilir. Bu örgütlenme biçiminin tarihi, sendikal harekette izlenirse, (bu biçimin, ç.) her zaman bir yandan burjuvazinin işçi örgütlerini boyunduruğu altında tutmaya can atmasının meyvası olduğu ve diğer yandan ortak sınıf çıkarlarını farketmeyen, kişisel ve gurup çıkarlarını **işçi hareketinin genel çıkarlarına üstün tutmayı arzulayan işçilerin bencilliğinin ve bilinçsizliğinin meyvası olduğu** görülür. İşçilerin **federatif örgütlenmesi fikri, sendikaların tarafsızlığı fikriyle aynı kökenlere sahiptir. İşçi hareketi sosyal-demokrasiye karşı tarafsız olduğu ve federatif bir örgüte sahip olduğu zaman;** bu durumda hareketin gerektiği gibi yürüyememesi ve çeşitli sendika guruplarının **özerkliği, dağınıklığı, burjuvazinin aralarındaki en zayıfları aldatmasını, onları federasyonun ve tüm işçi kurtuluş hareketinin karşısına çıkarmasını sağlaması, işçi sınıfının sahip olduğu bütün güçleri mücadelede kullanamaması nedeniyle;** burjuvazi, işçi hareketi içindeki, işçilere düşman olan amaçlarına en kolay bir biçimde erişebilir. Federatif örgütlenme biçimi ve sendikaların tarafsızlığı aracılığıyla burjuvazi **sendikal hareketi, işçi sınıfının bir kurtuluş unsurundan, kapitalist sömürünün pekiştirilmesi ve işçi sınıfının köleliği unsuruna dönüştürmek** amacındadır.

Bizde, işçi sendikaları sosyal-demokrasinin etkisi altında kurulmamışlardır yalnızca, fakat geniş ölçüde onun (sosyal-demokrasi, ç.) tarafından yaratılmışlardır. Burjuvazi, kendi bayrağı altında işçilerin sendikal örgütlenmesi üzerine düşünmeğe, **ancak yeni başlamakta**dır. Diğer yandan, ilk sendikalarımızın kurulmasından itibaren, onlara diğer ülkelerdeki sosyalist sendika modelinde sosyalist bir nitelik, bir sınıf örgütleri niteliği verildi. Burjuvazinin çeşitli



franksiyonlarınca, sendikaların göklere çıkarılan **tarafsızlığı** tam bir başarısızlığa uğradı. Özellikle şimdilerde, bizdeki yeni siyasal koşullarda, yani işçi hareketine karşı burjuvazinin bilinçli ve tutarlı gerici politikasının varlığında tarafsızlığın her gevşekliği göze batmaktadır. Şimdiye dek en modern ve pratikle doğrulanmış mücadele yöntemlerini ve örgütlenme biçimlerini başarıyla kabullenen sendikal hareketimiz, bizdeki tarihsel ve siyasal koşullarda sendikal örgütlenme için; hareketin elverişli bir şekilde gelişmesini ve çabukça güçlenmesini doğrudan doğruya engelleyecek olan ve burjuvazinin işçi sınıfı karşısındaki isteklerinin önüne savunmasız bir biçimde çıkacak olan federatif örgütlenme gibi bir örgütlenme biçimine başvursaydı, büyük ve bağışlanmaz bir budalalık ederdi.

Daha zayıf unsurların da önde yürümesi amacıyla, özellikle güçlü merkezlere ihtiyacı olan bizzat hareketin zayıflığı sonucu, merkezleşme kendisini bizde çok daha zorla kabul ettirmektedir. Merkeziyetçi ilkelere göre kurulmuş sendika birliklerimiz, daha çok parasal kaynak, manevi güç ve yetenekli organa sahip olup, üyelerinin sınıf bilincini yükseltmek amacıyla verimli bir ajitasyon ve propaganda yürütebilecek ve kitleleri önyargılardan ve siyasal hatalardan kurtarabileceklerdir.

Merkeziyetçi biçim bizdeki üretimin haline de tamamen uymak tadır. Taşradaki mesleklerin çoğunluğu, örgütlenebilecek işçi sayısının bu amaçta yetersizliği gözönünde bulundurulunca, yürütülebilir sendika kurma yeteneğinde değildirler. Oysa, federatif örgüt, zararlı olmadığı kabul edilse bile, ilk koşul olarak böyle sendikaların varlığını mutlak ister.

O halde, bizdeki sendika birliklerinin en uygun örgüt biçimi, ülkemizdeki tarihsel ve siyasal koşullar ve Batı Avrupadaki sendika hareketinin tecrübesi hesaba katıldığında, **merkeziyetçiliktir**. Sendika birliklerimiz ancak ve ancak merkeziyetçi örgütler olarak yerinde gelişim gösterecekler ve güçlü sendikal kavga örgütleri düzeyine yükseleceklerdir.

Birlikler örgütüne nasıl varılacağı, sendika komitesi tarafından hazırlanmış ve bütün görünüşleriyle derinlemesine incelenmesi amacıyla tüm bağlı sendikalara gönderilmiş **tüzük tasarılarıyla** açık seçik ortaya çıkmıştır. Bu tüzüklere göre sendika birliği yalnızca bu şehirdeki değil, fakat bütün ülkedeki bir mesleğin işçilerini bir araya toplayan bir sendikadır sadece. Bütün şehirlerde en az 7 üye hesap ederek **yerel gruplar** oluşturulacaktır. En az 4 üye olan yerde **güvenilir kişiler atanacaktır**, bu kişiler aracılığıyla üyeler merkez yönetimle ilişkide olacaklardır. En az 4 üyenin olduğu yerde bu üyeler doğrudan doğruya merkez yönetime kaydolacaklardır. Tü-

zük tasarımları, yönetim ve birliklerinin faaliyetinin kontrolü, kasa, ödenekler, grev mücadelesi vs. konusunda karşılaşılan bütün güçlüklerle çok yada az mutlu bir çözüm getirmektedirler.

Bununla birlikte, bu meseleler ve bizdeki sendika birliklerinin kurulmasını köstekleyen en önemli engeller üzerinde gelecek makalemizde duracağız.

### — III —

Hiç kimse, çeşitli mesleklerin örgütlenmiş işçilerinin **sayısal zayıflığını**, bizdeki sendika birliklerinin kurulmasına en ciddi engel olarak göremez. Bununla birlikte bu düşüncenin haklı gösterilmemiş olduğunu anlamak amacıyla meselelerin gerçek durumunu bilmek yeter. Henüz büyük olmamasına rağmen Genel Sendika Birliğinde örgütlenmiş işçilerin sayısı, sendika birlikleri temellerini atmak için, bazı mesleklere göre, çoktan yeterlidir. Böylece karma yada mesleki sendikalarda ve bazı işçi sorunlarını inceleme derneklerinde örgütlü **aşığı yukarı 290 metal işçisi, 300 tekstil işçisi, 150 tütün işçisi, 400 terzi, 120 dülgör, 390 kunduracı ve 140 dizgici hesabedilmektedir**. Bu sayılar, adı geçen sanayi kollarında bulunan tüm işçilerin ancak % 4'ünü oluşturduğu gözönünde tutulursa büyük ölçüde artabilirler. Yukarıda söylenenden bağımsız olarak yeni işçi kategorileri kaynamakta ve örgütlenmektedir. Taş yontucular, madenciler, yol ve demiryolu yapımında çalışan işçiler vs. için bu böyledir. Bizdeki kapitalist üretim hızla gelişmektedir; büyük işçi kitleleri fabrikalarda ve diğer sanayi işletmelerinde toplanmaktadır ve kitlesel bir sendika hareketinin atılımı için koşullar oluşmaktadır. Öte yandan, sendika birliklerinin yüklendiği görevlerden serbestleşen Genel İşçi Sendika Birliği, fabrika işçilerinin çok büyük kitlesinin örgütlenmesine, kadın işçilere ve çocuklara daha çok dikkat ve zaman ayırabilecek ve böylece şimdilik üretim çevresinde yeteri kadar işçi olmamasından değil, fakat şimdiye dek aralarında sistemli ve planlı bir ajitasyon ve propaganda yürütülmemiş olduğundan, doğamayan sendika birliklerinin kurulması için koşulları hazırlayabilmektedir.

Birliklerin yönetimi meselesi, kuruluşlarına gerçek engeli teşkil etmektedir. Sendika birliklerinde işin çoğaldığı ve yönetici olarak, örgütçü olarak, ajitator ve propagandacı olarak **merkez yönetimin** görevlerinin basit bir yönetiminkinden çok daha fazla ve çok daha güç olduğu bilinir. Bu görevlerin iyi yerine getirilmesi için sendika da çalışan yoldaşlarımıza diğer sendikalardan daha geniş bir tecrübe ve daha yaygın bilgiler zorunludur. Bundan başka, taşradaki **yerel yönetimlere** uygun arkadaşlara ve bilhassa **gurup oluşturamayan yer-**

lerde **güvenilir kişilere** ihtiyaç vardır. Bütün bunlar gerçekten ciddi bir engel teşkil etmektedir, fakat sonradan büsbütün ortadan kaldırılmak üzere başından itibaren büyük ölçüde üstesinden gelinebilecektir. Her şeyden önce, yetişmeleri çabukça iyileşen ve birlikleri sekreter olarak, veznedar olarak, kasacı vs. olarak yönetmek için yakın bir gelecekte birbirlerinden memnun edici bir biçimde ayrılacak olan çok sayıda iyi sendika üyeleri vardır. Öte yandan sendika komitesi, merkez yönetimlerin zorunlu yönlendirilmesine tam desteğini verecektir. Taşrada, güvenilir kişilir ve guruplar yerel işçi kurullarının ev işçi kültür dernekleri yönetimlerinin desteğine güvenebileceklerdir. Bugünkü karma sendika seksiyonları, sendika birlikleri gruplarına dönüşerek, yeni işlerini epeyce kolaylaştıracak olan kazanılmış bir tecrübeye çoktan sahip olacaklardır.

Bir başka engel, birliklerin parasal geçim masraflarından gelmektedir. Artan faaliyetleri, bütün güçlerini ve yeteneklerini ancak kendilerini sırf bu işe verince birliklerin sağlamlaşmasına ve gelişmesine hasredebilecek olan maaşlı memurlar, sekreterler vs. isteyecektir mutlaka. Bundan başka, yoğun bir ajitasyon ve propaganda vs. için işsizlik büroları örgütlemek, sendika organları yayınlamak, yıllık toplantılar için masrafları karşılamak gerekmektedir. Bütün bunlar, kuşkusuz, yeni kurulmuş birliklerin başlangıçta elinde olmayan çok büyük kaynakları zorunlu kılacaktır. Bununla birlikte sendika birliklerinin, başından itibaren, geniş bir şekilde yaşamalarının mutlak zorunlu olduğunu düşünmek bir hata olur. Aksine, geçici olarak, para ödenen sekreter ve başka memur olmayacaktır. Çalışma bedelsiz yapılacaktır; tıpkı şimdi sendikalarda olduğu gibi. Sekreterler ve veznedarlar yeteri kadar yardım görecekle, çalışma basitleştirilmiş bir biçimde örgütlenecek ve böylece, birlikler parasal olarak güçleninceye kadar, yöneticileri görevlerini oldukça başarıyla ve yalnız boş saatlerinde yapacaklardır. Geçici tedbir olarak, kurulmuş sendikaların ve birliklerin, Parti örgütünün hesabına, Sofyada, daha sonra sekreteryaya türünde birşey oluşturulabilir. Bu daha doğrusu sendika ve birliklerin örgütsel, yönetsel ve büro işinde yardım edecek, Sofya'da Parti örgütünce parası ödenen bir sekreter-veznedar olacak. Birlikler büyüyüp güçlenince kendi öz bürolarının sekreterlerinin vs. ihtiyaçlarını sağlamak için zorunlu araçları bulacaklardır. Hatta, bütün birlikler başından itibaren sendikal organlarını yayınlamaya başlamayacaklardır. Başlangıçta bildiri ve genelgelere başvurarak ortak sendika organı «Rabotniçeski vestnik»i kullanacaklar, böyle olmakla birlikte daha sonra durumları sağlamlaşınca kendi gazetelerine sahip olacaklardır.

Ödenti sorunun çözümü de az güçlük çıkartmamaktadır. Birliklerin kurulması sırasında, şimdiki halde karma sendikalara ve asıl

sendikalara ancak çok düşük aidatlar ödeyen taşradaki işçiler için ödentiler bir miktar artacaktır. Bu artma, mesleklerin çoğunluğundaki işçilerin düşük ücreti gözönüne alınırca, güçlük çıkaracaktır. Fakat burada da güçlüğü üstesinden gelinebilir. Ücretleri düşük olan taşradaki işçiler için büyük bir yük olmayacak olan, büsbütün önemsiz olmaksızın, haftalık **ortalama** bir ödenti konacaktır. Bugünkü halde, bir şehirden ötekine, aynı meslekten işçilerin ücretleri arasındaki çok büyük farkların varlığı gözönüne alınınca, iki tür ödenti konulabilir — **tam ödenti ve yarım ödenti**. Sözgelimi 40 levadan az bir ücret alan işçiler **yarım**, çok alanlar **tam ödenti** verirler. Bundan başka birliklerin üyelerinin, sayısı artacaktır; bu, parasal yükümlülüklerini karşılamaalarını sağlayacaktır, hatta alınan ödentiler değil yüksek, **ortalama** olunca bile. Öte yandan, kapitalist üretimin gelişmesi, zanaatçılar sınıfına (artızanal) etkisi ve birliklerin mücadelesi bile bütün bölgelerin işçilerinin hayat ve iş koşullarının eşit hale gelmesine götürecektir ve bütün üyelere eşit ödentileri eşit kolaylıkla yatırmalarını sağlayacaktır.

Sendika birliklerinin kurulması sırasında hiç kuşkusuz karşılaşacağımız çok daha az önemde bazı engeller de sayılabilir, fakat bunlar daha kolayca aşılabilecekler ve biz burada bunlar üzerinde durmayacağız.

Yukarıda ortaya çıkarılan güçlükler gerçekten oldukça ciddidirler, fakat, gördüğümüz gibi **tamamen aşılabılır** durumdadırlar. (Bunlar, ç.) Hiç kimseye, bugünkü halde, bizde sendika birlikleri kurmanın olanaksız olduğu yada bunu yapmanın **erken** olacağı sonucunu çıkarmak için yeterli gerekçeleri vermezler. Ne biri ne de öteki. Bu engeller bize, birlikler kurmanın çetin bir iş olacağını, memnunluk verici gerçekleştirilmelerinin büyük çabaları, dikkat ve dayanmayı zorunlu kıldığını gösterirler sadece.

Buna göre, bu yıl toplanacak olan sendika kongresine; bizdeki sendika birliklerinin kurulması sorununu ve örgütlenmelerinin niteliğini bütün görünüşleriyle inceleyerek sendikalara şu espride direktifler (talimat, ç.) vermek zorunlu olmaktadır: 1 — koşulların bu amaçla isetenilen olgunluğa eriştiği mesleklerden başlayarak sendika birlikleri kurma yoluna gitmek ve 2 — sendika komitesince hazırlanmış **tüzük tasarılarının** temel koşullarına uygun olarak **merkeziyetçi** birlikler kurmak.

Sendika birlikleri sorunu bizdeki sendikal hareketin örgütlenmesi ve iyi gelişimi için çok büyük önemdedir. Bu konudaki notlarımızı bitirirken konunun bitmiş olmasını da düşünmüyoruz kuşkusuz. Bu önemli örgüt sorununun kongrede de özellikle **sendika konferanslarında** aydınlatılacağı doğrudur; gene de yetersiz olacak bu.

Bütün sendikaları, meseleleri iyi açıklamak amacıyla, sorunun incelenmesi, kongreden sonra toplantılarda ve basında sürmek zorunda olacaktır. Kanımızca, diğer ülkelerdeki sendika birliklerinin mücadelelerinin, örgütlenmesinin ve tarihinin detaylarını yakından ve daha iyi bilen, daha iyi haberli olan arkadaşlarımızdan bazılarının daha tam açıklamalarda bulunmaları özellikle zorunludur.

Bizdeki sendika birlikleri sorununu böylece açıp çözdükten sonra, daha şimdiden varolan **dizgiciler birliğinin** kurulmasına paralel olarak, **ardıardına metal işçilerinin, tekstil işçilerinin, tütün işçilerinin, terzilerin, kunduracıların, vs. birliklerine** gözüpekçe geçebiliriz; bu alçak gönüllü başlangıçların bizdeki sosyalist sendika hareketi (olan ç.) görkemli yapının kuruluşuna geniş ölçüde katkıda bulunacaklarına çok derinden inanmış bulunmaktayız.

«Rabotniçeski Vestnik»

No : 84, 85, 86 ve 87,

23, 27 Haziran, 1 ve 4 Temmuz 1907

İmza : G.D.

Eserler, c 1, s. 109-130 1951

G. Dimitrov

B.K.P. Yayınları esas alınarak

çevrilmiştir.

#### DİPNOTLAR :

- 1) Asrımızın başlangıcı, Bulgar Sosyal-Demokrat Partisinde iki akımın açıkca ortaya çıktığını gördü; devrimci akım ve oportünist akım; ilke, taktik ve örgüt sorunları konusunda çatışan iki akım. Başında Dimitr Blagoev, Georgi Kirkov, Gavril Georgiev, G. Dimitrov ve diğer devrimciler marksizm ilkelerinin korunması için, partinin sınıfsal niteliğinin savunulması için; gerçekten proleter, ideolojik olarak birleşmiş, kavgacı, devrimci mücadeleleri yürütebilecek partinin yaratılması için mücadele verdi. Başında «ortak dava» (obštodeltsi), burjuvazi ile sınıfsal iş birliği yanlısı Ianko Sakarov olan oportünist akım; bu akım bulgar toprağı üzerinde revizyonizmi, «bernişteinizmi» temsil ediyordu. 1903'deki Parti bölünmesinden sonra, yani sosyal reformcu unsurların temizlenmesinden ve «obštodeltsi»ler akımının temizlenmesinden sonra, Parti kesinkes işçi sınıfının marksist partisi görünümünü aldı. Sonra parti konusunda Lenin'in öğretisini benimsedi ve yeni tip parti olarak gelişti. Partideki bölünme sırasında obštodeltsiler küçük burjuvazi ve burjuvazinin hakim olduğu sendika örgütlerince izlendiler. Oysa sol sosyalistlerin partisine, işçi unsurun hakim olduğu belli başlı şehir örgütleri katıldı.
- 2) 18 Temmuz 1906'da Pernik Madenleri işçileri, G. Dimitrov'un doğrudan doğruya yönetimi altında genel grev ilân ettiler. Grevcilerin başlıca talebi sendikalaşma hakkını elde etmektir. Grevciler mitingler ve toplantılar düzenleyen ve yardım toplayan tüm Bulgaristan işçileri tarafından destek-

lendiler. Sofyada bir işçi dayanışması gösterisi oldu. Grev 35 gün sürdü. Grev, hükümete, işçilerin bütün taleplerini kabul ettiremedi fakat en önemli talep karşılığını aldı ve madenciler bir maden işçileri sendikası kurdu. Eu grev Bulgaristandaki işçi hareketinin yayılmasına büyük katkıda bulundu.

- 3) 20 Aralık 1906'da Bulgaristanda günümüze kadar olan grevlerin en önemlisi olarak kalan demiryolcuların genel grevi ilan edildi. Greve gitmeden önce, demiryolcular 3000 memur ve işçinin imzasını taşıyan bir dilekçe yöneltmişlerdi Milli Meclise. Konsey Başkanı D. Petkov gönderdikleri heyeti kabul etmeyi reddetti. Bu dilekçeye cevap olarak, hükümet acele, devlet maaşlılarının greve katılmasını reddeden bir yasa, greve katılan Devlet maaşlıların emeklilik hakkından eden bir yasa, işçilere ve memurlara sendika kurmayı ve işçi gazeteleri çıkarmayı yasaklayan bir yasa çıkardı. Burjuva muhalefet, D. Petkov hükümetini düşürmek için bu grevden yararlanmayı denedi. Demiryolcu işçi sendikası, partinin yönetiminde, greve katıldı; fakat grevin yönetimine asla katılmadı. Ve demiryolculara hitaben, muhalefetteki burjuva partilerinin demogojik politikasının maskesini indiren bir çağrı yayınladı. Demiryolcuların grevi 42 gün sürdü.
- 4) «Grevlere karşı mücadele bloku» başlığı altında, birçok burjuva gazetesi (Şubat 1907) sanayici, tüccar ve zanaatçı örgütlerinin her türlü yollarla, grevlerle mücadele eden bir blokun oluşturulması için görüşme halinde olduklarını haber verdiler. Yukarıdaki örgütlerin gözde üyelerini kapsayan bir komite bu mücadeleyi vermek için kuruldu.



# TÜSTAV

# işçi sendikalarının görevleri

G. DİMİTROV (\*)

## 1 — GEÇMİŞTE İŞÇİ SENDİKALARI

İşçi Sendikaları, kapitalizmin ilk aşamasından itibaren, varolan kapitalist sistem çerçevesinde işçilerin ekonomik durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan örgüt olarak ortaya çıkmışlardır. Başlangıçta, amaçlarını, kapitalist sömürünün kökenine zarar vermeksizin, kapitalist sistem çerçevesinde, yalnızca üretim ve toplumsal düzen sorunlarını çözümlemek için bir çaba gibi göstererek; işçilerin acil mesleki çıkarlarının savunulması için kapitalistlere karşı mücadele sürdürmeye yönelik sayıyorlardı.

Belli bir mesleğin işçileri arasında varolan rekabeti tasfiye etmek, yeni işçilerin girmesini sınırlamak ve gereğinde greve başvurarak ister bir ücret artırımını için, ister iş süresinin kısaltılması ve iş koşullarının genel iyileştirilmesini elde etmek için eski işçi sendikalarının kullandıkları alışılmış yöntemleri bunlardı.

Üretimin işçilerin durumu ile kapitalist toplumun siyasal ve devlet örgütü arasındaki doğrudan doğruya bağı kavramıyan, eski trade-unionların bize klasik bir örneğini verdiği bu sendikalar dar mesleki kabukları içine kapanıyorlardı ve sırf mesleklerini ilgilendiren sorunlarla meşgul olarak, siyasal mücadelelere ve genel olarak ülkenin siyasetine katılmaktan özenle kaçınıyorlardı. Kuşku-

---

(\*) Bu yazı; G. Dimitrov'un, Üç Ciltlik Seçme Eserleri (Sofia Presse, 1972 — Fransızca baskı)nin, Birinci Cildinde ki; «İşçi Sendikalarının Görevleri» adlı yazının çevirisidir.

suz bu durum sonunda burjuvazinin, siyasal amaçlarında sık sık dolaylı yada dolaysız sendikaları kullanmasını engellemiştir.

İlk işçi sendikalarının bu masum niteliğine rağmen, burjuvazi ve burjuva devleti onları şiddet, baskı ve yasallaştırılmış yasaklarla yıkmayı deneyerek, tehlikeli sınıf örgütleri olarak, kapitalist sistemin ortadan kaldırılması için proletaryanın sınıf mücadelesi kuruluşları olarak, gelişebileceklerini içgüdüsel bir şekilde hissedip onların karşısına dikilmişlerdir.

Bununla birlikte işçi sendikalarına karşı uygulanan öfkeli şiddet, baskı ve yasaklamalar burjuvazi tarafından da hesabedilen sonuçları vermemiştir, zaten başka türlü olamazdı. Kapitalizmin bizzat gelişmesinden doğmuş olan emek ve sermaye arasındaki mücadelede işçiler için kapitalist sömürüye karşı savunmalarında hayati bir zorunluk olmuş olan işçi sendikaları, hiç bir biçimde yokedilemezlerdi. Maruz kaldıkları baskılar gitgide ağırlaşıyor ve işçi kitlelerine kapitalist toplumda varolan sınıf çelişkilerini gösteriyordu. Sendikaların mücadelesi olmaksızın grevler, üretime hesabedilemez zararlar vererek, ekseriya kapitalistlerin maddi ve kişisel emniyetlerini tehlikeye sokarak daha sık, kendiliğinden ve şiddetli oluyordu.

İşte burjuvaziyi; işçi sendikalarını **yola getirmeye**, üretimde sürekli bir barışın korunabilmesi için ve işçilerle kapitalistler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuruluşlara dönüştürmeyi deneyerek, nihayet işçi sendikalarının varlığına **katlanmak** zorunda bırakan özellikle bu durumdur.

Bu hedefe ulaşmak için, uzun yıllar boyunca uluslararası pazarın itiraz edilmez efendisi olan ve dünyanın en geniş ve en zengin sömürgelerine sahip olan İngiliz burjuvazisi, özellikle kalifiye işçilerin yani **işçi aristokrasisinin** yararlandığı bir takım maddi avantajları işçi sendikalarına vermek için her türlü olanağa sahip olmuştur.

İşçi sendikaları ile kapitalistlerin örgütleri arasında imzalanan toplu sözleşmeler devri böyle başladı. Karşılıklı bir anlaşma temelinde ücret ve iş süresi ölçü ve koşullarını düzenleyerek uzun bir dönem için toplu sözleşmelerin hedef aldığı işletmeler ve üretim alanları için **grev tehlikesinden** sakınılıyordu. **Buna** çok bilinen ücret miktarları çerçevesinde ulaşıldı ki bu ücret miktarlarına göre işçi ücretlerinin tutarı belli bir dönem için üretilmiş olan en gerekli malların ortalama fiyatlarına göre saptanıyordu; değerlendirmeler, işçi ücretleri genellikle mümkün olduğu kadar diğerlerinden daha düşük bir düzeyde tutulacak bir biçimde yapılıyordu. İşçileri ve sendikalarını kapitalist üretimde daha çok tutmak, bağlamak ve üretimi yay-



günlaştırmayı güçlendirmek, kendilerinin en ateşli işbirlikçileri durumuna getirmek için kârlarını en yüksek derecede arttırmak amacıyla, pek çok işletmede, yüzde orantısı yada primlerle işçilerin kâr'a katılması sistemi uygulandı. Kapitalistler işte böylece işçilerin üretkenliğinin en fazlasını garantiliyorlardı. Grevlerden korunuyorlar, aşırı karlar sağlıyorlardı; oysa işçilere, büyük ekseriyetle işletmelerce gerçekleştirilmiş kârlara katılma **hayâli** kalıyordu ve eğer ellerine geçen yetersizse, bu sanki kapitalist sömürüden, kapitalistlerin ağırlığından, üretilen malların üretim ve bölüşümünün kapitalist sisteminden değil de yetersizce çalışmış olmalarından, üretimin yolunda gitmesi için tüm zorunlu çabaları harcamamış olmalarından idi.

İşçilere karşı uygulanan bu sanayi politikası ile kapitalistler; işçilere, durumlarının düzelmesinin ne grevler yoluyla ne kapitalist sömürüye karşı mücadele ile değil, **ancak** sermayenin çoğalmasıyla, üretimin yaygınlaşması ve gelirin sürekli artması ile elde edilebileceğini telkin etmeye çalışıyorlardı.

İngilteredeki ve diğer birçok ülkelerdeki sendikaların çoğunluğu, işçi çıkarlarını savunma ve kapitalizme karşı mücadele kuruluşları olma durumundan, kapitalist üretim alanında barış ve denge sağlama aletleri, ulusal sermayenin çıkarları için işçi kitlelerini bağlama ve köle halinde tutma, işçi kitlelerini proleter sınıf mücadelesinden saptırma ve hatta işçilerin kurtuluş devrimine karşı koyma aracına da dönüşmüşlerdir.

Ve geçen yüzyılın ortasında BİRİNCİ SOSYALİST ENTERNASYONAL'in (1) kuruluşundan ve Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'sunun yayınlanmasından sonra, proletarya **sınıf olarak** hızla örgütlenmeye başladı ve sendikal harekette Marx'ın görüşünün etkisi gitgide kendini hissettirmeye başladı. Marx'a göre işçi sendikaları kapitalistlere karşı bir partizan savaşı sürdürmekle yetinmemelidirler ve kapitalist sömürünün bizzat gövdesine zarar vermezsiniz ağaçları Sızif tarzında sadece budamamalıdır; fakat kapitalizmin tasfiyesi için **sosyalizm okulları** olmalıdırlar ve kapitalizmin ortadan kaldırılması sırasında, **iş savaşta başrolü** oynamalıdırlar. Bu durum karşısında burjuvazi sendikal hareketi boyunduruğu altında tutmak amacıyla, işçi sendikalarının sayısız bürokratlarını ve sendika liderlerini sistemli bir satın alma politikasına başladı.

Basının sütunlarında zeki ve yetenekli kişiler olarak gösterdiği işçi temsilcilerini tantanalı yemek şölenlerine çağırarak, her türlü avantajlara boğarak, binbir şekilde **göklere çıkararak**, millet vekili olmalarına yardım ederek ve kendine itaat altında sınıksız tutarak pohpohluyordu.

Ve burjuvazinin, çoğunlukla, çizdiği hedefe, işçi sendikalarının büyük kısmını dolaylı yada dolaysız etkisi altında tutmayı başarak ulaştığını, kabul etmek gerekir, özellikle dünya savaşı boyunca bu politikasını geniş çapta kullandı.

## II — SAVAŞ SIRASINDA İŞÇİ SENDİKALARI

Ulusal sermayenin tavırlarını takınan İngiliz sendikalarının çoğunluğu -en eski ve en önemli mesleki işçi örgütleri- savaşı, İngiltere için saldırgan Alman kapitalizminin yükselişi ile tehdit edilen uluslararası pazar üzerindeki hakim rolünün korunmasının, hem madde sağlayıcı ve manüfaktürleri için çok geniş iş alanları olan Hindistan ve diğer sömürgelerini elinde tutmasının tek aracı olarak karşılamışlardı.

**İngiliz işçi sendikaları burjuvazilerinin emperyalist ve savaş yanlı politikasının hizmetine de tamamen girdiler. Bütün grevleri durdurmayı denediler, toplu sözleşmelerin sürelerini uzattılar ve savaş sanayisinin gelişmesi için bütün güçlerini harekete geçirdiler. Sendika çevreleri çok sayıda gönüllü verdi ve İngiliz ordusuna gönüllü toplamak için özel bürolar kurdular (\*). Ve İngiltere'de zorunlu askerlik hizmeti kurumlaştığında -ki o zamana kadar bu ülkede asla görülmemiş bir şeydi- İngiliz işçi sendikaları buna karşı durmak şöyle dursun fakat Llyod George'un bu inisiyatifini «Prusya militarizmini» kesinkes ezmenin «mükemmel» bir aracı olarak coşkunlukla alkışladılar.**

Öte yandan, çok iyi bilinen sosyal hain Legin ve satılmış işçi bürokrasisinin sayısız kurmaylarınca yönetilen Alman sendikaları, Alman emperyalizminin «kalleş Albion»a (İngiltereye) karşı savaşının aynı zamanda Almanyadaki işçi sınıfının varoluşu için bir savaş olduğunu; eğer Almanya bu savaşta yenilirse, İngilterenin geniş sömürgelerine oranla sahip olduğu çok az sömürgeci yoksun kalamayacağını ve Alman sanayisinin zorunlu ham maddeleri bulamayacağını, iş alanlarını kaybedeceğini ve böylece tam bir yıkıma doğru yola gideceğini; bunun sonucu olarak işçi sınıfının aşırı bir sefalet ve şimdiye dek görülmemiş bir yoksulluğa boğulacağını ilân ettiler. Almanya -Lenin'in dediği gibi- «emtia ihraç etmek yerine, el emeği ihraç edecek»ti.

Genel Sendika Komisyonu (2) orduda ve üretimde yeralan işçilere Kayzer Guillaum'un (3) ve Alman emperyalistlerinin «Kutsal

(\*). Altını biz çizdik.

Savunma Savaşını» her vasıta ile desteklemeleri için ateşli bir çağrıda bulundu ve işçi sendikalarından, işçilerin her ne olursa olsun, özellikle maden üretimi ve savaş sanayisi alanlarında grev yapmalarını engellemelerini istedi.

İşçi sınıfı ile emperyalist burjuvazi arasında «iç barış» tatanal biçimde böylece ilan edildi. Ve Alman kapitalistleri ve anonim ortaklıkları milyarlarca kârı garantilerken, kasalarına savaşın altın yağmuru yağarken, Alman proleterleri savaş alanında kanlarını dökyüyorlar yada «yurdun savunması» için sanayide gece gündüz çalışıyorlardı; oysa sendikaları (kapitalist sömürüye karşı onlarca yıl boyunca biriktirilmiş) milyonlarca işçi ödentisini bir ihanet savaşının yürütülmesi için Devlet istikrazlarına yatırmaktaydılar.

Emperyalistlerin ve Alman militaristlerinin kudurgan millî marşlarını «Deutschland, Deutschland über alles» (Almanya, herşeyin üstünde Almanya) tekrarlayan büyük sendika liderleri, çeşitli sekreterleri, Alman emperyalizmini sonuna kadar desteklemek ve savaştan muzaffer çıkmasının zorunluluğunu rakkamlarla ispat etmeyi denedikleri özel bir kitap yayınladılar. Alman emperyalizmi kazanırsa bunun şaşmaz biçimde olacağını böbürlenerek ilân ettiler, çünkü Almanya tarafından sürdürülen savaş, **varlığı ve gelecek mutluluğu için işçi sınıfı adına sürdürülen bir savaştı.** Askeri zaferin bütün dünyayı özgürce dolaşabilen, yüksek ücretler alan ve yüksek bir zenginliğin tadını çıkararak (!) ...Alman işçilerine sunacağı parlak geleceklere hayranlıkla belirttiler.

Bu arada Gompers tarafından yönetilen İş Federasyonu (4) Amerikanın savaşa girmesi lehinde çok fall bir propagandayı sürdürüyordu ve bütün güçlerini, Amerika, Antant yanında yer aldığında, Amerika tröstleri ve milyarderleri hizmetinde harekete geçirmekte duraklamadı.

Kapitalizmin tavizsiz ve açıktan açığa düşmanı olarak bilinen Fransız sendikaları bile, anarko-sendikalizmin (5) etkisi altında, büyük çoğunluğuyla ve hep aynı düşüncelerle, savaşta Fransız finans-kapitalinin hizmetinde yer alıp devrimci mücadeleden geri çekildiler ve «iç barış» politikasını benimsediler.

Savaşın diğer ülkelerin işçi sendikalarının ihanetinden söz etmeksizin; uluslararası proletarya dayanışmasına ve işçi sınıfına sonuna dek sadık kalan Rus, İtalyan, Bulgar, Sırp ve Romanya sendikaları hariç, bugün cesaretle belirtilebilir ki, eğer her iki savaşın grubun kapitalistleri dünya savaşının yangınına alevlendirip halklarını buna sürükleyebildilerse ve bilhassa, bu dört yıl boyunca, böylesi devasa güç gösterisinde bulunmayı başardılarsa, bu herşeyden

önce emperyalist davalarına, bir kaç milyon üyeli işçi sendikalarını zamanında kazanıp, bu sendikaları savaş yanlısı fetih politikalarının hizmetine sokmayı bilmiş olmalarındandır.

Geçmişin oportünizmi ve sendikal işçi hareketinde varolan dar sendikacılık zihniyeti işçi koşullarının -kapitalist sistem çerçevesinde- düzeltilmesiyle sınırlı politika, mesleki düzeyde görüş darlığı, sendika bürokrasisinin kokuşmuşluğu ve miyopluğu, sendikalardaki işçi kitlelerinin kapitalistlerle yapılmış anlaşmalarla elde edilmiş sosyal düzeydeki geçici çok küçük yararlar zihniyetiyle eğitilmesi; tüm bunlar savaş boyunca, proletaryanın uluslararası dayanışmasını kıran, çeşitli ülkelerin işçilerini, ortak düşmanları **uluslararası sermayenin** davası için birbirlerini kıyan can düşmanları durumuna sokan **işçi emperyalizmi** biçiminde gelişip ibret verici bir şekilde ortaya çıktı.

Bununla birlikte bu durum ülkelerin çoğunluğunda sendikal harekete hakim olan oportünist politikanın tam bozgununu ispatladı ve uluslararası proletaryaya ve onun işçi örgütlerine tek kurtuluş yolunu, yani **tavizsiz sınıf mücadelesi yolunu** bütün açıklığıyla gösterdi. Ve ne mutlu ki sendikalarımız kuruluşlarından günümüze dek sapmasız bu yoldan ayrılmadıklarını göstermişlerdir.

### III — SENDİKAL MÜCADELENİN GÜNÜMÜZE DEK ELDE EDİLMİŞ SONUÇLARI

Çeşitli ülkelerde işçi sendikalarının kullandığı çeşitli mücadele yöntemleri sayesinde oldukça önemli sonuçlar elde edilmiştir. İşçilere karşı patronun zorba keyfiliği işletmelerde **sınırlandırılmıştır**. İşçiler, emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine sendikalar aracılığı ile katılma hakkını kazanmışlardır. Keza geçmişin sefil durumuna göre işçi ücretlerinin **ortalama** bir değerlendirmesi ve kapitalistlerin en aşırı bedensel sınırlara kadar önceler ısrarla uzattıkları iş süresinin indirilmesi elde edilmiştir.

Başkaca, işsizlik dönemleri boyunca işçi sendikalarının harcanan toplam paralar işsizlerin sadece maddi ve manevi güçlerini korumayı değil, üzücü talihlerinin yükünü azalttığı gibi işsizlerin üretimdeki işçilere yaptığı büyük rekabetten sakınmaya da katkıda bulunmaktadır; böylece işçi ücreti seviyesinin düşmesine ve iş koşullarının geçmişte olduğu gibi kötüleşmesine izin vermemektedirler.

Fakat sendikal mücadelenin avantajları güçlü sendikalar yaratma olanağına sahip olan kalifiye ve yarı kalifiye işçilere özgüdür; oysa kalifiye olmayan işçiler kitleleri, basit ameleler bundan çok az yararlanmaktadırlar.

İngiltere, Almanya ve Amerika gibi en çok gelişmiş ülkelerde savaş öncesi işçi ücretlerinin tutarı işçilerin hayatı için zorunlu minimuma yaklaşırken, üretimin çeşitli kollarında iş süresinin 10 saate yükselmesi ve istisnai de olsa 8 saatin hiç görülmemesi bunca uzun mücadele ve çabalardan sonra bile işçi sendikalarınca ulaşılmış sonuçların genel olarak ne kadar küçük olduğunu açıkça göstermektedir.

Fakat sendikal mücadelenin toplumsal başarıları işçi sınıfının maddi, kültürel ve manevi ihtiyaçları bakımından yalnızca **yetersiz** değil aynı zamanda **geçicidir** de.

Kapitalistler, iş koşullarının düzeltilmesini amaçlayan işçi sendikalarının çabalarına karşı ve sendikaları mücadelelerinin meyvalarından **yoksun bırakmak** için sayısız araçlara sahiptirler. Hem Devletin politikası, hem de bizzat kapitalist üretimin gelişmesinin koşulları bu bakımdan onlara yardım etmektedir.

Kapitalistler, zayıf direnme güçleri ve örgütlenmeye eğilimli olduklarını göz önünde tutarak ekseriya yetişkin işçilerin rakipleri olan ve iş koşullarının kötüleşmesine katkıda bulunan çocuk ve kadın el emeğinin kullanımını yaygınlaştırarak her şeyden önce teknik ilerlemenin kendilerine sağladığı olanağı kullanırlar.

Kapitalistler, her zaman aynı amaçla, geri kalmış ülkelerin ve bölgelerin az gelişmiş kültürel seviyedeki el emeğini ve güçsüz, kaynaksız, acil ihtiyaçlarla bunalmış, işçi sendikalarının oluşturduğu koşullardan daha yorucu koşullarda çalışmaya hazır olan köyle- rin ve kentlerin küçük burjuvalarından yararlanırlar.

İş günü süresini kısaltmak zorunda kalan kapitalistler, buna karşı, kısaltılmış iş günü boyunca parça işle ve bir işçinin iş boyunca yapabildiği her **hareketi** yaptıran çeşitli sistemlerle, eskisi kadar iş gücünü tüketip bitirirler; uzun süreli çalışmanın işçileri hızlı fiziksel bozulmaya kaçınılmaz olarak götüren ve yeteneklerinden yoksun bırakan meşhur Amerikalı Taylor sistemi bunun en bilinen örneğidir.

Nihayet işçi sendikalarının mesleki plandaki mücadeleleriyle, ücretlerin arttırılması için elde edebildikleri kazançlar, büyük kısmıyla genel olarak kapitalist politikanın etkisiyle, dolaylı vergiler vasıtasıyla, ithalata konan narhlar ve hayatı daha da pahalılaştıran diğer bir takım benzer tedbirlerin getirilmesi ve arttırılmasıyla hemen kaybolur.

Sendikal mücadeleye özgü bütün bu koşullar uzun zamandan beri işçi sınıfının kavrayışlı ve öncü unsurlarına bu mücadelenin **tek tek** değil, fakat proletaryanın siyasal mücadelesiyle **birlikte** olması gerektiğini; üretimdeki **grevin** siyasal mücadeleye eşlik etmesi gerektiğini ve kitlesel işçi eyleminin bütün biçimlerinin, kısaca **sendikal mü-**

**cadelenin proletaryanın sınıf mücadelesinin bütünleyen parçası olarak gelişmesi gerektiğini belirtmektedirler.**

Gerçekten de bunun uygulandığı yerde sendikal mücadelenin başarısı daha önemli ve daha sağlam olmuştur. Fakat tarihsel gerçeğe sadık kalmak için, böylece sürdürülmüş olan işçi sendikaları mücadelesinde bile, **eylem alanı ve başarı şanslarının** çok değişmemekte olduğunu kabul etmek gerekir. Bu halde de, sendikal mücadelenin sonuçları, daha önemli ve daha sağlam olmasına rağmen **yetersiz ve geçicidir.** İşçi sınıfı için, kapitalist toplumda, rahat ve uygar hayat olanaklarını yaratmadığı gibi, işçi sınıfının içinde bulunduğu maddi ve toplumsal sefaleti de hafifletmez.

Bir yandan **grevlerle** ve diğer yandan **emeğin korunması yasalarıyla** elde edilmiş olan, işçi sınıfı durumunda gerçekleştirilen bütün iyi koşullar, siyasal iktidar burjuvazinin elinde buldukça kapitalist kârı yöneten ölçülerin çerçevesini aşamaz, zirâ kârsız kapitalist üretim varolamaz.

İşçi sendikalarının mücadelelerinin tarihine geriye doğru bir göz attığımızda, **tek temel ve süreli sonucun; işçilerin, fiziksel güçlerinin aşırı tükenmesine karşı koymayı, kapitalizmin çaresiz kendilerini ittiği bendensel ve manevi bozulmaya karşı savunmayı başarmalarından** ibaret olduğunu kaydedebiliriz. Fakat, sendikalar işçi kitlelerinin **uzun** bir dönem için uygar ve daha mutlu hayat koşullarından emin olmalarını sağlayabilecek **yeterli ve süreli** iyi koşulları zorla kabul ettirebilecek durumda değildirler.

#### IV — SENDİKAL MÜCADELENİN YENİ KOŞULLARI

Dünya savaşı işçi sendikalarının mücadelesini daha da zorlaştıran ve savaş öncesinin pratik başarı şanslarını büyük ölçüde azaltan koşulları yarattı.

Savaşan ülkelerde olduğu kadar, tarafsız ülkelerde de savaştan önce kazanılmış iyi çalışma koşullarının büyük bir kısmını silip süpürdü. Bütün ülkelerde işçi ücretleri hayat pahalılığının aşırı yükselmesine uyarak düşmektedir. Ücretin **nominal** tutarı ile **gerçek** tutarı arasında uçurum vardır. Yenilmişlerin olduğu kadar yenmişlerin ülkelerinde de hayat pahalılığı ve hayati önemdeki malların kıtlığı şimdiye dek asla görülmemiş oranlara erişmiştir; konut bunalımı derinleşmiş, işçi kitlelerinin sefaleti görülmemiş ölçülere varmıştır.

Başkaca, savaş ekonomik hayatı baştan başa allak bullak etti. Dört yıl boyunca toplum için üretmek yerine, çalışmaya yetenekli yaklaşık kırkbeş milyon insan savaşın ve yıkımın arabasına koşuldu-

lar. Yirmibeş milyondan çok işçi ve köylü savaş alanına düştüler ya da çalışma yeteneğinden yoksun olarak sakat kaldılar. Yer küresinin bir çok görkemli bölgeleri yakılıp yıkıldı. Bütün ham madde ve besin zahire yedekleri doymak bilmez savaş ejderhası tarafından yutuldu. Geniş toprak yüzeyleri bakımsız kaldı. Hayvanların üç çeyreği yok edildi. Yuvalarına geri dönen işçi askerler bedence yıpranmış ve manen yıkılmışlardı. Ticaret tastamam çığırından çıkmıştır. Çeşitli ekonomi ve sanayi bölgeleri arasındaki ham madde ve mamul maddelerin eski alışverişleri durmuştur. Ulaşım (demiryolu, denizyolu, nehiryolu, v.d.) malzemesi bozulmuştur.

Ekonomik hayatın böylece çökmesi sonucu, bir dizi üretim kolları durmuş başkaları da işlemez hale gelmiştir. Şimdiye kadar görülmemiş boyutlara varan işsizlik dünyanın bütün ülkelerini kırıp geçirmektedir.

Bu gün de, aslında tam anlamıyla tasfiye olmayan fakat savaşın **başka bir aşaması** olan —dünya savaşının tasfiyesi döneminde— yükselen dünya proletarya devrimine karşı kapitalizmin halklar arasında barışı garanti etmek, üretimi yeniden işlerliğe sokmak ve halk kitlelerinin en temel beslenme ihtiyaçlarını karşılamak **yeteneğinden yoksun** olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Çözülmez iç çelişkilerinin ağırlığı altında ezilmiş olan, iç savaşa başvuran, böylece üretimde ve ekonomik hayattaki kargaşayı daha da ciddileştiren, halkların ızdıraplarını en yüksek dereceye çıkartan kapitalizmin bu gün tek tasası devrimden kaçınmaktır.

Diğer yandan, dünya savaşı, dünya proletarya devrimi dönemini geri dönülmez biçimde başlatmıştır. Bu devrimin başlangıcı bugün Sovyet Rusya'da gerçekleştirilmiştir. Almanyada, Avusturyada ve Macaristanda daha şimdiden başlamış olan devrimci hareketler ve zaman zaman İtalyadan, Fransadan ve İngiltereden bize kadar ulaşan sessiz homurtular uzak olmayan bir gelecekte diğer ülkelerin de sırasının geleceğini ispatlamaktadır.

Ekonomik anarşi, üretimin çökmesi, kitlesel işsizlik ve bunlarla gelen sefalet, iç savaşla öyle ağırlaşmıştır ki, burjuvazi sarsılan egemenliğini elde tutmak için boşuna çabalamaktadır.

Savaş öncesi duruma hiç bir geri dönme olanağı yoktur. Bizzat savaş kapitalizmin, üretim ve mübadele biçiminin, toplumsal örgütlenme ve Devlet yönetimi sisteminin **tam iflasını hızlandırıp gösterdi**.

Tarih, emekçi kitlelerin karşısına aşağıdaki ikilemi koymaktadır : ya yeni toplumsal örgütlenme ve üretim biçimlerine geçmek yada emperyalist barbarlık düzeninde mahvolmak. Ekonomik haya-

tın yeniden örgütlenmesi bugün ancak **sosyalist ülkeler** üzerinde olabilir, yâni, kapitalistler **olmaksızın** ve kapitalistlere **karşı**.

İşte bu yeni koşullar sendikaların işçilerin durumunu iyileştirme, hatta savaş öncesi düzeye çıkarma çabalarının tamamen **yararsız** ve **geçersiz** olduğu gerçeğini doğrulamaktadır. Bu, kapitalist sistemin **çerçevesinde olanaksızdır**. Bunu başarmak için ilk koşul, bu çerçeveyi kırıp aşmaktır.

Gerçekten de, işçi sendikalarının bu günkü ekonomik karışıklıkla ve savaşın, geri kalmış küçük ülkemizde bile itirazsız efendi ve ekonomik hayatın örgütleyicisi seviyesine yükselttiği; ve daha yüksek bir ücret ve daha az uzun bir iş süresi için her hareketi kapitalist egemenliği yıkmayı **doğrudan doğruya** hedef alan **devrimci bir eylem** olarak saymaya yatkın, güçlü ve inatçı finans-kapital karşısında ne umabilirler? Sendikal mücadelenin başarılarını genişletip sağlamlaştıran hangi işçi yasaları, bugün maliyesi yıkılmış ve milyarlarca savaş borcunun ağırlığı altında iki büklüm olan bugünkü burjuva Devletinden ne bekleyebilir?

Bugünkü emperyalist aşamada, sendikal mücadelenin bu özel koşulları da özellikle proletaryanın ve daha çok onun işçi sendikalarının önüne aşağıdaki acil hedefi dikmektedir : **kapitalist sisteme ve bunun doğurduğu emeğin sömürüsüne son verilmesi**.

İşçi sınıfının durumunu kapitalist çerçevede sendikal mücadeleyle ağır ağır ve kerte kerte iyileştirmek yerine; **bizzat** üretimin kapitalist kâr ve bir azınlığa çıkar sağlaması için değil, fakat bugün açıkça gözlemlendiği gibi, emekçilerin çoğunluğunun ihtiyacını karşılamak için ve çalışanların genel refahı için proletaryanın eline geçmesi gerektiği bir an'a gelinmektedir.

## V — SİYASAL İKTİDAR İÇİN MÜCADELE

Kesin olarak işte bunun içindir ki, bugünkü tarihsel an'da, siyasal iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi ilk plânda gelmektedir. Bu mücadelede, sendikalar dahil işçi örgütlerinin bütün çaba ve görevleri birbirine bağlı olmak zorundadır. Çünkü, bir üretim ve toplum biçiminin bir diğeriyle yer değiştirmesi, doğrudan doğruya siyasal iktidarla ilgilidir. Bugün işçi sendikalarının en acil hedefini teşkil eden kapitalist sömürünün tasfiyesi de proletarya diktatörlüğünü kurmak için iktidarı burjuvazinin elinden koparıp alarak gerçekleştirilebilir ancak.

Eğer **grev** üretimde en iyi koşulların fethi için işçi sendikalarının en güçlü silahını temsil etmekteyse de siyasal iktidarın alınması, top-



lumun ve üretimin yeniden temelinden başlayarak örgütlenmesi söz konusu olduğunda, kitlesel siyasal biçimiyle de olsa, sorunu kökünden kesip atacak olan, artık **grev** değil, fakat **proletarya devrimidir**.

İşçilerin **kolları bağlı** mücadelesi, bir grup yada kitle mücadelesi yerine bu kez, kesin bir siyasal önem kazanan tüm proletaryanın devrimci mücadelesidir bu **silah elde** bitecek bir mücadeledir.

İşçi sendikaları eğer proletaryanın çıkarlarına ve proleter sınıf örgütleri rollerine sadık kalmak istiyorlarsa, **bugünkü ilk görevleri** kitleleri Komünist Parti yönetiminde toparlamak, kitleleri bu mücadele için eğitip yetiştirmektir.

## VI — SENDİKALARIN TARAFSIZLIĞI

Bu tarihsel aşamada, bugün siyasal tarafsızlık-sendikaların siyasal partiler ve siyasal mücadeleler karşısında tarafsızlığı- için hiç yer olmadığını ispatlamak zorunlu mudur?

Sendikaların tarafsızlığı fikri her zaman salt bir burjuva fikri olmuştur. Siyasal tarafsızlık yaftası altında, burjuvazi ve işçi hareketi içinde ajanları (sağ sosyalistler ve her türlü «işçi dostları» vede sosyal reformistler) işçi sendikalarını proletaryanın sınıf mücadelesinden koparıp ayırmayı ve onları kapitalizmin egemenliğinin bir aleti durumuna getirmeyi denemişlerdir.

Aslında, işçi sendikaları **hiç bir ülkede ve hiçbir zaman** tarafsız olmadılar. İşçi hareketinin bütün tarihi bunun kanıtıdır. İşçi sendikaları her zaman, ya proleterya davasına sadık olup şu yada bu biçimde proletaryanın lehine siyasal mücadeleye katılarak kapitalizme karşı kararlıca mücadele etmişler; veya, dolaylı yada dolaysız, şu yada bu biçimde, burjuvazinin hizmetinde, burjuva iktidarının yararına sürdürülen mücadelede burjuva partilerine kendilerini sömürttüreterek ve proletarya kurtuluş hareketine karşı mücadeleye katılmışlardır.

Gerçekte, sendikaların tarafsızlığı dünya savaşı sırasında «tarafsız» ve «özgür» Alman, Fransız, İngiliz ve Amerikan sendikaları bütün güçleriyle kendi öz kapitalist sınıflarının savaş yanlısı emperyalist politikalarına katılıp, proletaryanın kurtuluşu davasına ihanet ettikleri zaman, daha iyi ortaya çıkmıştır.

Bizzat varoluş nedenlerinin kendilerini bu kadar doğrudan doğruya içine soktuğu emek ve sermaye arasındaki mücadelede işçi sendikaları **tarafsız** olabilirler mi?

Bugün, sınıf gelişmeleri en yüksek kertesine erişirken, burjuvazi ile proletarya —**sınıfa karşı sınıf**— karşı karşıya dikilirken, dünya

proletarya devrimi dönemi yükselirken, işçi sendikalarının tarafsızlığından söz etmek olanaksızdır.

Bugün proleter sınıfın siyasal partisine karşı **tarafsız** olan sendikalar, burjuvaya itaat eden ve onun partilerinden birinin hizmetinde sendikalar anlamına gelmektedir.

Gerçekleşme yolunda olan işçi sınıfı devrimine karşı **tarafsız** olan sendikalar burjuva karşı devrimine **yardım etmektedirler**.

Ya **emek** ile sermayeye karşı, ya **sermaye** ile emeğe. Devrimle, yada **karşı devrimle** beraber.

### Üçüncü bir yol yoktur.

Burada da önemi olan hiçte **biçim** değildir, fakat sorunun bizzat **niteliğidir**. Bazı sendikaların **biçim** için kendilerini **tarafsız ve bağımsız** ilan etmelerinin hiçbir anlamı yoktur; zira, gerçekte, sendikalar tarafsız olamazlar : er geç, kaçınılmaz olarak, **beriki yada öteki tarafta**, mücadeledeki şu yada bu safta yerlerine alacaklardır.

Sınıfsal proleterya mücadelesinin tarihsel gelişimi; proletaryanın mücadelesi ve siyasal örgütüne karşı işçi sendikalarının tarafsızlığı ve bağımsızlığı gibi bütün burjuva sapmalarını sadece ortadan kaldırmakla kalmaz, fakat bugün işçi sendikalarının ve komünist partisinin **daha sıkı bir birleşmesini, kapitalizmin ortadan kaldırılması, proletarya diktatörlüğünün ve komünizmin kurulması adına** proletaryanın siyasal ve sendikal mücadelesi arasında **tam organik bir birliği** zorunlu kılar.

## VII — İŞÇİ SENDİKALARININ YENİ GÖREVLERİ

Proletaryanın daha şimdiden birbuçuk yıldır diktatörlüğünü yürüttüğü ve sosyalist yeniden örgütlenme için çalıştığı Sovyet Rusya'nın bize verdiği örnek, işçi sendikalarının tarihsel rollerini oynamaktan ve proletarya devrimle siyasal iktidarı ele geçirdikten sonra bile varılmaktan geri kalmadıklarını göstermektedir. Proletarya diktatörlüğünün bu **geçiş döneminde** —burjuvazinin alaşağı edilmesinden komünizmin kuruluşuna dek— işçi sendikaları çok önemli bir rol oynamak zorundadırlar. Elbette, bu haldeki rolleri kapitalist üretim ve burjuvazinin egemenliği dönemi süresindeki faaliyetlerinden kesinkes ayırdedilirler. Kapitalist sömürüye karşı proletaryanın mücadeleye örgütleri olmaktan çıkarlar, çünkü kapitalistler üretimden atılmışlardır yada proletarya diktatörlüğü rejiminde tamamen zarar vermeyecek hale getirilmişlerdir.

Gerçekte, bu geçiş döneminde de, sendikalar işçilerin çıkarlarını savunmayı sürdüreceklendir, ama bu kez **grevle** değil, fakat **Sovyet iktidarının örgütlü biçimde yürüttüğü baskıyla**. Proletarya ile birlikte, **işçi sendikaları da iktidara gelirler**, yani iktidarın **bir bileşeni, Sovyet iktidarının organları** olurlar.

Daha sonra, işçi sendikaları, üretimin çeşitli kollarında ve Sovyet hükümeti tarafından yapılan genel plana uygun olarak, bütün ülke ekonomisinde üretici güçlerin bölüşümünü ve kontrolünü örgütlemek zorunda kalacaklardır.

Sovyet ekonomik organlarıyla uyuşum içinde, işçi sendikaları, çeşitli işletmelerdeki işçilerin durumu ve ücretleriyle ilgili sorunları düzenliyecekler, işteki disipline ve iş üretkenliğinin artmasına göz kulak olacaklardır.

Yasaların yapılması, çalışma süresinin, ücretlerin, çalışmadaki sağlık koşullarının, sakatlık, hastalık, yaşlılık, v.d. tazminatlarının düzenlenmesi ve uygulanmaları işçi sendikalarının bir başka önemli görevini teşkil edeceklerdir.

Kalabalık ve tekniğe dayalı bir işçi entelijansiyasının yetiştirilmesi için genel ve mesleki eğitime göz kulak olma görevi de gene işçi sendikalarına düşecektir ki bunsuz üretimin yapılması ve özellikle sosyalist ilkeler üzerinde ulusallaştırılması ve örgütlenmesi düşüncülemez.

Temel olan şudur ki, Sovyet iktidarının organları olarak ve diğer ekonomik organlarla birlikte üretimin ve ülkenin tüm ekonomik hayatının örgütlenmesini ve yönetimini üstlenen, işçi sendikalarının görevi; üretimde, tam sosyalizm gerçekleşinceye kadar varolacak olan bir **işçi kontrolünü** yerleştirmek olacaktır.

İşçi sendikaları işte böylece, siyasal iktidarın proletarya tarafından alınmasından sonra, ekonomik hayatın örgütlenmesini vurgulayacaklardır. **Özel kapitalist tekelden devlet tekeline, ve bu sonuncudan bütün ekonomik hayatın sosyalist örgütlenmesine ve komünizmin kurulmasına** geçiş sırasında, proleteryaı üretimin örgütleyicisi rolüne hazırlama görevi de onlara düşecektir.

Ve ne işçi devriminin sürekli ve tam zaferinin ne komünizmin kurulmasının, işçi sendikalarının çok önemli olan bu görevlerini gerçekleştirmeksizin olanaklı olmayacağını belirtmek hiç te abartmak olmayacaktır.

## VIII — SONUÇLAR

İşçi sendikalarının, devrime dek, devrim sırasında ve devrimden sonra, proletarya diktatörlüğü dönemi boyunca —bu kadar önem-

li ve bu kadar karmaşık— görevleri Bulgar Meslek Birliklerini ve Sendikalarını işçi kitleleriyle bağları ve bileşimleri adına **kitle** örgütleri olmak, sendikal hareketin **tam bir birliğini** yeniden kurmak komünizmin zihniyet ve fikirlerine son derece inanmış ve komünist devrim ve yeni toplumun kurulması için yetişmiş bu kitleleri toparlamakla zorunlu kılmaktadır.

Gerçekte yolumuz düz değildir. Sayısız çetin sınavlar önümüze dikilmektedir.

Kendimizi kendi isteğimizle adadığımız büyük dava, tarafımızdan en büyük çaba ve fedakarlıklara layıktır.

Öyleyse bu çaba ve fedakârlıkları sakınmasız, bütün emekçi insanlık üzerine dünya proletarya devriminin ve komünizmin etkisinin kaçınılmaz zaferine son derece inanmış olarak gösterelim. Daha şimdiden Doğuda, çok yakınımızda, Rusyanın milyonlarca insanı ve geniş toprakları üzerinde görkemli kıvılcıklarıyla yeni hayata çağırarak bir güneş parlamaktadır.

Eserler, c 1, s. 348-370, 1952

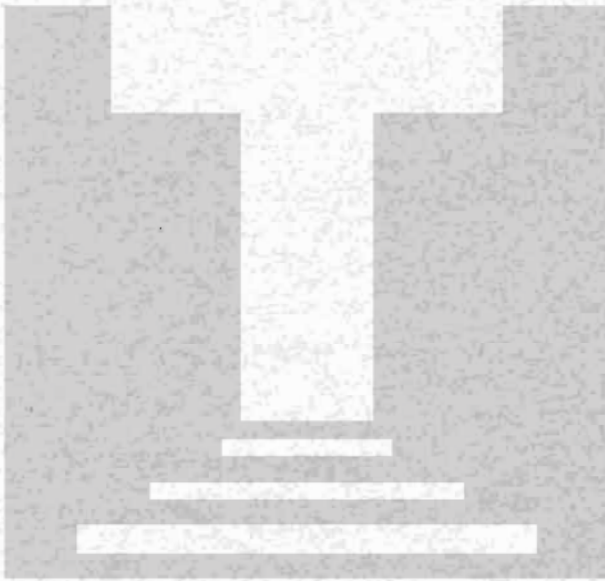
G. Dimitrov

B.K.P. Yayınları esas alınarak çevrilmiştir.

#### DİPNOTLAR

- (1) K. Marx tarafından yönetilen **Enternasyonal** yada İşçilerin Uluslararası Derneği 1864'te kuruldu.  
«Kurucu Manifesto» adlı ilkeler bildirisinde Marx «Komünist Manifesto» da çoktan sergilenmiş olan fikirleri geliştirir. Marx yeni örgütün başlıca görevinin proletarya sınıfının diğer sınıflardan tamamen bağımsız örgütü olduğunu sayar. Proletaryanın sınıf mücadelesini son hedef olarak sosyalizmin zaferi ve araç olarak siyasal iktidarın proletarya tarafından fethi görevini gösterir.
- (2) Sosyalistlere karşı yönetilmiş olan sıkı yönetim yasalarının kaldırılmasından sonra bir Sendikalar Alman Ulusal Kongresi toplandı (14-18 Mart 1892'de Halberstadt'da) Karl Legin'in başkanı olduğu bir Genel Sendika Komisyonu seçildi. Bu sendika Komisyonu sadece bütün Alman sendikal hareketi federasyonunun merkezi değil, fakat işçi hareketinde oportünizmin de merkezi oldu. Alman sendikaları «tarafsızlık» taktiğini izlerler ve «özgür» sendikalar adına alırlar.
- (3) Guillaume II (1859-1941): Son Alman İmparatoru ve Prusya Kralı. Dar ve orta bir politikacı olan Guillaume II Alman emperyalizminin saldırgan dış politikasını açıklayan tımturaklı ve tantanalı nutuklarıyla tanınır. Alman-yadak: **Kasım Devrimi Guillaume II'yi tahtını terkedip Hollanda'ya kaçmaya zorlamıştır** (9 Kasım 1918). Hitlercilerle 1940'ta anlaştı ve Nazi birliklerinin Hollanda'yı istilasını selamladı.

- (4) Amerikan İş Federasyonu (American Federation of Labour) 1881'de kurulan herşeyden önce «işçi aristokrasisi»ni biraraya getiren, başında 1925'e kadar Gompers (ki Lenin, Gompers'i Zubatov'la karşılaştırır), Green ve Cary, v.d. gibi gerici yöneticilerin satılmış kliğinin bulunduğu A.B.D. sendika örgütü. Amerikan proletaryasının ancak %10 ila %12'sini topluyordu. A.İ.F.'nin sendikal bürokrasisi sosyalist Büyük Ekim Devrimine karşı kesinkes düşman bir tavır aldı. Dünya Sendika Federasyonuna girmeyi reddetmekle kalmadı, fakat dünya sendikal hareketinin bölünmesini kışkırtmak için de mücadele etti.
- (5) Anarko-sendikalizm yada Oto-sendikalizm : XIX. yüzyılın 80 yılları boyunca, anarşizmin bir türü olarak ortaya çıktı. Anarko-sendikalistler yalnız sendikaların öz sınıf örgütü olduğu yalnız grevin sınıf mücadelesinin doğal bir biçimi olduğu ilkelerinden hareketle, sonunda proletaryanın siyasal mücadelesine ve proletarya diktatörlüğüne karşı olumsuz bir tavır almışlardır. Genel grevin önemini küçümsemişler, ve silahlı ayaklanmaya her zaman düşman olmuşlardır. Büyük Ekim Devriminden sonra, anarko-sendikalizm uluslararası işçi sınıfı bağrında tasfiye edilmiştir.



TÜSTAV

# DERGİ DAĞITIM (DE-DA)

CAĞALOĞLU YOKUŞU KEMALİYE HAN No 4/14  
İSTANBUL

Dağıtımını yaptığımız dergiler  
0/025 indirimli gönderilir ve  
iade kabul edilir.

- 1 - YENİ ADIMLAR
- 2 - ÜRÜN
- 3 - GERÇEK SİNEMA
- 4 - 7. SANAT
- 5 - KÖKEN
- 6 - SOYUT
- 7 - TÜRKİYE DEFTERİ
- 8 - YARINA DOĞRU